

М.Н. КОСИМОВА

**ХАТ ВА ИМЛОИ
МАТНИ
КЛАССИКИИ
ТОЧИК**

کرمه قاسم اویا

خط و املائی متن
کلاسیکی تاحک
♦♦♦♦♦

М. Н. ҚОСИМОВА

**ХАТ ВА ИМЛОИ
МАТНИ КЛАССИКИИ
ТОҶИК**

ДУШАНБЕ
«МАОРИФ»
1989

مکررہ قاسم اوا

خط و املائی متن
کلاسکی تاحمک
♦♦♦ ♦♦♦

نشریات معارف

دوشنبہ ۱۹۸۹

К 83е
4 Тоҷик (075)

Хушнавис
ЭҶСОН ОҶИЛ

К 83

Қосимова М. Н.

Хат ва имлои матни классикӣ тоҷик: --- Душанбе: Маориф,
1989. с 368 ил. 6 сӯм

«Хат ва имлои матни классикӣ тоҷик» барои донишҷӯёни факултети ҳуманитарии мактабҳои оли ҳамаҷун китоби дарси барои омӯхтани алифбои арабии тоҷики ва имлои он муҳайё шудааст. Ба ғайр аз ин, он барои шваҳоне, ки ба худомузӣ машғуланд, кумаки қалон ҳоҳад расонид.

Китоб аз се боб иборат аст. Дар бобҳои I ва II оид ба алифбо ва имлои сухан рафта, дарсҳои алоҳида ва вобаста ба он машқҳо оварда мешаванд, ки барои бехтар азбаркунӣ ёри мерасонанд. Дар боби III аз осори адибони асрҳои X — XIX намунаҳои наср ва назм интихоб гардидаанд. Дар охири китоб луғати қалима ва ибораҳои дунворфаҳм тафсир шудаанд.

Қасимова М. Н.

Графика и орфография таджикских классических текстов:

81.2 тоҷик-8 я 73
4 тоҷик (075).

© М. Н. Қосимова

К 46020100000--756 54--86
504(12)—85

ISBN 5-670-0001-3

АЛИФБОИ АРАБИИ ТОЧИҚА

Ифодаи омӯзҳо	Шаклҳои ҳарф				Номи ҳарфҳо	
	охир	байн	давал	алоҳида	2	1
7 а, и, э У, у о	ا	ا	ا	ا	алиф	الف
б	ب	ب	ب	ب	бо	با
п	پ	پ	پ	پ	по	پا
т	ت	ت	ت	ت	то	تا
с	ث	ث	ث	ث	со	ثا
ҷ	ج	ج	ج	ج	ҷим, ҷе	جيم
ч	چ	چ	چ	چ	ҷим, ҷе	چيم
к	ح	ح	ح	ح	хе, хо-и хутти	حای خطی
х	خ	خ	خ	خ	хо	خا
д	د	د	د	د	дол	دال
з	ذ	ذ	ذ	ذ	зол	ذال
р	ر	ر	ر	ر	ро	را
з	ز	ز	ز	ز	зо	زا
ж	ژ	ژ	ژ	ژ	же	ژای جایی

7	6	5	4	3	2	1
с	س	سه	سه	س	с н в	سین
ш	ش	شه	شه	ش	ш в в	شین
с	ص	صه	صه	ص	с о л	صاد
з	ض	ضه	ضه	ض	з о л	ضاد
т	ط	طه	طه	ط	то, ткв	طا
з	ظ	ظه	ظه	ظ	зо, изги	ظا
а, и, у, у	ع	عه	عه	ع	айн	عين
ғ	غ	غه	غه	غ	гайн	غین
ф	ف	فه	فه	ف	фо	فا
к	ق	قه	قه	ق	коф	قاف
к	ك	كه	كه	ك	коф	كاف
г	گ	گه	گه	گ	гоф	گاف
л	ل	له	له	ل	лом	لام
м	م	مه	مه	م	мин	میم
н	ن	نه	نه	ن	нуи	نون
в, у, у	و	وه	وه	و	вов	واو
х, а, и, э	ه	هه	هه	ه	хо-в хавваз	های هو
й, и, э, о	ی	یه	یه	ی	ой	یا

САРСУХАН

Омухтани алифбои арабии тоҷики ва ба ин васила шинос шудан бо мероси бои илму маданияти қадимаи тоҷикон, ки дар тули бештар аз ҳазор сол бо алифбои арабӣ иншо шудааст, аҳамияти бағоят калон дорад.

Омухтан, тадқиқ намудан ва дастраси умум гардонидани осори бои гузаштагонамон барои мутахассисони соҳаҳои гуногуни илм бе дониستاني хати арабӣ муяссар намегардад.

Ин китоб аз се боб ва луғат иборат аст. Боби аввал, ки «Алифбо» ном дорад, бо ҳарфҳо ва тарзи навишту пайвастшавии онҳо шинос мекунад. Дар боби «Имло» суҳан дар бораи имлои баъзе калимаҳои тоҷикиву арабӣ, аффиксҳо, бандакҳо, шумораҳо, ҷонишинҳо, истилоҳҳои арабӣ ва номи моҳҳои қадима, ҳисоби абҷад меравад. Дар ҳар ду боб вожаҳо ба мавзӯи машқҳо оварда мешаванд, ки барои мустақкамшавии дарсҳо кумак мерасонанд.

Дар боби «Матнҳо» аз осори наср ва назми давраҳои гуногун интихобан намунаҳо оварда шудаанд. Қисми «Луғат» калимаву ибораҳои душворфаҳм ва камистеъмолро, ки дар матни китоб дучор меоянд, тафсир кардааст. Дар тафсири калимаҳо танҳо маънои дар матн доштаи калима оварда мешавад. Ибора ва ҷумлаҳои арабӣ, ки дар баъзе порчаҳо вомерхуранд, на дар луғат, балки дар поварақ маънидод мегарданд.

Ин асар барои донишҷӯёни факултетҳои гуманитарии мактабҳои олии ва худомузон тавсия мешавад.

Аз фурсат истифода бурда ба ҳамкасбон ва муқарризон, ки барои беҳтару мукамалтар шудани китоб маслиҳати муфидашонро дарёф надоштаанд, миннатдории самимии худро изҳор менамоем.

Муаллиф

БОБИ I

АЛИФБО

Мукаддима

Аз асри VIII то солҳои сиёми асри XX тамоми осори хаттии тоҷикон бо алифбои араби сабт гардидааст. То алифбои арабии осори хаттии мо бо алифбоҳои меҳи, оромӣ (пахлави) навишта шудаанд.

Алифбои арабии аз 28 ҳарф иборат буда, барои омӯхтан душворихон зиёде дорад, зеро дар ин алифбо як ҳарф метавонад як-

чанд овозро ифода намояд: **ا** (алиф), **و** (вов), **ي** (йо); садонокҳои кӯтоҳ дар мобайни калима навишта намешаванд: (шутур), ки ҳар ду «у» навишта намешавад; тарзи навишти баъзе калимаҳои якреша гуногун аст: **چون** (чун) ва **چунон**; як калима (омографҳо) вобаста ба мағз чанд хел хонда мешавад: **نا** - на, неҳ, нӯх; **آرد** - орд, орад; **سرب** - мураккаб, маркаб ва ғайра.

Барои ифодани баъзе овозҳои забони тоҷикӣ дар алифбои арабии ҳарфҳои даркори набуданд. Тоҷикон бо алифбои арабии чаҳор ҳарфи дигар илова карданд ва миқдори алифбои арабии тоҷикӣ ба 32 ҳарф расид. Ин ҳарфҳои **پ** (п), **چ** (ч), **ج** (ҷ) ва **گ** (гоф) мебошанд.

Алифбои арабии хусусиятҳои ба худ ҳосе дорад. Масалан, алифбои арабии ҳарфи калон надорад; дар ҷойҳои гуногуни (дар аввал, байн, охир, алоҳидагӣ) калима ҳарфҳо ё пурра, ё қисми аввалашон навишта мешаванд; бо ин алифбо аз рост ба чап менависанд; ҳиҷоҳоро аз сатр ба сатр намегузаронанд.

Алифбои арабии аз рӯи тарзи навиштан ба ду гуруҳ чудо мешавад. Гуруҳи аввал ҳуруфи мунфасила мебошад, ки ҳарфҳои душакла аст ва аз якдигар чудо навишта мешавад. Гуруҳи дуюм, ҳуруфи муттасила, чаҳоршакла буда, бо ҳам якҷоя навишта мешавад. Агар ҳуруфи мунфасила пеш аз ҳуруфи муттасила ояд, чудо ва баъд аз он ояд, якҷоя навишта мешавад.

ДАРСИ I

Ҳарфҳои мунфасила

Ҳарфҳои мунфасила 7-то мебошанд: **ا** (алиф), **د** (дол), **ز** (зол), **ر** (ре), **ز** (зе), **ج** (же) ва **و** (вов). Шакли ин 7 ҳарф чор хел аст: **ا** ва **و**, **د** ва **ز**, **ز** ва **ج** аз ҳамдигар фақат бо миқдори нуктаҳо фарқ мекунанд. Ин ҳарфҳо байни худ ва аз дигар ҳарфҳои баъд омада ҳамеша чудо навишта мешаванд. Лекин агар ҳарфҳои муттасила пеш аз ҳарфҳои мунфасила оянд, бо онҳо якҷоя навишта мешаванд. Ин ҳарфҳо ду шакли навишт доранд;

Дар охири калима	Дар мобайни калима	Дар аввали калима	Дар алоҳидаги
ا	ا	ا	ا
آ	آ	آ	آ
آ	آ	آ	آ
ر	ر	ر	ر
ز	ز	ز	ز
س	س	س	س
و	و	و	و

Аз ин ҳарфҳои номбаршуда ҳарфи ر овози «д», ز — «з», ر — «р»; ز — «з», ج — «ж» ва و , овозҳои гуногунро ифода менамоянд.

Ҳарфи ا дар мобайни ва охири калима ҳамеша «о» хонда мешавад:

او او راو راز راز راز آرا آرا آرا وار وار وار واو دوا دوا دارا دارا روا روا

Ҳарфи ا дар аввали калима овозҳои зеринро ифода менамояд:

- а) «а» — از ادا ادوار اوراد
- б) «и» — ادار ازا اذا
- в) «у» — اردو

Овози «а» дар мобайни калима навишта намешавад:

زر ور در دراز وزز درز داور دو داو

Дар аввали калима барои ифодаи овози «о» ба болон алиф аломати мадда ـ / آ / мегузоранд:

آواز آرا آرا آرزو آرزو آزاد

Ҳарфи و овози «в»-ро ифода мекунад:

واو وادار وارد روا دوا دور دوو داور آورد آواز درواز داود

Ин ҳарф дар байн ва охири калима овозҳои зеринро ифода менамояд:

а) «у» — دور زود دارو آرزو آرد

б) «у» — رو روز زور روز روز

Ҷонишини шахси сеюми танҳо «у» ба воситаи ҳарфҳои 'l' ва навишта мешавад: او

Пайвандаки пайвасти пайҳами «-у», «ва» бо як ҳарфи و навишта мешавад: دارو و دوا دارا

Машқи 1. Калимаҳо ва ҷумлаҳои зеринро хонед ва нависед:

دار دارا دار زار زار از او در . دوا
دارد دادر دارو زور روز رود روز زود آرد
آرد زد دادا دارو دار دارا دارو دارد
دار دارورا از درواز آورد دوا درد دارد

Машқи 2. Калима ва ҷумлаҳои зеринро бо хати арабӣ нависед:

Дар, зар, дад, додар, довар, дур, дурр, вузаро. ӯ дарро зад. Ордро ор. Додар зар дорад. ӯ орд овард. Дору - зард. Додар аз Дарвоз дору овард. Додо додарро дору дод.

ДАРСИ 2

Ҳарфҳои муттасила

25 ҳарфи боқимонда ҳарфҳои муттасила ном доранд. Ин ҳарфҳо бо ҳам якҷоя навишта мешаванд, лекин агар баъд аз ҳарфҳои мунфасила оянд, аз онҳо ҷудо навишта мешаванд ва дар мобайн пас аз ҳарфи мунфасила шакли аввалашон, дар охири калима шакли алоҳидаашонро мегиранд.

Ҳарфҳои ث ت پ ب

Ҳарфҳои ب (бо), پ (по), ت (то), ث (со) шаклан як хел буда, бо миқдор ва ҷои нуқтаҳоиашон аз ҳамдигар фарқ мекунанд.

Ҳарфҳои ب овози «б», پ — «п», ت — «т» ва ث овози «с»-ро ифода мекунанд.

Дар охири калима	Дар мобайли калима	Дар аввали калима	Дар алохидагӣ
ب	ب	ب	ب
پ	پ	پ	پ
ت	ت	ت	ت
ث	ث	ث	ث

Ҳарфҳои **ب پ ت ث** бо ҳарфҳои мунфасила ин тавр пайваст мешаванд:

- а) бо **با بايا بار باز باور پاتار تاز تار** : **ا - ا - ا** --
- б) бо **بدر بدر پدر پدر** : **د - د - د** --
- в) бо **برتر پر - ر** : **ر - ر - ر** --
- г) бо **بور تور ثور پرتو** : **و - و - و** --

Агар ҳарфҳои мунфасила пеш аз ҳарфҳои муттасила (дар айни замон пеш аз **ب پ ت ث**) оянд, ин шаклро доранд:

آب رب باب تاب آبرو ترب تربوز برات توب توبلر ثروت اثر آثار ابرو دوآر ارباب

Ҳарфҳои **ب پ ت ث** байни худ ин тавр пайваст мешаванд:

ب پ ت ث **پت ثت تب تپ**

Агар ду ҳарфи муттасила (**ب پ ت ث**) ва як ҳарфи мунфасила пайдарҳам оянд, шакли зер доранд:

تبار ثبات اثبات پير تبر موسر سدا

Ҳарфҳои **ب پ ت ث** сетояшон пайҳам оянд, чунин шакл мегиранд:

تبث تبث

Машқи 3. Қалима ва ҷумлаҳои зеринро хонед ва нависед:

آب با باب با با باور باور باور باور باور باور باور
 تاز تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب تیب
 با با آب وار بازار بازار آورد باور تار دارد ثابت آورد آورد آورد
 با با بازار بازار آورد بازار آورد دارد بازار بازار وار تار تار آورد

Машқи 4. Қалима ва ҷумлаҳои зеринро бо хати араби нависед:

Бад, бод, бовар, бозор, Ботур, бародар, бар, бор, буз, боз, ту, тар, тор, тотор, пар, парво, парвоз, падар, туп, асар, осор, собит, сабг, субот, исбот.

Бобо таб дорад. Доро аз бозор тарбуз, турб овард. Додар дутор дорад. Ботур аз бозор бор овард. Додо рубобро дод. Довуд дутор ва рубоб дорад.

ДАРСИ 3

Ҳарфҳои ن ва ی

Ҳарфҳои ن (нун) ва ی (йо) дар аввал ва миёнаи қалима монанди ҳарфҳои ب پ ت ث навишта мешаванд ва аз онҳо бо микдор ва ҷои нукташон фарқ мекунанд:

Дар охири қалима	Дар мобайни қалима	Дар аввали қалима	Дар алоҳидагӣ
ن	ن	ن	ن
ی	ی	ی	ی

Ҳарфи ن овози «н»-ро ифода мекунад.

Ҳарфи ن пеш аз ҳарфҳои мунфасила дар аввал ва мобайни қалима ба монанди ҳарфҳои ب پ ت ث пайваст мешавад ва ҳамон шаклро мегирад:

نار نماز نادر بنا انداز وانا تراود نو نژد نژد نوبت نوانند

Баъди ҳарфҳои мунфасила ҳарфи **ن** ҳам монанди дигар ҳарфҳои муттасила шакли аввала ё алоҳидагиашро нигоҳ медорад:

نان نازان نازان زن زمان زبان نازان تالان بدن دون آوردن دندان

Ҳарфи **ن** бо ҳарфҳои **ب پ ت ث** ва **س** ба таври зайл пайваست мешавад:

Агар ду ҳарфи муттасила (**ن ت ث پ ب**) ва пас ҳарфҳои мунфасила оянд, шаклашон ба шакли ҳарфҳои дар дарси 2 буда монанд мешаванд:

Ҳарфи **ی** овозҳои «й», «и», «э»-ро ифода мекунад. Пайвастиҳои ин ҳарф бо ҳарфҳои мунфасила ва муттасила ба монанди ҳарфҳои дар дарсҳои боло гузаштаамон буда, танҳо дар охири шаклаш дигар аст.

Ҳарфи **ی** чунин овозҳоро ифода менамояд:

а) дар ҳама ҳолат (дар аввал, мобайн ва охири калима) овози «й» --

یای پای تایی نایی بی بی قی قی در پیدا پیرو یونان پایار نینواز یار یاد یاور

б) дар мобайн ва охири калима овози «и» --

تبریز تیز پیر نیز پرویز بینا دیدن دیدار دبیر وزیر پشیر پذیر بازی تازی رازی دانی ثانی بانی تازی داری ناری یاری زاری ثانی زبانی نبی دری

в) дар мобайн ва охири калима овози «э» --

دریز زیر دیو دیوار تیز دیوان بیدار بیزار یادى بادی تازی داری

Ҳарфҳои **ب پ ت ث ی** дар аввал ва мобайни калима шаклҳоиашон як хел буда, танҳо бо ҷой ва миқдори нуқтаҳо фарқ мекунанд. Масалан, як шакли калима бо миқдори нуқтаҳо ва ҷойивазкунии онҳо маъноҳои гуногун пайдо мекунад:

ب پ ت ث ی
 نار — بار باز تار تاز نار ناز یار یاز
 س — سیر پیر تیر تیز سیر تیر نیز
 ی — یای پای تایی نایی
 مان — میان پیمان تالان یابان

نماز - نماز تاراز نماز تاراز نماز تاراز
 مایب - مایب تاراب مایب تاراب
 بدر - بدر پندر بدر پندر

Машқи 5. Калима ва ҷумлаҳои зеринро хонед ва нависед:

يا يا يا يا يا يا يا يا يا يا
 تاي تير تيز تار تار تار تار تار تار تار
 بابا دارورا آورد زيبا بي دارد پيرو با ثابتي بازي دارد

Машқи 6. Калима ва ҷумлаҳои зеринро бо хати араби нависед:

Тунд, нордон, дандон, борон, бой, тобон, нобоб, барно, зебо, байт, бини, паёпай, пайдарпай, тезоб, ёд, ёбон, ёрон, ёвар.

Сурайё ду дандон баровард. Сурайё додар дорад. Додар Пайравро дид. Вай бозӣ дорад. Нодир найнавозро дид. Ботур боборо дору дод. У бародар дорад. Ботур тозон дору овард. Нодир бурӯё овард. Барот, Дороб, Зебо ва Довуд тор доранд.

ДАРСИ 4

Ифодаи садонокҳо дар хати араби

Аз ҳарфҳои номбаршуда, чунон ки дидем, ҳарфҳои / **و** ва **ى** овозҳои садонокро ифода менамоянд. Дар аввал ва охири калима садонокҳо ҳамеша навишта мешаванд, дар мобайни калима садонокҳои «а» ҳеч гоҳ навишта намешавад, садонокҳои «и» ва «у», агар кӯтоҳ талаффуз шаванд, дар мобайни калима навишта намешаванд, агар дароз талаффуз шаванд (э, ё, ў, ў), навишта мешаванд.

Ҳарфи / дар аввали калима овозҳои «а», «и», «о», «у», «у» ва «э»-ро ифода мекунад, дар мобайн ва охири калима ҳамеша «о» хонда мешавад. Дар аввали калима / -ро агар мадда (   ) гирад, «о» мехонем:

آمد آرد آواز آوردن آرد آرا آرزو آزاد آرادان بابا آب داو
 او آزادرا آورد دارا آردرا آورد آزاد آواز داو دادا آرزو دارد

Дар аввали калима | (алиф) «а», «и», «у» хонда мешавад!

از ادب ادبیات اثر ابر ابرو ابد ابرار ایوان
ابرا ادبار ادرار اذن ادبا

Баъзан ҳарфҳои | ва | якҷоя «у» хонда мешаванд:

او آزر و دارد او آب آورد

Ҳарфи | дар мобайн ва охири калима ба ғайр аз овози «й» овозҳои «и» ва «э»-ро ифода мекунад:

دید پیر دبیر پنیر تدبیر ترتیب تیر بنا دیدن دیروز
برادری ریز زیر دیر دیوار دیواری روزی
وی دیروز پنیر آورد پیرا دید

Ҳарфҳои | ва | дар аввали калима якҷоя «и» ва «э» хонда мешаванд:

این اینان ایندا ایران ایرانی ایراد ایوان
او در ایران بود این نان را داد

Садонокҳои кӯтоҳ дар мобайни калима бо ҳарфҳои ифода на- мешаванд:

در بر بار پدر بسر بنا بز دزد

Барои ифодаи садонокҳо дар алифбои арабӣ аломатҳои мах- сусе мавҷуданд, ки ҳаракатҳои ном доранд. Ҳаракатҳои барои ду- руст хондани калимаҳои лозиманд. Ҳаракатҳои аз боло ё поёни ҳарф гузашта мешаванд:

Ҳаракатҳои чунин овозхоро ифода мекунанд:

— забар ё фатҳа «а» хонда мешавад:

بَر پَر دَر دبیر تَبَر دَوَر دَوَر شَنَا زَد

— зер ё касра «и» хонда мешавад:

بِز بِر اَبَدَا بِنَا نِدَا نَبَا

— пеш ё замма «у» хонда мешавад:

بُر بُز اَوْبَا اَرْدُو پُر

Аломати — суқун дар болои ҳамсадо гузошта мешавад, ки шс аз он овози садонок хонда намешавад:

پند بجز بيزه فزده فزده آنگار آنگار پړوین

Қоидан гузоштани ҳаракатҳо одатан дар китобҳои таълими ва саводомӯзӣ риоя мешавад.

Маҷқи 7. Калима ва ҷумлаҳои зеринро хонед, нависед ва ҳаракатҳоро гузored:

ذات	اذن	اذان	پیری	شامی	ثور	شنا
ثواب	وارث	ثبات	ثابت	اثبات	ثروت	بیرون
وی آرزو دارد	او آب آورد	باتور آوردید	بایا پدرانی داد			
ثابت پدر و بایا دید						

Маҷқи 8. Калимаю ҷумлаҳои зеринро бо хати араби нависед ва ҳаракатҳоро гузored:

Забон, зард, баровардан, нур, нор, нозбуй, ободӣ, ободонидан, тобовар, ной, най, ноёб, нозанин, панд. Парпӣ. Нозанин падарро дид. Падар Нозанинро панд дод. Борон борид.

Анор, Пайрав, парвоз, буз, табар, будан, пайванд, исбот, асар, пай, ибo, адабиёт, пайдо. Падар обрӯ дорад. Дороб аз бозор нон овард. Дунё пойдор бод. Тарбият Дороро асар дорад. Табар Собитро найнавозӣ ёд дод.

ДАРСИ 5

Ҳарфҳои س ش

Ҳарфҳои س (син) ва ش (шин) шаклан як хел буда, аз س бо нуқтаҳои фарқ мекунад.

Ҳарфҳои س овози «с»-ро, ش овози «ш»-ро (лом) овози «л», م (мим) овози «м»-ро ифода мекунад. Ҳарфҳои номбурда дар ҳолатҳои гуногун чунин шаклҳо доранд:

Дар охири калима	Дар мобайни калима	Дар аввали калима	Дар алоҳидаги
س س ش ش ل ل م م	س س ش ش ل ل م م	س س ش ش ل ل م م	س س ش ش ل ل م م

Харфҳои **с** ва **ш** бо ҳарфҳои мунфасила ин тавр пайваст мешаванд:

س س س س س س س س س س

Мисолҳо:

سار ساز شاد شادی شاد ساسان
رشيده شادی سارا ساری سوی سوار سواد شود
شور سادات سازور سازوار پارسا آس آس آش داس شادان

Харфҳои **с** ва **ш** бо ҳарфҳои **п** ва **т** ба тарқиқи зайл пайваст мегарданд:

س س س س س س س س س س

Мисолҳо:

شب بس پس دست دشت دوست راست درشت
دشت سی سن پوست زشت

Се ё зиёда ҳарфҳо пайваст шуда оянд, шаклашон ин тавр навишта мешаванд:

س س س س س س س س س س

Мисолҳо:

شنا شناور شناسر سنده نشتر بت رستن
پت پتت سبت تئتت پسر اوستا روستا

Ҳарфҳои **с** ва **ш** дар охири калима баъд аз ҳарфҳои мун-
фасила:

трс трш прс прш

Ҳарфи **л** пеш аз ҳарфҳои мунфасила ояд, чунин шакл дорад:

л л л

Мисолҳо:

лӯд лӯш лӯд лӯш лӯд лӯш

Агар баъд аз ҳарфи **л** ҳарфи **а** ояд, ин тавр навишта
мешавад: **ла**

Масалан: **ла** **ла** **ла**

Бо дигар ҳарфҳо омадани ҳарфи **л**:

лб лт лб лт лб лт
лал лил лил лил лал лил

Ҳарфи **а** бо ҳарфҳои мунфасила ҳамроҳ шуда ояд, чунин
шакл дорад: **ма**

Масалан:

ма ма ма
ма ма ма

Бо дигар ҳарфҳо омадани ҳарфи **а**:

ма ма ма
ма ма ма

Машқи 9. Калима ва ҷумлаҳои зеринро хонед:

бист сест دست дашт прс прш
дас прс трс трш
срш прш

روشن نوشتن دشوار تمام سخن با باد انداز
 شام نم ستم مدام سال شال دل
 شادی سیب آورد سون شاد است پدرش سبب آورد
 درس تمام شد ما با باد آیدم وی بوم زاید دلیر دلاور است دولت و
 بازار دوست میباشد اسال باران بسیار باید زمین ترش

Машқи 10. Калима ва ҷумлаҳои зеринро бо ҳафи арабии нависед:

Писар, бисъер, сер, сайр, пурсидан, турш, шунидан, дӯст, паст, шароб, шарбат, шутур, дoston, ёддошт, мадор, номдор, ятим, давом, давомдор, номӣ, шолӣ, мисол, мисл, бемисл, бародар, бурон, буръё, пӯлод, зиндон, дарбор, дорбоз.

Савсан даст шуст. Шутур дар дашт аст. У дар дашт сайр дорад. Себ турш аст. Нодир донишманд аст. Имшаб борон меборад. Дар девор расм овезон аст. Бом баланд мебошад.

ДАРСИ 6

Ҳарфҳои گ ک ق ف

Ҳарфҳои ف (фо) — ф, ق (коф) — к, ک (коф) — к, گ (гоф) — г ҳонда мешаванд.

Дар охири калима	Дар мобайни калима	Дар аввали калима	Дар алоҳидагӣ
ف	ف	ف	ف
ق	ق	ق	ق
ک	ک	ک	ک
گ	گ	گ	گ

Дар навбал ва мобайни калимаҳо ҳарфҳои **ف** ва **ق** як шакл доранд, танҳо бо микдори нуктаҳоишон фарқ мекунад.

Ҳарфҳои **ق** ва **ق** бо ҳарфҳои муфассила ба таври зайл навишта мешаванд:

ما م م م

Мисолҳо:

فارق قامت قدر فرد فردا فرزند فرمان فراش فریدون فر
 فرخت فطال فدا فرا فراز فرار فراوان فراد قریب قول
 قزوين قاف قادر قابل قربان قوار قرن قرین قاسم

Бо дигар ҳарфҳои омадани ҳарфҳои **ف** ва **ق**:

مقام برق مقدار ناف برف مفرد فبار قیاس قیل مقدونی
 قیامت قند قمر قمری قلندر قلندری فن فنا تشریف یوسف
 شرق شریف تقیم قسم درفش اقتادن ثرف قیماق نازقل

Ҳарфҳои **ک** ва **گ** шаклҳои як хел буда, танҳо бо як хатчаи иловагии аз **ک** фарқ мекунад.

Ҳарфҳои **ک** ва **گ** пеш аз ҳарфҳои муфассила оянд, шакли зеринро мегиранд:

که کر کو

Мисолҳо:

کدبانو کدو کرم گرم گردد گردگ گرامت کرمان اکرام
 اکرم اکرام کو کودک کدام کدیو گزگن کزدم کذاب

Бо дигар ҳарфҳои омадани ҳарфҳои **ک** ва **گ**:

کتاب کتبه کتوب مرکب ملک کم کمی کتف
 کتان کثرت کت کسر کف کشت کساد کسل
 اسکند ملک مملکت ترک مالک بکر کمال کثک

Агар баъд аз ҳарфҳои **گ** ва **ا** ҳарфҳои **ل** оянд, ин тавр навишта мешаванд:

کل کا

Масалан:

кара кел кару каруан кардан каю кару
кара кел каруан каруан каруан каруан

Машқи 11. Ин калима ва ҷумлаҳои хонед:

мфт мғал лав наф шав брв қба барқ
қд қдрт қдв қамт қвл мқам мқал мқдар
мқдс мқрақ мақ мақд мақд мақд мақд
мақд мақд мақд мақд мақд мақд
мақд мақд мақд мақд мақд мақд
мақд мақд мақд мақд мақд мақд
мақд мақд мақд мақд мақд мақд
мақд мақд мақд мақд мақд мақд

Машқи 12. Калима ва ҷумлаҳои зеринро бо хати араби навишед:

Сафар, сафир, сафорат, конун, шараф, Шарофат, Қобил, кабул, фарқ, рафиқ, кордон, гирдоб, Кулоб, мактаб, мактуб, гардиш, барқ, барг, гург, шакл.

Саломат қолин бофт. Қурбон рафиқ дорад. Гулру доно ва бофаросат мебошад. Шараф китоб, дафтар, калам гирифт. Имруз барф меборад. Шоқир шафтолу меорад. Сафар ва Шариф дусту рафиқ мебошанд. Дилоро имсол меояд.

ДАРСИ 7

Ҳарфи о (ҳо-и ҳавваз)

Ҳарфи о дар ҳолатҳои гуногун чунин шаклҳо дорад:

Машқи 13. Қалима ва ҷумлаҳои зеринро хонед, нависед ва ба қадом овозро ифода кардани ҳарфи ϕ диққат диҳед:

Ҳашм Ҳаб Ҷаҳад Ҳаи Ҳимит Ҳеран Ҳатқи Ҳраҳим
 Ҳадит Ҳероз Ҳшд Ҳзгмр Ҳа Ҳмра Ҳнор Ҳнар
 Ҳнр Ҳва Ҳмор Ҳн Ҳнхан Ҳна Ҳале Ҳорп
 Ҳорз Ҳзاده Ҳе Ҳе Ҳе Ҳе Ҳе Ҳе Ҳе
 Ҳале аз китб Амд Ҳама гил Ҳале Ҳард Ҳараб Ҳрб Ҳорде Ҳуд

Ҳише Ҳшорт Ҳадостан Ҳн Ҳршн Ҳрз Ҳл Ҳайм Ҳнхан Ҳн
 Ҳтрс аз Ҳтти Ҳн Ҳрст Ҳарит Ҳе Ҳрз Ҳрст Ҳарит Ҳн

Машқи 14. Қалима ва ҷумлаҳои зеринро бо ҳати араби нависед:

Озода, хона, дона, Анора, беҳ, меҳр, қадр, девор, дина, дирӯз, гул, кор, корд, лоф, лифофа, хазор, ҳанӯз, оҳу, лола, оҳан, ки, маҳ, деҳа, раҳ, сияҳ, шона, лона.

У лола овард. Соро ба бозор рафта гул овард. Бозор нонро реза кард. Арра дандона дорад. Лола дугона дорад. Нодира парварда овард. Баҳор омад.

Қор мушқил шавад он гоҳ, ки мушқил гири,
 Ғар-ш аз аввал шуморӣ осон, осон гузарад.

ДАРСИ 8

Ҳарфҳои ح خ ح ح

Ҳарфҳои ح (ҳо-и ҳуттӣ) -- х, خ (ҳо) -- х, ج (ҷим) --

ҷ ва ج (ҷим) -- ҷ хонда мешаванд, шакли ин ҳарфҳо як буда, фақат бо миқдор ва ҷои нуқтаҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд.

Дар охири калима	Дар мобайни калима	Дар аввали калима	Дар алоҳидаги
ح	ح	ح	ح
خ	خ	خ	خ
ج	ج	ج	ج
چ	چ	چ	چ

Харфҳои **ح خ ج چ** бо ҳарфҳои мунфасила омада, шакли зеро мегиранд:

ح ح ح ح ح

Мисолҳо:

جا جان جام خان خانان چاره چاره چاره چاره چاره چاره
 چاپ چاره خار خاشاک خال خال خاک خال خال خال خال خال خال
 حالت حالا حامد خر خرید خرشنه خوب خود خوراک آخر
 خوردن خوش جو جوی جواهر چون چوب چایک چوک

Бо ҳарфҳои дигар омадани ҳарфҳои : **ح خ ج چ**

خبر رنج بخار هیچ نخود بخت تحت بخت تحت تحت
 پنج پنجه پخت دوخت دختر نخ سسخ
 رخ تاختن باختن مختلف تخلص تخیر نجم
 نبات رخار آمیختن آماج آموختن زیج دخل
 داخل داخله باج لمخ موج ملاحظت مورچه
 تخمین خرگوش خسته خلیک چمن چیده

ریحان	سحاب	سخر	سحر	حیم	حلیم	حکیم
حجاز	حام	حاجی	چنان	چنین	حسن	حسین
نوشهر	فرحت	خفتن	خفته	چندان	چشم	خشم
جسم	چراپای	حیا	حیف	بجر	حمل	هله
همایل	حیف	حیوان	حق	بخشیدن	زحمت	زحل

Харфи Ҳ (хо-и хутти) дар калимаҳои, ки аз араби ба забони тоҷикӣ дохил шудаанд, навишта мешаванд:

حال حالا حالت احوال حاجت حرمت حجت حکم حاکم جمع حرارت تحت
بحث محکم محکوم محمد محمود تحریر روح مباحث بحر سحر فتح فاتح

Машқи 15. Калима ва ҷумлаҳои зеринро хонед ва нависед:

خرد حادثه روح تاخت تحت دوخت دوختن
جواب جوان جهان جوره تحت بحث طرح خرج خارج
پنج گنج چرا حیدر جاویدان حجت جهت چند چون
چند چنین حجاب پندین پختن کوه کوهچین پیچ چشم
چشمان چندان جلد چین جشن درج درجه حرارت حساب
لقمان را گفتند او را از که آموختی گفت از بی ادبان

پدر از این حال آگاهی دادند

بدنه نیک است بی خلاف ولیک مرد خالی نباشد از بد و نیک

چو رودابه این از پدر شنوید
دلش گشت پر خون رخسار شنوید

یار بد بدتر بود از مار به   مار بد بهتر بود از یار بد
یار بد چون برتن و بر جان زند   یار بد بر جان و بر ایمان زند

بر باد رود هر آن چه از باد آید

خیانتگر سلامت نمی ماند

Машқи 16. Калима ва ҷумлаҳои зеринро бо хати араби на-
висед:

Хон, хона, хол, хола, чудо, ҷавон, чодар, чанг, чунон, чандон,
чандин, ҷӣ, чиз, ҷумла, ҷӯй, ҷоруб, ҷасорат, Ҷалол, шӯхӣ, шӯх-
рӯй, ҷом, ҷозим, ҷовид, ҷобир, ҷовидон, ҷуворӣ, қаровулхона,
лаҳт, яклухт, хурдсол, хурдӣ, ханда, хурфот, хурмо, хуршед,
шоҳ, шоҳа, шоҳча, шаҷар, сархуш, сарчашма, маҳдум, маҳмур,
Ҷамол, ҷок, ҷува, ҳоқа, харидор, ҷавохир.

Амир Халаф бад-ӯ ва ӯ ба падар шод буд, то рӯзгор баромад
ва ҷашмзадаги расид.

Нобурда ранҷ, ганҷ муяссар нашавад,
Музд он гирифт, ҷони бародар, ки кор кард.
Ҷуз ба тадбири пир кор макун.

Машқи 17. Калима ва ҷумлаҳои зеринро бо хати араби на-
висед ва диққат кунед, ки кадом калима бо ҳарфи **د** ва кадом
калима бо ҳарфи **ح** навишта мешавад:

Ҷаҳор, таҳрир, муҳаррир, ҷаҳон, ҳуш, ҳеч, ҳачм, ҳақ, ҳақиқ-
қат, ҳақир, ҳашт, ҳаяҷон, шоҳ, шоҳона, шаҳид, шоҳроҳ, пирӯхан,
пинҳон, миёнтиҳӣ, ниҳодан, даҳан, заҳмат, заҳр, таҳқир, коҳ,
коҳгил, лаҳад, лаҳча, лаҳн, нақҳат, наҳанг, нигаҳбон, Аҳмад, Ху-
росон, Манучеҳр, Эраҷ, Воҳид, Аҳад.

Хунар омӯз, гар хунармандӣ.
 Овро, ки ҳисоб пок аст,
 Аз муҳосиба чӣ бок аст.
 Биё, то ҳақшиносат бошам имрӯз,
 Замоне дар сипосат бошам имрӯз.
 Чу меҳтар шудӣ, кор хушбӯр кун,
 Надонӣ ту, донандаро ёр кун!
 Биболид кӯҳ, обро бардамид,
 Сари рустани сун боло кашид.
 Хар кӣ хиёнат варзад, дасташ дар ҳисоб биларзад.

ДАРСИ 9

Ҳарфҳои **ص ض ط ظ ع غ**

Ҳарфҳои **ص** (сол) овози «с», **ض** (зод) овози «з», **ط** (итқӣ) овози «т», **ظ** (изғӣ) овози «з», **ع** (ғайн) овози «ғ»-ро ифода мекунанд, **ع** бошад, овозҳои гуногунро. Ин ҳарфҳо чунин шакл доранд:

Дар охири калима	Дар мобайни калима	Дар аввали калима	Дар алоҳидаги
ص	ص	ص	ص
ض	ض	ض	ض
ط	ط	ط	ط
ظ	ظ	ظ	ظ
ع	ع	ع	ع
غ	غ	غ	غ

Шаклҳои ҳарфҳои **ص** ва **ض** якхела буда, танҳо бо будан ё набудани нукта фарқ мекунанд.

Ин ҳарфҳо бо ҳарфҳои мунфасила ба тарзи зер пайваст мешаванд:

ص ص ص ص

Харфҳои **ع** ва **غ** низ бо як нукта аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Бо харфҳои мунфасила онҳо чунин шакл доранд:

Мисолҳо: **ع ا ع ر ع و ع ا**

غالب غار غار غاز غارت غد غرم غوك غوزه غرق

Баъд аз харфҳои мунфасила омадани ин харфҳо:

فروغ دروغ فرغانه اسماعيل

Бо харфҳои муттасила пайваست шудани харфҳои :

غم غلام شغل شلغم مغز تغر تيغ

Харфи **ع** дар аввали калима овозҳои зеринро ифода мекунад:

а) «а» — **عقل عصر عذاب عمل عظامت عمل عطر عرفو**

б) «и» — **عقيق عهد عجب عجز عرب علم عباس علي**

в) «у» — **عوض علاوه علم عشق عرس عباد عبادت عباره**

г) «y» — **علم عزلت عضو عبید عذر عرف عشاق**

д) «y» — **عبره**

Харфҳои **ع** ва **و** дар якҷоягӣ «у» ҳам хонда мешаванд: **عوو (уд), عوو (ур).**

Харфҳои **ع** ва **ي** дар якҷоягӣ «и» хонда мешаванд:

Харфи **ع** дар мобайн ва охири калима ояд, калима сактадор мешавад:

معلم معلوم جمع بعد شمع دفع نفع يبيع بيع يعقوب

Дар забони тоҷикӣ ин харф барои ҷудо кардани ҳиҷо низ меояд:

معود لعبت قلعة انعام

Агар пас аз харфи **ع** харфи **ا** ояд, ин ду харф «о» хонда мешавад:

عائيه عاقل عالم عابده عادل عاشق عادت عامل معارف

صوم اصل اصرار صادق حضرت حضور قرض فرض ضامن ضیافت
طوق طلبه طالب ساقط طوفان باطل ظاہر ظاہر واغظ حفظ
لحظه افوار نظارت یعنی معلوم معنی غم آغاز چارباغ غوک
تاج سجدہ ہنر ہاست علم قفل کشی ہمہ در ہاست علم
مرا عار و تنگ میاید کہ بیک نوکر او مقابل شوم بزبان روسی از
مترجم پرسیدم کہ این مرد چه میگوید و مدعای من چه جواب میشود
عشق ہائی کز پی زنگی بود عشق نبود عاقبت زنگی بود
ہر کہ ز آموختن نبرد تنگ
دُر بر آرز آب و لعل از تنگ
بارعیت صلح کن و ز جنگ خصم این نشین زانکہ شافہاء عادل را رعیت لشکر است
مشک باشد لفظ و معنی بوی او
مشک بی بوای پسر خاکستر است

Машқи 19. Қалима ва чумлаҳои зерро бо хати араби нави-
сед, ба калимаҳои ки овозҳои «а», «з», «т», «с», «ҳ» ва «о» до-
ранд, диққат диҳед, ки ба кадом ҳарфҳои навишта мешаванд:

Сабр Собир, тасвир, саҳеҳ, зарар, зарбдор, Ғайз, ҳазрат, то-
вус, хотир, ғӯта, работ, ғани, ғариб, ғунча, марғзор, зулм, назм,
изҳор, мунозира, арз, матоъ, видъ, ваъда, маълум, ғараз, Аббос,
Али, Асғар, Наим, Саид.

Мардуми бад ҳамин сифат дорад,
Ки туро бесабоб биезорад.
Бани одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард саварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
Ту к-аз меҳнати дигарон беғамӣ,
Нашояд, ки номат ниҳанд одами.

Гуфтам: «Амали подшоҳон чун сафари дарёест хатарнок ва
судманд: ё ганҷ баргирӣ, ё дар тилисм бимирӣ».

Вилоят забт гашт аз Қоф то Қоф,
Ситамгорон фуру монданд зи атроф.
Чӣ хуш бошад, ки баъд аз интизорӣ,
Ба уммеде расад уммедворе.
Миёни ду тан оташ афрухтан
На ақл асту худ дар миён сӯхтан.
Кин аз ҳама кас фитнасамар мебошад,
Лек аз укало тундасар мебошад.
Он дуд, ки аз чароғи равшан хезад,
Аз ҳар дуде сиёхтар мебошад.
Агар ду ёри мувофиқ забон яке созанд,
Фалак ба як тани танҳо чӣ метавонад қард?

ДАРСИ 10

Садонокҳои дар хати арабии тоҷикӣ ва тарзи навишти ҳарфҳои ётбарсар бо хати арабӣ

Чунон ки аз дарсҳои гузашта маълум аст, садонокҳои дар хати
арабии тоҷикӣ ба воситаи ҳарфҳои ва ҳаракатҳои ифода меёбанд
(нигаред ба дарсҳои 1, 3, 4, 7, 9).

Ҳарфи **й** ба ғайр аз овозҳои **а, и, о, у** овозҳои зеринро
низ ифода мекунад:

а) дар аввали калима, агар пеш аз ҳарфи **й** овози **ҳ** ва
ҳарфи **ё** ояд, баъзан **э** хонда мешавад:

احتمال احیا احتیاج احتیاط
اعتقاد اعتبار اعتراض اعظام اعلان

б) дар аввали калима, агар пеш аз ҳарфи **ا** овози ҳ ояд, овози «у»-ро низ ифода менамояд: **اهت**

Барои ифодаи як овози садонок баъзан ду ҳарф кор фармуда мешавад; масалан, дар аввали калима овози э бо ҳарфҳои **ا** ва **ي** навишта шуданаш ҳам мумкин аст:

ايحاد ايحاز ايزد ايمن الملك ايراد ايهي

Е ки овози **у** дар аввали калима баъзан бо ҳарфҳои **ا** ва **و** ифода мегардад:

اوزنك آورده اورده اوردك

Овози **у** дар аввали калима бо ҳарфҳои **ا** ва **و** низ ифода меёбад:

اويرب اولو

Ҳарфи **ю** дар хати арабии тоҷикӣ гоҳо бо ҳарфҳои **ي** ва **و** навишта мешавад:

يورت يوز هايون يوندى يوبغ يونان يونس

Ҳарфи **ё** дар хати арабии тоҷикӣ ҳамеша бо ҳарфҳои **ي** ва **ا** навишта мешавад:

يار ياور بسيا گويا بوريا دنيا دريا يادگار پيام ثريا

Машқи 20. Калимаҳои зеринро хонед, ҳаракаткоро гузored. Садонокҳо чӣ гуна ва бо кадом ҳарфҳо ифода шудаанд? Маънои калимаҳои номфаҳумро аз луғат ёbed.

اماچ اورده عباد شوبه شاموار يونس يونان يوز يوندى
 يگانه يواش يکړنگى قدوسى قاهره هفتوز ايزد ايران زمين عمل
 ايشان احکام احسان احساس ايحاد ايحاز احتراس تکميل تبين
 عظيم اعلان معروف اعوام اعيان اعرف اعضا گويا بوريا
 گردون گل گريه گوشت دبیر کبير شيرين بوريا دريا
 دليل اقلندن داهى زرينتن زيره اشتها اشتراك

Машқи 21. Бистто калима ёфта нависед, ки дар онҳо ҳарфҳои
 ا — э, ى, ع — ӯ, ا ва ى — э, ا ва ى — ӯ хонда
 шаванд. Даҳто калима ёбед, ки ҳарфҳои ё ва ю дошта бошад.

ДАРСИ 11

Ҳарфҳои хоси забони арабӣ

Дар забони тоҷикӣ ҳарфҳои *ص س ش* овози «с», ҳарфҳои *ض ز ذ* овози «з», ҳарфҳои *ط ت* ва *ظ* овози «т», ҳарфҳои *ح* ва *ه* овози «х»-ро ифода мекунанд. Ҳарфҳои *ث ح* фақат дар калимаҳои арабии навишта мешаванд, фонемаҳае, ки ин ҳарфҳо ифода мекунанд, ҳосил забони арабианд (албатта; ин чунин маъно надорад, ки калимаҳои арабӣ бо ҳарфҳои *ت س ث* ; *ه* навишта намешаванд)

Баъзе калимаҳои забони тоҷикӣ ба таври истисно бо ҳарфҳои *ط* навишта мешаванд:

صدائت طيدين طيانچي طنبور غلطين غوط

Дар баъзе калимаҳои забони тоҷикӣ ҳарфи *ذ*, ки дар забонамон таърихан вучуд дошт, навишта мешавад:

آز گذشتن پذيرفتن

Азбаски дар забони тоҷикӣ ҳарфҳои *ص س ش* ҳамчун овози «с», *ض ز ذ* --з, *ط ت* --т, *ح* --х талаффуз мешаванд, калимаҳои ҳамовози як хел талаффуз шаванда (омонимҳо) пайдо мешаванд (дар забони арабӣ талаффузи ин гуна калимаҳо гуногун аст):

*سفر - صفر   صفيير - صفيير
 حبيب - حبيب   ارض - عرض
 ارض - عرض   عرض - عرض*

Машқи 22. Ин ҷумлаҳо ва порчаҳоро хонед, нависед ва ба амлои калимаҳо диққат диҳед. Калимаҳои ҳамовозро (омонимҳо-ро) низ ҷудо кунед. Маънои калимаҳои душворфаҳмро аз луғат ёбед.

يکي را از ملوک عجم حکايت کنند که دست تظاول بمال

رعیت دراز کرده بود و جور و اذیت آغاز نموده
یکی از بندگان عمر و لیث گرفته بود
بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو نبخشاید
دیدم که تغیر میشود و نصیحت من بغرض میشود

تو اگر نسل آدمی بد نب
پاک دراز عبت همیشه نب
زشت آن زشت است و خوب آن خوب نب
دایم این ضحاک و آن اندر عبس

چو دیدش در کنار خود دو ساله دید آثار زهرش در پیاله

این آیت بر نظر نامه نوشت

اگر چه موی من اکنون چو شیر است هنوز از ذوق شیرم در ضمیر است

هجران رسیده کی برد از روزگار فیض
شاخ بریده را نبود ز بهار فیض

در دل ز خیال گل روی تو خلیده خاری که بعد گلستان رضوان نمودم
صد خار خلد در جگر و لب نکشایم در باغ چو بلبل گل افغان بفروشم

Машқи 23. Ин ҷумлаҳоро бо хати арабӣ нависед ва калима-
ҳаеро, ки ҳарфҳои **ع ظ ط ض ص ذ ح ث**

ранд, ҷудо кунед. Ба зери калимаҳои ҳамавоз хат кашед.

Чун раият кам шуд, иртифои вилоят нуқсон пазируфт ва ха-
зина тикӣ монд ва душманон зӯр оварданд.

Ҳамон беҳ, ки лашкар ба ҷон парварӣ,
Ки султони ба лашкар кунад сарварӣ.

Ҳаё бояд ки дорад одамизод,
Ки лаънат бар вучуди беҳаё бод!

Ғами даҳр хӯрдан кори одами оқил несту андӯхи дунё бе-
ҳосил.

Тавон гуфтан ин бо ҳақиқатшинос,
Вале хурда гиранд аҳли қиёс.

Ҷамолаш ҳамфуруз омад, камолаш ҳақпазир омад,
Замираш ҳақпараст омад, вазираш ҳақнавоз омад.

Сарат сабз бодо, дилат шодмон,
Тани пок дур аз бади бадгумон.

Доманкашон ҳамешуд дар савби заркашида,
Сад моҳру зи рашкаш чайби қасаб дарида.

Шаби торикӣ бими мавҷу гирдобе чунин хоил,
Кучо донанд ҳоли мо сабуксорони соҳилҳо?

Бадбахт агар масҷиди одина бисозад,
Ё тоқ фуруд ояд, ё қибла қач ояд.

Хузурӣ ту дар савби ин санглох
Диёри маро неъмате шуд фарох.

Басе хунҳо, ки аз чашмат миёни чашму дил рафтӣ,
Агар хайли хаёли ту набудӣ дар миён ҳоил.

Васият ҳамин аст, чони бародар,
Ки авқот зоеъ макун, то тавонӣ.

Нишоти орзумандон зи сабр аст,
Ғули боғи тараб хандон зи сабр аст.
Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най шаққару шаққар шавад канд.

Зулм аз ҳар кӣ ҳаст, нек бад аст
В-он, ки ӯ золим аст, нек бад аст

Машқи 24. Ҷумлаҳои зеринро нависед ва ба имлои калимаҳои зехи монед, ки бо қадом ҳарфҳои навишта шудаанд. Маънои калимаҳои душворфаҳмо аз луғат ёbed.

Чун شاعران این مصرع شنیدند بغایت پسندیدند
و اورا اعزاز و اکرام کرده احوال پرسیدند از احوال خود
باز نمود شاعران اندیشه کردند که این شخص پیش سلطان
راه باید ما را قدر و منزلتی نمی ماند

چنان باید طریق زندگانی
که بعد مردن خود زنده مانی

چون ما بزرگان کنیم پادشاهی که کند

هیچ نعمت بهتر از فرزند نیست
جز بجان فرزند را پیوند نیست
حاصل از فرزند گردد کام مرد
زنده از فرزند ماند نام مرد

آن یکی نخوی بکشتی در نشست	رو بکشتیان نمود آن خود پرست
گفت هیچ از خودانی گفت لا	گفت نیم عمر تو شد بر فنا
دل شکسته گشت کشتیان ز تاب	لیک آندم گشت خاموش از جواب
باد کشتی را بگردانی فکند	گفت کشتیان بدان نخوی بلند
هیچ دانی آشنا کردن بگو	گفت فی ازم تو سباجی بگو
گفت کل عمرت ای نخوی فداست	زانکه کشتی غرق در گردابهاست

روزی دوش در ز خلق بریت
وز خون دلش زمین جگر گشت

مرد تو آنکه بصبری بود
 لیک نہ صبری کہ ضروری بود

حد بزرگان نشاند کسی
 صحتشان تا آنکه نیند بسی

ДАРСИ 12

Қалимаҳои ҳамшакл

Чунон ки аз дарсҳои гузашта маълум гашт, сиву ду ҳарфи алифбон арабии тоҷикӣ ҳамагӣ 18 шакл дошта, аз ҳам асосан бо будан ё набудани нукта, микдору ҷои нукта фарқ доранд. Аз ин сабаб дар ҳати арабии тоҷикӣ қалимаҳои зиёди ҳамшакл пайдо мешаванд. Шакли ин қалимаҳо якхела буда, танҳо бо нуқтаҳои худ фарқ мекунанд. Муқоиса кунед:

ما - بار باز بار تا تا تاز پار نار ناز يار ياز

سك - تنك تنك تنك تنك

صاحب - فصاحت فصاحت

خرج - خرج خرج خرج

Ин қабил қалимаҳо хеле бисёранд.

Ба ғайр аз ин баъзе ҳарфҳо зоҳиран ба якдигар хеле монанд буда, бо ягон элементҳои худ фарқ доранд (ت پ ب)

ف ق

ё ки дар алоҳидагӣ гуногун бошанд ҳам, дар аввал ва мобайни калима якхелаанд (агар нуктаҳоро сарфи назар кунем):

ت ت ت ت ت ت / ر ر ر ر ر ر / ث ث ث ث ث ث /
ق ق ق ق ق ق / ف ف ف ف ف ف / ق ق ق ق ق ق /

Калимаҳое низ ҳастанд, ки шаклашон тамоман якхела буда, вобаста ба контекст гуногун хонда мешаванд:

تبرّد تبرّد تبرّد / علم علم علم / زیر زیر زیر / سیر سیر سیر

Машқи 25. Калимаҳоро хонед ва онҳоро вобаста ба шаклҳояшон ҷудо кунед:

رنگ بست حال پدر جنگ بنگ
میل شتر خان جوان تخم مرد سر
سایه خرج فرض حصار پیر خنده
سحر خام فصل قضا چندان نخم
بیز شانه چرخ قرض حصار بد شهر
حزین شجر خنده قضا فصل چرخ جان
خال دشت نذر چنگ رنگ تنگ مزد
شیر جام منخ فصاحت ملخ مباح

خوان بخیر خندان راغ ننگ ترک
 ناک رنگ تابان چشم میخ مسح
 مناح خبر ننگ فصاحت خشم جبر

Машқи 25. Калимаҳои зеринро бо ҳамшаклҳои ҷудо карда, бо хати арабии тоҷикӣ нависед:

Башар, сер, дер, нӯх, сатур, ҷисм, азм, барг, пок, роғ, занг, ранг, зоғ, нок, ҳашам, сайр, шир, масал, мисл, ёбон, чашм, нех, дайр, пай, бой, чанг, сипар, паст, раст, дуруст, бахт, бар, зар, шукр, тарсон, бор, ташт, зишт, даст, тахт, тар, табар, тоз, хашм, поён, бок, чанг, беҳ, най, шакар, раз, боз, бадр, майл, шутур, шер, ба, дашт, писар, пар, бабр, падар, ёр, буз, дурушт, нор, назр, тахт, ёбон, тах, той, хинг, тоқ, тор, пой, ғарам, зер, сол, сӯй, сӯм, бел, Фарм, наҳс, рез, шол.

Машқи 27. Ба калимаҳои зерин калимаҳои ҳамшаклашонро ёфта нависед:

...	...	...	...
...	...	...	...
...	...	...	...
...	...	...	...
...	...	...	...

Имлои пасоянди «-ро», баъзе пешоянду
пайвандакҳо ва таркибҳо

Пасоянди «-ро» бештар аз калима ҷудо навишта мешавад:

Дароیشи ра ضرورتی پیش آمد سدی
وقت را غنیمت دان آن قدر که بتوانی
حاصل از عمر ای جان یکدم است تا دانی
حافظ

Ин пасоянд бо калима якҷоя ҳам навишта мешавад:

به جاره سازی با خصم تو همگوشم
که امروزه کار او فساد به بازی
نوزنی

Агар ҷонишинҳои ман, ту бо пасоянди -ро ояд, ҳарфҳои н
ва 9 меафганд:

گر به زیر آورد گردونم ز پشت زین چه غم
پای من تا آخر منزل فرس باشد مرا
مرا ترا
مخفی

Пешоянди «ба» аксаран бо калимаҳо якҷоя навишта мешавад:

بدانش بود مرد را آبروی به بیدانشی تا توانی موی
فردوسی

از قدرت اتفاق غافل نشوی و ندانها سنگ را بهم میکنند
بیدل

Пешоянди «ба» аз калима чудо ҳам навишта мешавад:

به تندي میان کیانی بیت
بر آن باره شیر دل برنشت
فردوسی

Пешоянди ба бо ҷонишинҳои ū, ии, он ояд, шакли қадимии он (бад) барқарор мегардад:

بدو بدین بدان
بدو گفت مادر که بشنو سخن
بدین شادمان باش و تندی کن
فردوسی

بکوش که در جنگ مردن بنام
به از زنده دشمن بدو شاد کام
فردوسی

Пешоянди «зи» бо як ҳарфи ; навишта мешавад:

ابو ہاشم صوفی گفته است کہ کوہ را بنوک سوزن از بیخ برکندن
آسانتر است ز ذلت کبر از دل بیکندن
جای

Пайвандакҳои «ки», «чи», «балки», «на...балки», «агарчи», «гарчи», «арчи» ба таври зайл навишта мешаванд:

که چه بلکه نه بلکه اگر چه گر چه ار چه

Агар пайвандаки *к* бо чонишини *ӯ*, *он*, *ни* дар шакли *кӯтоҳ* (*к-ӯ*, *к-он*, *к-ни*) ва бо пешояндҳои *аз*, *андар* (*к-аз*, *к-андар*) ояд, чунин тарзӣ навишт дорад:

که کان کن کنز کاگز

Пайвандакҳои «*ва*», «*-у*» («*-ю*») бо як харфи *у* ва ҳамеша аз калима *чудо* навишта мешаванд:

مشورت ادراك و هوشیاری دید

عقلها را عقلها یاری دید روی

ای راحت روح غمگاران آرام دل امیدواران

در کوچ و کوی و شهر و صحرا از دیده روان کنیم باران سودا

Дар таърихи забони адабии тоҷику форс пайвандакҳои *зеро*, *зеро ки*, *балки* дар шакли *азеро*, *азерок*, *бал*, *пешояндҳои бо*, *бар* дар шакли *або*, *абар*, *пешоянд* ва префикси *бе*, *бе-* - дар шакли *абе*, *абе-* истифода мешуданд:

ازیرا ازیراک بل ابا ابر ابی

بیا سنجنگوش بسی یافتم

ازیرا بنزد تو بشتافتم

فردوسی

ابی دانشان بار تو کی کشند   ابی دانشان دشمن دانشند

Таркибҳои з-ин, з-он, в-аз, в-ин, в-он ба тарзи зайл навишта мешаванд:

زین - زان - وز - زین - وان

Таркибҳои ин ки , он ки ва мисли ینҳо чунин тарзи навишт доранд:

همه گنج با آنکه کردش نهان   اینکه آنکه
نزدیند زان پس کس اندر جهان   زدوسی

Таркибҳои к-омад, к-оварад ва амсоли ین чунин навишта мешаванд:

زاد شیمان را ذوق باده در جان است   کاد کاورد
عاقلاً تکمیل کاری کاورد پشیمانی   حافظ

Машқи 28. Ба имлои пешоянду пайвандакҳои дар дарси боло овардашуда дахто чумла ёбед.

Машқи 29. Мисолҳои зеро бо алифҳои арабии тоҷикӣ нависед ва ба имлои пешоянд, пасоянд, пайвандак ва таркибҳои сеҳи монеду ба зерашон хат кашед.

Чӣ донӣ, ки бар ту намонад чаҳон,
Чӣ ранҷонӣ аз он ҷону равон

(Фирдавӣ)

Саргашта ба чавғони қазо ҳамчун гӯй,
Чап мераву рост мераву ҳеч мағӯй,
Қ-он кас, ки туро фиғанд андар тақупуй,
Ӯ донаду ӯ донаду ӯ донаду ӯй.

(Хайём)

Чун огаҳӣ, эй дӯст, зи ҳар асроре,
Чандин чӣ хӯрӣ ба беҳуда теморе,
Чун менаравад ба ихтиёрат коре,
Хуш бош дар ин даме, ки ҳастӣ боре.

(Хайём)

Бубастам миёни яле бандавор
Або чодувон сохтаи корзор (Фирдавсӣ).

Бо нек ба неки бикӯш, азеро
Вад чуз ки сазовори бад набошад.

(Носири Хусрав)

Бигу дилро, ки гирди ғам нагардад,
Азеро ғам ба хурдан кам нагардад.

(Румӣ)

Ҳамедун ҷаҳон бар ту созам сиёх,
Абар хок оғам туро ин кулоҳ.

(Фирдавсӣ)

Замоне барки пурҳанда, замоне абри пурнола,
Чунон модар абар сӯги арӯси сездаҳсола.

(Рӯдакӣ)

Абе парру пайкон яке тир кард,
Ба дашт андар оҳанги нахчир кард.

(Фирдавсӣ)

Ва бисёр хари аблак дидам, ҳамчу асп, бал латифтар.

З-омада шодмон бибояд буд
В-аз гузашта накард бояд ёд.

(Носири Хусрав)

(Рӯдакӣ).

Машқи 39. Ҷумлаҳо ва порчаҳои поёнрс ба дафтаратон нави-
сед ва ба имлои пайвандакҳо, пешояндҳову пасоянди - «ро» диқ-
қат диҳед:

буд زندگانی و روزیش تنگ

فردوسی

وگر هر که دارد ز بهر کار تنگ

ابی آزمایشش نکیر و همنه

ز بهر شور و تلخی باید چشید

فردوسی

جان گریه و انا بود با گهر

بدو نیک هر گونه باید کشید

زکب دست بود هیچ عاری به از کب نباشد هیچ کاری
به از صانع گیتی مقبلی نیت نام خسرو
زکب دست بهتر حاصلی نیت نام خسرو

فاضلی که صورتی قبیح و هیستی کریه داشت بفرزدق
رسید وی را دید که روی او بخت مرض زرد شده گفت ترا چه بوده
است که رنگ تو چنین زرد شده است گفت چون ترا دیدم از گناهان خود
اندیشیدم رنگ من چنین زرد آمد گفت در وقت دیدن من چرا از
گناهان خود یاد کردی گفت ترسیدم که خدای تعالی مرا عقوبت
کند و همچون تو منخ گرداند جای

مردم آزار را حکایت کنند سنگی بر سر صالحی زد
حکایت درویش را مجال انتقام نبود سنگ را نگاه میداشت تا
زمانی که ملک را بر آن لشکری خشم آمد و در چاهش کرد و درویش اندر آمد
و سنگ بر سرش کوفت گفتا تو کیستی و مرا این سنگ چرا زدی گفت من

قلاقم و این همان سنگ است که در فلان تاریخ بر سر من زدی سعدی

حکایت

شیخ کمال نخندی در اشعار خود سنگ بسیار میگوید
حسن دهلوی و لبند بسیار میگوید شاعری هر دو دیوان را در یک
مجله بدست کسی دید گفت اینها از هم جدا ساز و از یکدیگر دور انداز
مبادا سنگان کمال و لبند های حسن را بخورند ملی صفی

Машқи 31. Чумлаҳои зеринро хонед ва ба имлои «кӣ», «ро», «ба», «ва», «у» диққат диҳед:

بخش و بیاری و فردا گوی
چه دانی که فردا چه آید بروی
فردوسی

راه را بد مرو که بد افقی
چاه در ره مکن که خود افقی
بنیانی

از لاله و یاسمن و سنبل
صحن چمن است یک طبق گل
باتنی

Машки 32. Мисолҳои зеринро бо хати араби нависед ва ба имлои «ро», «аз», «ба», «ва», «-у» («-ю»), «ки», «агарчи» аҳаммиг диҳед:

Ба пируни забун кун дастгирӣ,
Ки дар ширӣ бидони кадри пири.

(Носири Хисрав)

Як ҳарфи сӯфиёна бигӯям, иҷозат аст:
Эй нури дида, сулҳ бех аз ҷангу доварӣ.

(Ҳофиз)

Ба ҷаҳон намонда ҳаргиз қадаре зи меҳрубонӣ.
Сари худ кашадам охир ба диери бенишонӣ.

(Сайидо)

Эй дил, сабур бошу махур ғам, ки оқибат
Ин шом субҳ гардаду ин шаб саҳар шавад.

(Ҳофиз)

Илме, ки дар он амал набошад,
Чуз арбадаву ҷадал набошад.
Илмағ ба амал чу ёр гардад,
Қадри ту яке ҳазор гардад.

(Ҳилолӣ)

Мағӯю манех, то тавони қадам
Зи андоза берун в-аз андоза кам.

(Саъдӣ)

Ҳамон дӯстӣ бо касе кун баланд,
Ки бошад ба сахти туро ёрманд.

(Фирдавсӣ).

Чу ояд мушкиле пеши хирадманд,
К-аз он мушкил фитад дар кори ӯ банд.
Қунад ақле дигар бо ақли худ ёр,
Ки то ҳалли он гардад мададгор.
Зи як шамъаш нагирад нур хона,
Фурӯзад шамъи дигар дар миёна.
Вале ҳаст ин сухан дар ростбинон,
Ба садри ростӣ болонишинон.
На дар қачравҳарифони қачандеш,
Ки гардад қачраве аз қачравӣ беш.

(Ҷомӣ)

Ба корҳои гарон марди кордида фирист,
Ки шери шарза дарорад ба зер ҳамми каманд.
Ҷавон агарчи қавиёлу пилтан бошад,
Ба ҷанги душманаш аз ҳавл бигсалад пайванд.

(Саъдӣ)

9. Агар калима бо овози о тамом шавад суффикси -и қабул кунад, ин суффикс бо **ي** ва ҳамза навишта мешавад:

نوانى دانانئ مینوائى فدائى دبانئ

فدائئ تدارد ز مقصود جنگ اگر بر سرش تیر بازند و جنگ
صدئ

10. Агар калима бо овози о тамом шуда бошад баъди он ҳамза ояд, овози о-ро сактадор меҳонанд:

اعنائ انحاء اعلاء اكفاء اجزاء

11. Дар охири калима пас аз ҳарфҳои **ي** ва **و** ҳамза ояд, сактадор талаффуз мегардад:

بطئ ضوء

12. Дар мобайни калима пас аз ҳарфи **ا** ҳамза ояд, барои ҷудо кардани ҳиҷо хизмат мекунад:

برائت

Машқи 33. Калима ва ибораҳои зеро бо хати араби нависед ва вазифаҳои ҳамзоро гуед. Калимаҳои душворфаҳмо аз лугат ёбед.

Муассир, муассис, муолафат, мутааддиб, аҷоиб, ақоид, ҷуръат, ҳайат, муаллиф, муаззин, муаддаб, машъум, бахшoidан, мазоъ, таъхир, таъсир, Биноӣ, Саной, дорой, шунавой, раҳой, донae, лoлаe, дӯстии мо, нависандан муосир, ҳавлии калон, хонаe бузург, тоифаи дуздон, аҳолии мамлакат, ситоиши шоир.

Машқи 34. Ин ҷумлаҳоро хонед ва нависед, дар ҷойҳои дар-корӣ аломати ҳамза (**ء**) гузоред:

استى ريشه خود کن مدام اشوى در بهر دو عالم نيک نام روئ
دود خيزد ز خانه يا گلشن بفلک بر رود که ابرم من
دود در خانه که راه کند در ديوار آن سياه کند

وای آن تشنه که خشک دهان
دور ماند ز چشمه های روان
وای آن هاشی که در تف و تاب
باز ماند ز بحر های خوشاب
باز آیی که باز آید عمر شده حافظ
هر چند که نماند باز تیری که بشد از شصت
حافظ

چون دلبر باز پرده رو بنماید
در جمله جهان پرده شود باکی نیست
کس نتواند که پرده رو بکشد
آنجای که بی جلوه جمال آراید
جای

بخون یاس میباید پسیدن
سخن کوتاه که سودا دغم از یاس
نه آسان است با هر کس شدن داغ
نباشد هیچ کس مانند من داغ
سودا

کوشش تا خلق را بکار آبی
تا بخلقان جهان بیارانی
نظای

جان چراغست و عقل زو عن او

تو که سر سبزی جهان داری
از من تاویل این فال طلبید
ره کتون رو که پای آن داری
احمد دانش
نظای

Машқи 35. Мисолҳои зеро бо хати арабӣ нависед ва ба имлои ҳамза (   ) диққат диҳед. Қалимаҳои душворфаҳмро аз лугат ёбед:

Ҳаргиз нишон зи чашмаи Кавсар шунидаӣ,
Қуро шишои аз даҳани бенишони туст.

(Саъдӣ)

Адабу шарм туро хусрави маҳруён кард,
Офарин бар ту, ки шонстан сад таҳсинӣ. (Ҳофиз)

Доим аз кибр дар ҳазар мебош,
Ба тавозӯи фикандасар мебош. (Биноӣ)

Хонаи чашме, ки ҳаё чароғаш афрухт, аз ҷалваи асбоб чуз
партави ибрат наяндухт

(Бедил).

Қасе, к-ӯ бувад судои рӯзгор,
Набойд ба ҳар қораш омӯзгор

(Фирдавӣ).

Ман аз шароби ин суҳан масту фазолаи қадаҳ дар даст, ки
равандае дар қанори маҷлис гузар кард ва даври охир дар ӯ
асар карду наърае чунон зад, ки дигарон ба мувофиқату ӯ дар
хурош омаданд...

(Саъдӣ)

Аз ҳусн нафис нест мардум,
Аз ҷавҳари мардумӣ нафис аст.
Зеборое, ки ҳаст бадхӯй,
Чун хубхати хатонавис аст.

(Хисрави Деҳлавӣ)

Мақун ҳамроҳии қас н-озмуда,
Тафозут дон зи дида то шунида.

(Носири Хусрав)

Чуз ин айбаш надонистанд, ки дар суҳан батеъ аст. (Саъдӣ)
Мисолаш шамшерро ҳосиятест дар мазоъ ва равонӣ. («Ахлоқи
Носирий»). Шабе дар Мадина мегашт, аз хонае овози суруд би-
шунид.

(Аҳмади Дониш)

Эй ки назар сӯи ҳунар нестат,
 Айб зи худ кун, ки назар нестат.
 Қаж манигар, к-оина бекост аст,
 Қурии аҳвал назарам рост аст.
 Рост мадон кажназари дидабоз,
 Қ-ӯ ба ҷуз инкор набинад тароз.
 Духта бех дида аз ин нокасон,
 Қ-аҳли назар чашм зананд аз хасон.

(Хусрави Деҳлавӣ)

ДАРСИ 15

Имлон изофа

Дар хати арабӣ бандаки изофӣ бо роҳҳои зерин ифода мешавад:

1. Агар калима (муайяншаванда) бо ҳамсадо тамоm шуда бошад, бандаки изофӣ навишта намешавад:

کتاب احمد اثر سعدی و وطن ما
 منافع را بدان یار موافق منافع را منافع وان منافع
 کارنگو کردن از پر کردن است کلید دانش در دست دانش آموزان

2. Агар калима (муайяншаванда) бо овозҳои «о», «у» ва «ӯ» тамоm шуда бошад, барои ифодаи бандаки изофӣ ҳарфи **ی** меояд:

آرزوی گلگیران
 تنوای بلبیل

3. Агар калима (муайяншаванда) бо овози «а» ва «и» тамоm шуда бошад, барои ифодаи бандаки изофӣ аломати **ء** (ҳамза) меояд:

خانهٔ کلان خالهٔ اکرام جامعهٔ کتبهٔ دلارا لالهٔ سرخ
 دوستیٔ خلقها داعیٔ شورهٔ شامیٔ سپینهٔ حامیٔ صلح

Мишки 36. Иш чумлаҳоро хонед ва ба дафтаратон нависед.
Би имлои бандики изофӣ диққат диҳед ва дар ҷойҳои даркорӣ
бандики изофиро гузored.

ابب تازی اگر ضعیف بود
پنجان از طویلہ حربہ
سعدی

طایفه دزدان عرب بر سر کوهی نشسته بودند و منتظر کاروان
بسته و رعیت بلدان از نکاید ایشان مرعوب و لشکر سلطان مغلوب
سعدی

در دنیا هیچ نابخوشتتر است از دوستی که دوستی وی از برای غرض یا عرض
باید

فانی اینا جهان را نتوان یک دانست
گل جدا بسزه جدا شوره جدا خار جدا
نوائی

اگر بیفیه زانغ تحت سرشت
نهی زیر طاوس باغ بخت
گر از جوی خلد آب دهی خوردش
ز انواع بخت بود از زنش
و بد عاقبت بیفیه زانغ زانغ
کش زنج بیوده طاوس باغ
ماقن

فاخته چون نغمه دلجو کند
 بوم چو امبوده گو گو کند
 هر چه بتگام بگوید کسی
 خاموشی از گفت نکوتر بسی
 امیر خسرو

Машқи 37. Ин мисолхоро бо хати араби навишта, ба имлои изофа диққат диҳед:

Қаппи ҳама он кунад, ки мардум,
 Пайдост дар оби тира анҷум.

(Низомӣ)

Шах, ки ёд аз марг н-орад, з-уст вайронии мулк,
 Хусрави беоқибат хусри билоду кишвар аст.

(Навоӣ)

Эй ҳамнишин, чӣ гуна шавам ошнои у,
 Қ-он бевафо ба мардуми бегона сохта.

(Навоӣ)

Шиблиро шӯр дар сар афтада, ба бемористон бурданд. Чамъе ба наззори вай рафтанд. Пурсид, ки шумо киёнед? Гуфтанд: «Дустони ту». Санг бардошт ва ҳамла кард. Чумла бигрехтанд. Гуфт: «Боз оед, эй муддаён, ки дустон аз дустон нагрезанд ва аз санги чафояш напарҳезанд».

(Ҷомӣ)

Дур бодо чашми бад, к-имруз дар майдони хусн
 Шаҳсавори ман саманди ноз чавлон медиҳад.

(Ҳилолӣ)

Духта бар дида аз ин нокасон,
 Қ-аҳли назар чашм зананд аз хасон.

(Хусрави Деҳлавӣ)

Ҳаргиз накунад ин фалаки пуршутулум
Номи моро зи номаи ҳастӣ гум,
Зеро ки бақои ин пас аз марғи нахуст
Гунид ҳақимон, ки ҳаётест дувум.

(Ҷомӣ)

Мо афсари хону тоҷи Қай бифрӯшем,
Дастори қасаб ба бонги най бифрӯшем;
Тасбеҳ, ки пайки лашқари тазвир аст.
Ногоҳ ба як пиёла май бифрӯшем.

(Ҳайём)

Бубастем хирсро чашму шикастам озро дандон
Чу мим андар хати котиб, чу син дар ҳарфи девонӣ.

(Ҳоқонӣ)

Бе азми дурусту саъи комил
Қасро нашавад мурод ҳосил.

(Саъдӣ)

Пистаи пурмағз нагуяд сухан,
Гарчи даҳон аст зи сар то ба тан.

(Ҳусрави Деҳлавӣ)

Агар хар наёяд ба наздики бор,
Ту бори гарон сӯи пушти хар ор.

(Фирдавсӣ)

ДАРСИ 16

Вови маъдула

Қалимаҳое ҳастанд, ки ҳарфи **و** (воб) навишта мешаваду лекин хонда намешавад, ин **و** -ро вови маъдула меноманд. Одатан ин **و** баъд аз овози «х» меояд. Ин қалимаҳо қалимаҳои тоҷикианд ва миқдоран каманд:

خواندن خوانش خوابیدن خواب خوانش خوابیدن
خواهش خواهر خوان خوانش خواهش خوانش
خوانش خوانش خوانش خوانش

بدان خود را میان انجمن جای
کمش بیش از کلیم خویشت پای
نامر خسرو

پادشاهی بخواب دید که همه دندانهایش بزخمت علی صفی
بعد از دارا روی زمین ترا مسلم خواهد شد علی صفی
ای خواهر میفرمودی که عمر من دراز خواهد بود علی صفی

Машки 38. Цумлахои зеринро хонед, ба дафтаратон нависед;
калимахое, ки вови маъдула доранд, чудо кунед:

دوستان از من درخواست کردند که این کتاب را بپارسی

ترجمه کن تاریخ زرنجی

نیش بردل میزند چون کرد می

بی هنر را دیدن صاحب هنر

چون بچشمش در نیاید مرد می

هر که نامردم بود عذرش بنه

خار شتی بهتر است از قاقمی

راست پنجه ای بچشم خارشیت

لطیفه

روزی حکیم انوری در بازار بلخ میگذشت هنگامه دید پیش
رفت و سری در میان کرد مردی دید که ایستاده و

قصاید انوری بنام خود میخواند و مردم او را تحسین میکردند
انوری پیش رفت و گفت ای مرد این اشعار کجاست که
میخوانی گفت اشعار انوری گفت تو انوری را میشناسی
گفت چه میگویی انوری منم انوری بخندید و گفت شعر در
شعیده بودم اما شاعر در ندیده بودم

علی صفی

عاشق که ز حجر دوست دادی خواهد
یا بر در وصلش استادی خواهد
ناکتر از کس نبوذ در عالم
کز دوست بجز دوست مرادی خواهد

جانی

شیر از آن پایه بزرگی یافت
که سر از طوق سرپرستی یافت
نمانی از خوان خود دهی به کسان
به که حلوا خوری ز خوان کسان

نظامی

اکابر سمرقند رفتن این فقیر را مصلحت ندیدند و رخصت
ندادند و در جواب عرضہ داشتی تکلیف فرمودند . و اوصافی

Машқи 39. Мисолҳои зеринро бо хати араби нависед, ба
жалимаҳои, ки вои маъдула доранд, диққат диҳед ва ба зери
онҳо хат кашед:

Эй, ки доим ба хеш мағрурӣ,
Гар туро ақл нест, маъзури.

(Ҳофиз)

Бад-ӯ гуфт бе ту нахоҳам ҷаҳон,
На аврангу на тоҷу тавки шаҳон.

(Фирдавси)

Агар бодидай, нодида машнав,
Ту бурҳон хоҳу бар таклид мағрав.

(Носири Хисрав)

Эй хоҷа, аз ин мору аз ин боз ҳазар кун,
Зеро алифи пушти ту з-инҳост шуда дол.

(Носири Хисрав)

Бадхоҳи қасон ҳеч ба мақсад нарасад,
Як бад нақунад, то ба худаш сад нарасад.
Ман неки ту хоҳаму ту хоҳӣ бади ман,
Ту нек набинию ба ман бад нарасад.

(Хайём)

Ҳоҷа ки донад равиши зиндагӣ,
Бар дари дунон нақунад бандагӣ.
Дорад аз он кӯтаҳӣ худро азиз,
К-аш набувад гандуми султон ба чиз.

(Хусравӣ Деҳлавӣ)

Шери сиёҳӣ, саги дунон машав,
Бози сапедӣ, мағаси хон машав.
Он ки шикам душмани хеши ту шуд,
Тангу фарох аз каму беши ту шуд.

Худ нашавад чурм ба ҳилатгарӣ,
 Танг ба хушкиву фарох аз тарӣ.
 Гарчи ки битвон ба ду нон зистан,
 Бо кам аз он низ тавон зистан.
 Чанд кашӣ аз паи бешӣ газанд,
 Кӯш ба хурсандиву бош арчманд.

(Хусрави Деҳлавӣ)

Дарахте, ки талхаш бувад гавҳаро,
 Агар чарбу ширин диҳӣ мар варо,
 Ҳамон меваи талх орад падид,
 Аз ӯ чарбу ширин нахоҳӣ мазид.

(Биной)

Чун гул машав фирефтаи рангу бӯи хеш,
 Чун гунча баста дор лаб аз гуфтугӯи хеш.

(Навой)

Панд гуфтан бо ҷахули хобнок
 Тухм афкандан бувад дар шӯраҳок.
 Ҷоки ҳумқу ҷаҳл напазирад рафӯ,
 Тухми ҳикмат кам диҳаш, эй неқхӯ,
 З-он ки ҷохил ҷаҳдро банда бувад,
 Чунки ту пандаш диҳӣ, ӯ нашнавад.

(Румӣ)

ДАРСИ 17

Тарзи навишти бандакҳои хабарӣ ва бандакҷонишинҳо

Бандакҳои хабарӣ бо хати арабӣ ба таври зер навишта мешаванд:

	шумораи танҳо	шумораи ҷамъ
шаҳси I		
шаҳси II	۱۰۱	۱۰۱
шаҳси III	۱۰۱۰	۱۰۱۰

	танҳо	чамъ
I	мен خوانده ам	маخوانде айм
II	тоخوانде аю	шмаخوانде айде
III	ауخوانде аст	аишан аюخوانде анде

Дар хабарҳои номӣ ҳам, агар калима бо садонок тамоm шавад, бандакҳои хабарӣ мисли шаклҳои нақлии феъл навишта мешаванд:

	танҳо	чамъ
I	мен خواننده ам	маخواننده айм
II	тоخواننده аю	шмаخواننده айде
III	ауخواننده аст	аишан аюخواننده анде

Хабарҳои номӣ агар бо ҳамсадо тамоm шаванд, бандакҳои хабариро ба таври зайл менависанд:

	танҳо	чамъ
I	мен معلم ам - معلم	ма معلم айм - معلمим
II	то معلم аю	шма معلم айде - معلمиде
III	ау معلم аст - معلمт	аишан аю معلم анде - معلمнде

Бандакҳои номӣ ҳамроҳи калимаҳои бо садонокҳои а ва и тамоmшуда оянд, аз калима ҷудо навишта мешаванд:

	танҳо	чамъ
шаҳси I	ғайре ам	ғайре амам
шаҳси II	ғайре аю	ғайре аюан
шаҳси III	ғайре аш	ғайре ашан

Дар дигар ҳолатҳо бандакҳои номӣ одатан бо калима якҷоя менависанд:

- I   کتابم
 II   کتابت
 III   کتابش

- کتابان
 کتابتان
 کتابشان

Машқи 40. Ҷумлаҳои зеринро хонед, ба дафтаратон нависед, ба имлои бандакҳои хабарӣ ва бандакҷонишинҳо диққат диҳед:

آورده اند که نوشیروان عادل را در شکارگاهی صدی کباب
 کردند و نمک نبود غلافی بروستا رفت تا نمک آرد نوشیروان
 گفت نمک قیمت رستان تا رسم نشود و ده خراب نگردد
 گفتند از این قدر چه خلل زاید گفت بنیاد ظلم در جهان اول اندکی
 بوده است هر که آمد بر او مزیدی کرد تا بدین نهایت رسیده
 سعدی

وزیری غافل را شنیدم که خانه رعیت خراب کردی تا خزانه سلطان
 آبادان کند بی خبر از قول حکما که گفته اند
 سعدی

شنیدم که در مجلس خوارشاه چند کس اند از فضل
 نغای عروضی برآوردند

از آینه ات رنگ غفلت زدای

بر نیک و بد چشم عبرت کشی
جای

همراه از دو طرف درختان بزرگ سبز کرده اند تا مردم به سایه
گذرند و گمراه نشوند احمد دانش

نمک در طعم شعرم ریخت فیض نام او بود
غلام کمتر نیم از غلامان کمین او
عمر گذشت میطلبم از سراب آب
عمدگی فریب زنده گی ام داد عاقبت
بودا

دلایران سه قسم اند از بدانی
زبانی اند و جانی اند و نانی
به نانی نان بده از در برانش
نوازش کن به یاران زبانی
ولیکن یار جانی را بدست آر
بجانش جان بده از میتوانی
جای

طالب علی صالح بدر خانه بخیلی رفت و گفت چنین بمن رسیده که
تو چیزی از مال خود نامزد ارباب استحقاق کرده و من بغایت مستحق و فرو
مانده ام آن خواجگه بانه پیشم کرده و گفت من آنچه نامزد کرده ام نامزد کوران
کرده ام و تو کور نیستی طالب علم گفت غلط دیده ای کور حقیقی منم که روی از
رزاق حقیقی بر تافته ام و بوی خون تو بخیلی شتاقه و روی از و بگیرد ایند خواجه
از سخن او متأثر شد و از عقبش دوید و هر چند درخواست کرد که برگردد
تا خدمت بجای آورد درجه قبول نیافت
علی صفی

از کيف نگاه نيم متش
خلق شده اند نشدند
وي ویده زار انتظارا
وي سينه ريش دروندا

Машиқи 41. Ин ҷумлаҳоро бо хати арабӣ нависед, ба имлои бандаки хабари ва бандакҷонишинҳо аҳамият диҳед:

Хар су, ки рафтаам, ба хавон ту рафтаам,
Хар ҷо, ки будаам, ба ҳаёли ту будаам.

(Ҳилолӣ)

Маро ба кишти бода дарафкан, эй соки,
Ки гуфтаанд, нақӯи куну дар об андоз.

(Ҳофиз)

Ганҷҳо ёфтаам дар дили вайрон зи хунар,
Ғарчи баҳрест замирам, ки саросар гуҳар аст.
Баъд аз ин хар ҷӣ расад аз баду нек, эй Ҳофиз,
Ғам махӯр, шод бизӣ, з-он ки ҷаҳон даргузар аст.

(Ҳофиз)

Гуфт: «Баҳри ҷӣ омадаӣ? Агар омадаи, ки илми аввалин ва охири биемузи, инро худруй нест... Ва агар омадаӣ, ки уро бичӯӣ, он ҷо ки аввал ком баргирифтӣ, у худ ҳам он ҷо буд».

(Ҷомӣ)

Душманон се фирқаанд: душман ва душмани дуст ва дусти душман.

Ҳамеша росткорон растагоранд,
Ки ғайр аз рости коре надоранд.

(Ҳилолӣ)

Илмо ҷуз ки амал банд надидааст ҳақим,
Илмо кас нагавонад, ки бибандад ба таноб.

(Носири Хусрав)

Ҳамчу лӯълӯ кунад, эй пур, туро илму амал,
Роҳи боби ту ҳамон аст, бирав бар роҳи боб.

(Носири Хусрав)

Аз қач қй эътибор, агар қач намудаанд?
Бар рост қист таъна, агар рост гуфтаанд? (Ҷомӣ)

Сухану сеҳр ба як оҳанганд,
Зару зарних ҳам якранганд. (Ҷомӣ)

Бандаи яқравони якрангем,
Душмани шайхакони қаллобем. (Убайди Зоконӣ)

Ба олам нест чун аҳли тамаъ яқсон сулуқи ман,
Ба рӯи дӯстон оинаам, бо хасм шамшерам. (Сайидо)

Зи ҳичронат манам бо чашми чун меғ,
Наметарсам зи тиру ханчару теғ.
Вале чун мими қад шуд ҳамчу нунам,
Бувад меҳри ту пинҳон дар дарунам.
Умедам дидаи рӯи ту бошад,
Мақолам бар сари кӯи ту бошад.
Агарчи ошиқи ту ҳаст бисъёр.
Вале набвад чу ман ёри вафодор.

(Аз «Баҳром ва Гуландом»)

* * *

Бандаки «аст» одатан аз калима чудо навишта мешавад, баъзан ҳарфи **ا** меафтад ва дар он ҳолат калима бо ҳарфҳои муттасила тамом шуда бошад, бо калимаи пеш аз ҳудаш омада якҷоя навишта мешавад:

غداً اگر لطف است و گرسه سری
چو دیرت بدست افتاد خوش خوری
سدی

گر آبت زلال است و نقلت شکر
بانده نوش و بانده خور
جای

Машқи 42. Ҷумлаҳои зеринро нависед ва калимаҳои, ки банди «аст» доранд, ҷудо кунед:

Ванаш анд دل چراغ روشن است
وز همه بد برتن تو جوشن است
رودی

صروت آنست که در پنهان کاری کنند که در آشکار شدنش از آن
مخالت نباید برد
تاریخ گزیده

تو در این علم رنج برده و تمام حاصل کرده آنرا بهر آینه اثری
باشد و حال من هم چنین بود و بهر گزهیچ شعری نیک صنایع نموده
است و تو درین صناعت خطی داری و سخت هموار و عذب است و روی
در ترقی دارد
نظامی عروضی سمرقندی

هنر بهتر از گوهر نامدار
هنر مند را گوهر آید بکار
ترا با هنر گوهر است و خرد
روانت همی از تور امش برد
فردوسی

Машқи 43. Ҷумлаҳои зеринро бо хати араби нависед, ба на-
ишти банди «аст» аҳамият диҳед:

Шукри бузургӣ он аст, ки ба хурдон бибахшоянд ва ҳиммати
оли он, ки ба моли мискинон наёлоянд. (Саъдӣ)

Ҳар ҷо, ки ҳабибест, ба паҳлӯш рақибест,
Дар боғи ҷаҳон як гули бехор набошад. (Ҳилолӣ)

Ҳар кӣ дахонбоз бувад, ғофил аст,
Ғорати ҷон асту малоли дил аст. (Хусрави Деҳлавӣ)

Агар суҳан ба дил аз гӯш бештар нарасад,
Яқин шинос, ки аз норасони суҳан аст. (Соиб)

Раҳ намудан ба хайр нокасро
Пеши аъмо ҷароғ доштан аст. (Саъдӣ)

Ғарчи манзил бас хатарнок асту мақсад нопадид,
Ҳеҷ роҳе нест, к-ӯро нест поён, ғам махӯр!... (Ҳофиз)

Каждум аз роҳи он ки бадғуҳар аст,
Монданаши айбу куштанаши хунар аст. (Низомӣ)

ДАРСИ 18

ي -и мақсура (| -и шикаста)

ي -и охири баъзе калимаҳои арабӣ ҳамчун «о» хонда мешавад, миқдори ин гуна калимаҳо кам аст:

حقى   اولى   عيسى   سوسى   مرتضى   وعوى
على   فتوى   اعلى   ليلى   عليه   يحيى

Машқи 44. Ҷумлаҳои зерро хонед ва нависед. Калимаҳои,
ки ي -и мақсура доранд, ҷудо кунед:

شهر بخارا از جمله شهرهای خراسانست هر چند که آب همچون در میان
است و کریمینه از جمله روستاهای بخارا است و آب او از آب بخارا است و
خراج او از خراج بخارا است و ویرا روستاهای علییه است و مسجد جامع دارد
و اندوی او با و شعرای بسیار بوده اند و بمثل در قدیم کریمینه را بادیه خردک

خوانده اند

مقنع مردی بود از اهل روستای مرو از دیهی که آنرا کازه خوانند
و نام او هاشم بن حکیم بود و وی در اول کازگری کردی و بعد از آن بعلم آموختن
مشغول شدی و از هر جنبی علم حاصل کردی و مشعبدی و علم نیرنجات و ظلمات
بیاموخت و شعبده نیک دانسته دعوی نبوت نیز میکرد

محمد ز شیخی تاریخ بخارا

دعوی مکن که برترم از دیگران بعلم چون کبر کردی از همه نادان فروری
سعدی

تقوی آمد به میمنه از لاف کرد مسواکن را نشان مصاف
شفیق

Машқи 45. Чумлаҳои зеринро бо хати арабӣ нависед, ба
имлои калимаҳои, ки **й** -и мақсура доранд, аҳамият диҳед ва
онҳоро ҷудо кунед:

Чашмат аз ғӯшаи такво бадар овард маро,
Масту ғалтон сӯи аҳли назар овард маро.

(Қамол)

Малик рӯй аз ин сухан дарҳам кашид ва мувофиқи табъаи наомад ва мар ӯро зачр фармуд ва гуфт: «Худои таоло маро молики ин мамлакат гардонидаст, ки бихӯраму бибахшам, на посбонам, ки ниғаҳ дорам». (Саъдӣ)

Яке аз мулуқро маразе ҳоил буд, ки иодаи зикри он нокардан авлотар. Тоифае аз ҳукамони Юнон муттафик шуданд, ки мар ин дардро давое нест, магар заҳраи одаме, ки ба чандин сифат мавсуф бошад. Бифармуд, то талаб карданд. Деҳқонписаре ёфтанд, бад-он сифат, ки ҳақимон гуфта буданд. Падару модарашро бихонду ба неъматӣ бекарон хушнуд гардонид ва козӣ фатво дод, ки хуни яке аз райят рехтан саломати нафси подшоҳро раво бошад, чаллод қасд кард... (Саъдӣ)

Дар он замон мақсади ақсо ва матлаби аълои ҳама аҳли фаул ва камол бар он мақсур ва маҳсур буд, ки манзури назари... Амир Алишер гарданд... (Восифӣ)

ДАРСИ 19

Ташдид (   )

Агар дар решаи калимаҳои араби ду овози ҳамсадо паи ҳам ояд, ду ҳарф не, балки як ҳарф навишта мешавад ва дар китобҳои дарси, луғатҳо болои ин гуна ҳарфҳо одатан аломати ташдид   мегузоранд:

اول منت يقال معلم عطار قصاب ملا
حوا نقاش مروت تبسم تنگه تجسس مظفر

Дар забони тоҷикӣ низ калимаҳои мавҷуданд, ки дар решаи онҳо ду ҳамсадо такрор меоянд, ин гуна калимаҳо одатан ду-ҳиҷоанд:

چکه که چه بزه دکه لته آه تره پزان شته تیه اگر

Ба решаи калимаи аффикс ҳамроҳ шаванд ҳамсадоҳои аввал ё охири реша ва аффикс якхела бошанд, ҳар ду ҳамсадои паиҳам омада навишта мешавад:

همکتب همزل در رسیدن در بودن جنگاه رنگه

Машқи 46. Ин ҷумлаҳоро хонед, нависед ва ба калимаҳои ташдиддор аломати   гузоред:

بهال زود زوال یابد و بسن جوانی نیاید و اما علم شمره و نتیجه
آن بخود عاید میگردد مگر افاده و آن بقدر سعی غیر بود و اما
نب نیکو کاران پدران باشند با پدران سود ندارد
احمد دانش

سخن عوام در حق غوام نشود که آخر آن به قسه و قواد
کشد و پشیمانی آرد خاصه سخن فاتقان و حودان و طماعان
زیرا که طماع بطمع لقمه خلق را برنجاند و حود هنر اعیب
شمارد و قول فاسق محل اعتماد نبود
احمد دانش

Машки 47. Ин чумлаҳоро бо хати арабӣ нависед ва аломатӣ ташдидро гузored:

Сухан бар ин муқаррар шуд, ки якero ба таҷассуси эшон баргумоштанд (*Саъдӣ*). Мулк аз тасарруфи ин бадар рафт ва бар онон муқаррар шуд (*Саъдӣ*)

Ҳар кӣ аввалбин бувад, аъмо бувад,
Ҳар кӣ охирбин, чӣ бомаъно бувад.
Ҳар кӣ аввал бингарад поёни кор
Андар охир ӯ нагардад шармсор.

(*Румӣ*)

Аз муқаллид то муҳаққик фарқхост,
К-ин чу Довуд асту он дигар садост.

(*Румӣ*)

Хидмати меҳмон бувад қорам,
Миннати меҳмон ба ҷон дорам.
(Биной)

Ҷун мушарраф шавӣ ба меҳмоне,
Ҳар чӣ дорӣ, фидои меҳмон кун!

ДАРСИ 20

Фатҳа танвин (   ) дар охири калима болон (алиф)
гузошта мешавад ва онро -ан меҳонанд. Зарфҳое, ки суффикси
-ан доранд, фатҳа танвин мегиранд:

اسماً شفاً خصوصاً تدكياً حقيقتاً
حماً اداً كاملاً جداً عموماً

Машқи 48. Ин порҷаро хонед ва ба калимаҳои дар қавс-
буда аломати фатҳа танвин (   ) гузоред:

وزیر این سخن شنید و اطوع و کره / شنید و
بر حسن رای ملکه آفرین خواند و گفت آنچه خداوند دام ملکه فرمود عین
حقیقت است اما اگر سلک صحبت آن بدان ترتیب یافتی طبیعت
ایشان گرفتاری اما بنده امیدوار است که بعشرت صالحان تربیت
پذیرد و خوبی خردمندان گیرد که هنوز طفلیت و سیرت یعنی و
غنا و آن گروه در نهاد او ممکن نشده و در حدیث است

سعدی

* دام ملکه - پادشاهی اش بر دام باد

مردی که گوش او بزرگ بود دائم غلام خود میگفت
از حکما شنیده ام که در کتب فرست است که گوش بزرگ
آدمی را دلیل طول عمر است و چون گوش من بزرگ است

عمر من دراز خواهد بود / اتفاق / او را تهتی زدند و قتل بر او
واجب شد به پای دانش برزند غلامش می گریست و میگفت

ای خوابه غیر مودی که عمر من دراز خواهد بود که بزرگی گوش دلیل
درازی عمر است اینک تو را میکشند گفت ای غلام من میگفتم

گوش بزرگ دلیل درازی عمر است اگر کسی بزرگ خود ببرد

و لیکن چه کنم مرا بزرگ من نمیکند

حاکم وقت آن گفت و شنید استماع نمود و آن مرد را

بخشید
علی صوفی

من از ایشان / مطلق / نگاهیده ام / واقع / بعد از
آنکه به تاشکند داخل شدیم کبرنات / گو بیرونات / نیز کمتر جو مویز

در نعل امیرزاده کرده مرخص فرمود غایت آنکه / تدریج / در هر سالی با
 پنج و ده سال یک فتنه روی میدهد / احمد دانش

Машқи 49. Қалима ва ҷумлаҳои зерро бо хати арабӣ нави-
 сед, ба навишти қалимаҳои фатҳа танвин дошта аҳамият диҳед
 ва онҳоро аз масдарҳо ва дигар қалимаҳои бо — **-ан** тамомшуда
 ҷудо кунед:

Зоҳиран, яқинан, харидан, тахминан, қомилан, махсусан, умум-
 ман, навиштан, тасодуфан, рафтан, دیدан, ҷавобан, расман, зӯ-
 ран, хондан.

Бидон, ки ҳар кӣ пиронро ҳурмат кунад, ғолибан ба синни
 пирӣ бирасад. (Аҳмади Дониш)

Ба омухтан чун фурутан шавӣ,
 Суханро зи донандагон бишнави.
 (Фирдавсӣ)

Иттифоқан аз ӯ ҳаракате дар назари султон нописанд омад,
 мусодира фармуд ва укубат кард. (Саъдӣ)

Қардан аз фармудан муҳимтар аст.

(«Кимиёи саодат»)

Тавъан ва рағбатан он мултамасотро қабул намуд (Восифӣ).
 Дар аснон гармии ҳикоят пурсид, ки оё он шахс ба пеши он да-
 рахт расида бошад. Он мункин ғофил буд, гуфт: «Зоҳиран ҳанӯз
 нарасида бошад». (Восифӣ)

ДАРСИ 21

Имлои баъзе аффиксҳои забони тоҷикӣ

Суффикси «-иш» дар хати арабӣ танҳо бо як харфи ش
 навишта мешавад:

دانش خواهر خوانش جهرش

دانش اندر دل چراغ روشن است / وز همه بد بر تن تو جوشن است
 رودکی

نباید دولت دنیا ستودن
 که جز با جاهلانش نیت پیوند
 تو سخت راستایش کن همه سال
 که هرگز دور نبود از خردمند
 خسرو دهلوی

Дар калимаҳои «ороиш», «ситоиш», «намоиш», «озмоиш» ва монанди инҳо овози «й» таърихан вучуд дорад ва аз ин сабаб навишта мешавад:

آرایش   ستایش   نمایش   آزمایش
 بیشتر

Суффиксҳои «-ин», «-ик» бо ду ҳарф **ين** ва **يك** навишта мешавад:

خستين   گلين   نزديك   باريك   تاريك

Суффикси «-ук» бо як ҳарфи **ك** навишта мешавад:

نازك

Суффикси «-гин» **گين** навишта мешавад:

خستگين   شرمگين

Суффикси «-гун» **گون** навишта мешавад:

ميگون   نعلگون   گندمگون   شفقگون

Баъзан суффиксҳо аз калима ҷудо навишта мешаванд, ки ба ин мисолҳои боло шаҳодат медиҳанд.

Суффикси «-истон» ба таври зайл навишта мешавад: **ستان**

باغستان   تاجکستان   شایستان

Суффикси «-й» (вариантҳои он «-гӣ», «-вӣ») бо ҳарфи **ی** навишта мешавад:

سرخی   سیاهی   خانگی   منووی

Агар калима бо овози «о» тамом шуда, суффикси «-й» гирад, барои ифодаи суффикс **ی** ва **ء** (хамза) меояд:

ابتدائی درائی دانائی

Суффикси «-чи» дар хати арабии тоҷикӣ ба таври зайл навишта мешавад:

پادھی || پادھی پادهھی
تنگھی || تنگھی تنگھی

Дар суффикси «-ур» ҳар ду овоз ҳам навишта мешавад:

کنجور دستور رنجور مزدور

Калима бо овози «а» тамом шавад ва суффиксҳо қабул кунанд, суффиксҳо аз калима аксар ҷудо навишта мешаванд:

چشمه پاره پاده بان غله دان گله بان جامه دان پایه ور
پایه گاه پنهان لاله زار لاله گون لاله دار پیرایه گر

Суффикси «-тар» ду тарзи навишт дорад, метавонад бо калима якҷоя ва аз калима ҷудо навишта шавад.

بہتر کہتر

Префикси «бе-» бо ду ҳарф (**بی**) навишта шуда, бештар аз калима ҷудо меояд:

بی جا بی بقا بی حسدی بی عقل

بی گنه را ساختن آزرده از نیش زبان

ناتوان کردن رک بی رنج را از نثر است

علی شیرنوائی

Префикси «хам-» ду тарзи навишт дорад:

а) якҷоя бо калима: *هڪار همکاره همزبان همداستان*

б) аз калима ҷудо: *هم مکتب هم منزل هم ميشه هم آهنگ*

Агар калимаҳо бо префиксҳои феъли «дар-», «бар-», «фур-» оянд ва феълҳо бо овози «о» сар шаванд, баъд аз префиксҳо ҳарфи / (алиф) мадда (*سه*) мегирад:

بر آمدن بر آوردن بر آوختن در آمدن فر آمدن فر آوردن

Префикси феъли «би-» бо як ҳарф (*ب*) навишта шуда бо калима якҷоя меояд:

بروز تجربه روزگار بهره بگیرد
که بهر دفع حوادث تو را بکار آید
رودکی

ملول از بهرمان بودن دلیل کار دانی نیست
تیکش دشواری منزل بیاد عهد آسانی
حافظ

Префикси «би-» («бу-») аз калима ҷудо навишта шавад, шакли *به* -ро мегирад:

چون به بینی ز آشنای عیبی
گر به بیگانگان نگویی به
جای

Префикси феъли «ме-» бо ду ҳарф (*می*) омада бо калима якҷоя ва баъзан ҷудо навишта мешавад:

ظلم شاهان ز حد گذشت امروز
هست بر ما هزار شکر هفتوز
که نه در خوشه بلکه در خرمن
کندم ما نمی شود از زن

Префикси «хаме-» одатан аз калима чудо навишта мешавад:

همی آید همی گفت همی رفتند

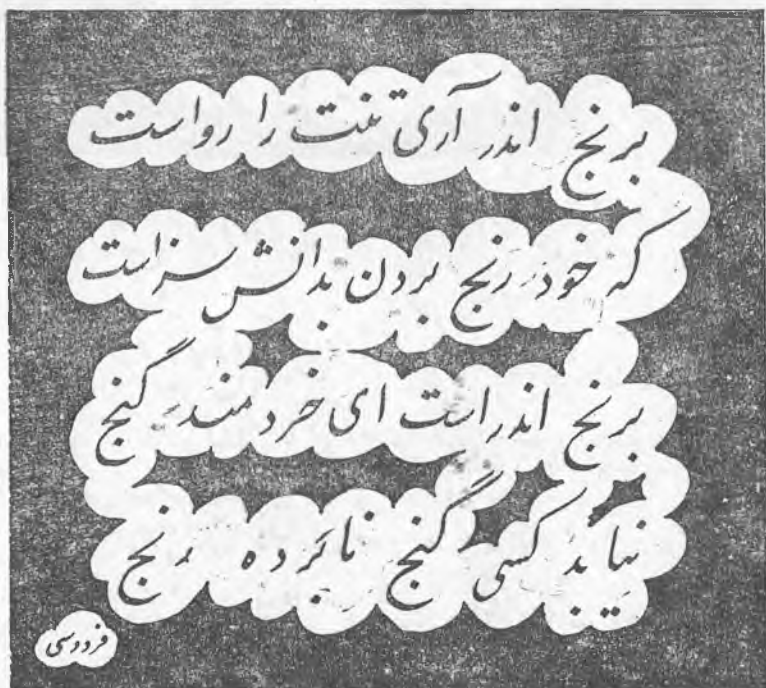
Суффикси ҷамъбандии «-ҳо» бо калима ҳам пайваст ва ҳам чудо меояд:

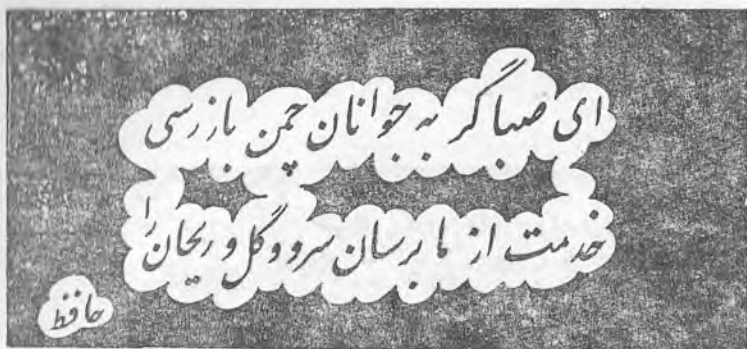
کتابها خانها حامها خزینهها

Машқи 50. Барои аффиксҳои «дар-», «бар-», «бе-», «би-», «ме-», «-иш», «-ин», «-ик», «-гир», «-гун», «-ӣ» бист калима наҷисед ва имлои онҳоро гӯед.

Машқи 51. Порчаҳои зеро хонда ба имлои аффиксҳо аҳамият диҳед:

علم خود آینی ز عمل سر میج دانش بی کار نماز و بیج
جانی

که فرهنگ بهتر بود یا کهر	زدانا برسید پس دادگر
که فرهنگ باشد زگوهر فروز	چنین داد پاسخ بدو رهنمون
زگوهر سخن گفتن آسان بود	که فرهنگ آرایش جان بود
بفرهنگ باشد روان تن در دست	گهر بی هنر زار و خوار است دست

فردوسی

Машки 52. Порчаҳои зеринро бо хати арабӣ нависед ва ба навишти префиксу суффиксо аҳамият диҳед:

Қалби беилро ҳаёте нест,
Қолиби чаҳро суботе нест.

(Биной)

Надараш гуфт: озмоиш кун!
Дустро баъд аз он ситоиш кун!
Ёри ноозмуда ёри ту нест,
Ғар бувад ёр, вақти кори ту нест.

(Биной)

Ҳофиз, аз боди хазон дар чамани даҳр маранҷ,
Фикри маъқул бифармо, гули бехор кучост?

(Ҳофиз)

Фалак ба мардуми нодон диҳад зимомӣ мурод.
Ту аҳли донишу фазлӣ, ҳамин гуноҳат бас.

(*Ҳофиз*)

Гарчи гул дар нозукӣ машҳур дар даҳру бар аст,
Хотири шарму ҳаё аз барги гул нозуктар аст.

Мақун ёрони бепарҳез неша,
Дари парҳезкорӣ зан ҳамеша!
Ба саффи некмон шав камонгир,
Зи бадмон гурезон бош чун тир.

(*Хусрави Деҳлавӣ*)

Камоли хиради мард он бошад, ки худ хашм нагирад, пас агар гирад, бояд ки ақли ӯ дар хашм чира бошад, на хашм бар ақл ва ҳар киро нафси ӯ бар хирад чира бошад, чун бишӯрад, хашм чашми хирадро бишӯшонад ва ҳама он кунад ва фармояд, ки аз девонагон ба вучуд ояд ва боз ҳар киро хиради ӯ бар ҳавои нафси ӯ ғолиб бошад, ба вақти хашм хирад хост, нафси ӯро бишканад ва он кунду фармояд, ки ба наздики ҳама оқилон писандида бошад ва мардумон надонанд, ки ӯ дар хашм шудааст. (*Низомулмулк*)

Савдои ишқу ошиқӣ офати осоиш ва оромиши ҳаёл аст, вале агар ишқ дар олам набуд, ҳунару санъат ва зебӣ ҳам набуд. Ишқ аст, ки башарро аз хокитарнишинӣ раҳӣ бахшида ва зебоиро ба зиндагонии мо роҳ додааст.

Фурутан бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Ба дониш бузургу тавоно бувад.

(*Фирдавсӣ*)

Бипарҳез, аз ҳар чӣ покарданист,
Наёзор онро, ки н-озурданист.

(*Фирдавсӣ*)

Бидон, к-аз забон аст мардум ба ранҷ,
Чу ранҷиш нахоҳӣ, суҳанро бисанҷ.

(*Фирдавсӣ*)

Афсӯс ки бефоида фарсуда шудем,
Дар тоси сипехри божгун суда шудем.
Дардову надомато, ки то чашм задем,
Нобуда ба коми хеш нобуда шудем.

(*Ҳайём*)

Мушк он аст, ки худ бибӯяд, на он ки аттор бигӯяд. (*Саъдӣ*)

Тарзи навишти шумораҳо

Шумораҳои тоҷикӣ дар хати арабии тоҷикӣ бо хат ва рақамҳо ба тарзи зайл навишта мешаванд:

۷۰ - هفتاد	۱۴ - سیزده	۱ - يك
۸۰ - هشتاد	چهارده - ۱۴/۱۴	۲ - دو
۹۰ - نود	پانزده - ۱۵	سه - ۳
۱۰۰ - صد	شانزده - ۱۶	چهار - ۴/۴
۲۰ - دو صد // دویست	هفده - ۱۷	پنج - ۵
۴۰۰ - سیصد	هشده // صد و هجده - ۱۸	شش - ۶
۵۰۰ - پانصد // پانصد	نوزده - ۱۹	هفت - ۷
۱۰۰۰ - هزار	بیست - ۲۰	هشت - ۸
۱۰۰۰۰ - ده هزار // ده هزار	سی - ۳۰	نه - ۹
۱۰۰۰۰۰ - صد هزار // صد هزار	چهل - ۴۰	ده - ۱۰
۵۰۰۰۰۰ - پنجصد هزار // اکرو - ۵۰۰۰۰۰	پنجاه - ۵۰	یازده - ۱۱
۱۰۰۰۰۰۰۰ - هزار هزار // ارب - ۱۰۰۰۰۰۰۰	شصت - ۶۰	دوازده - ۱۲

Шумораҳо дар хати арабӣ, чунон ки дидем, монанди шумораҳои имруза аз чап ба рост навишта мешаванд: 39 — ۳۹; 1056 — ۱۰۵۶; 1974 — ۱۹۷۴; 17645338 — ۱۷۶۴۵۳۳۸ ва ҳоказо.

Дар шумораҳои таркибӣ пайвандаки «-у» («-ю») бо ҳарфи ифода ёфта. аз калима (шумораҳо) ҷудо навишта мешавад:

سی و هشت   هزار و پانصد و شصت و چهار   بیست و پنج

Суффикси «-ум» дар шумораҳо бо як ҳарфи ( ) навишта мешавад:

چهارم یکم دوم ششم بیت و سیوم

Дар забони адабиёти классики шумораҳои араби низ (хусусан дар ифодаи сана) қор фармуда мешаванд:

خامس رمضان سنة ثمان و ثلثين و اربعماية در بيت المقدس شدیم نام خسرو

Дар забони адабиёти классики тоҷику форс шумораҳои касри араби низ истифода мешуданд: سبع — сеяк, ثمن —

юрьяк, سبع — ҳафтъяк, ثمن — ҳаштъяк,

نح — нӯхъяк, $\text{دع$ — дахъяк.

Шумораҳои тартибии араби низ истеъмол шудаанд: ثالث — сеюм, رابع — шашум.

Машқи 53. Порчаҳои зеро нависед ва ба зеро шумораҳо хат кашед:

وصيت چهارم آنکه به تعلق دشمن و چالپوشی او مغرور نگردد

انوار سیریلی

نوح بملك نشست اندر ماه ثوال سال سیصد و پنجاه

تاریخ زشتی

در جامع بصره چوبی دیدم که درازنی آن سی ارش بود و غلیظی

آن پنج شبر و چهار انگشت بود

ناصر خسرو

“ پنجم ” چهار صد و سی و هشتم

در آن شهر جمالی بود که چهار صد من و پانصد من بار بر پشت گرفت
و هر پنج شش ماه آن جمال را در دس گرفت و بی قرار شدی و ده
پانزده شب از روز عجمان بماندی یک بار او را آن در دس گرفته
بود و هفت هفت روز را آمده نظامی اعروفی سمرقندی

خوش است مطرب و ساقی و می یک دو حرف
وز این شمار که کردم رقیب سادس شد
کمال بخندی

زین دو مخالف چو روی بیشتر
ثالث از این هر دو ستم گیشتر
ایر خسرو دهلوی

ثالث فرسنگ بود چهار هزار
از قدمهای مرد خوشتر قنار
عطار

گر چه زاهد بود روزی شگرف
کی بود یک روز او خمیه الف
رومی

Машқи 54. Дахто чумла нависед, ки шумора дошта бошанд.
Он шумораҳоро ҳам бо хат ва ҳам бо рақам нависед.

Имлои баъзе қонишинҳо

Қонишинҳои кӣ, ҷӣ ба таври зайл навишта мешаванд: *кӣ ҷӣ*
 Агар бо ин қонишинҳо бандаки хабарии -аст ояд, тарзи на-
 вишти онҳо чунин мешавад:

кит ҷит

Қонишини *ӯ* бо ду ҳарф — | ва ۹ навишта мешавад: *ӯ*

Қонишини *ту* ва худ ҳарфи *у* дорад: *ту худ*

Агар бандаки хабарии -аст ва пасоянди -ро ояд, ҳарфи дар
 қонишини *ту* партофта мешавад: *т*

Овози *э* дар қонишини *эшон* бо | ва *и* ифода мегардад:

ишан

Тарзи навишти қонишини *шумо* чунин аст: *шма*

Қонишини *ӯ* дар шакли *ӯй* низ кор фармуда мешавад: *ади*

Машқи 55. Бо қонишинҳо якчанд ҷумла пайдо карда бо хати арабӣ нависед ва ба имлои онҳо зеҳн монед.

Машқи 56. Ҷумлаҳои поёнро хонда ба дафтаратон нависед ва ба имлои қонишинҳо аҳамият диҳед:

که که مادری گاه ماوند را

جهانچه بینی تو از چکان

نه دیوار خشت و نه ز آهین در

نه یازیر باید ترانه ستون

رودکی

برست و بروید برور روز میت

پرسید از آن چنار که تو چند روزه

نشیده که زیر چناری که دوشنبی

گفتا چنار سال مرا بیشتر از میت

خندید پس بدو که من از تو به بیت روز
برتر شدم بگویی که این کاهلیت چیست
اورا خیار گفت کامروزه ای کرد و
با تو مرا هنوز نه هنگام داوریت
فردا که بر من و تو وز باد مهرگان
آنکه شود پدید که نامرد و مرد کیت

ناصر خسرو

خاموشی از گفتن بسیار به
وان که گفت از گفت خود در جوش ماند
شد لب لب پر در از لب تا شکم
چون صدف هر تن همه گو گوشر ماند

شانه را بر سر همی سازند جای
ز آنکه با چندان زبان خاموش ماند

خسرو دهلوی

مردی شخصی رسید و آغاز گله کرد که روا باشد که مرا منی شناسی
 و رعایت حق من یعنی کنی آن شخص حیران ماند و گفت از اینها
 که تو میگوئی من خبری ندارم گفت پدرم مادر ترا خواستگاری
 کرده بوده است اگر وی را میخواست من برادر تو می بودم
 آن شخص گفت واللہ این خویشی است که سبب آن میشود
 که من از تو میراث برم و تو از من میراث ببری
 جای

ДАРСИ 24

Имлои баъзе калимаҳо

Дар калимаҳое, ки овозҳои «э», «ӯ» пеш аз овози «ҳ» меоянд,
 дар байни калима «э», «ӯ» навишта намешавад:

محنت هر مهربان به که نه در صحبت
 هیچ گنجی نیست از فرهنگ به تا توانی روی بر این گنج نه رودی

Лекин калимаҳое, ки бар вазни *فعل* ва *تفعل* ме-
 оянд, дар сурати пеш аз овози «ҳ» омадани овози «э» бо ҳарфи
ی навишта мешавад:

صریح صحیح فقیه فصیح تریح تملیح تفتیح تفصیح

Агар калима бо овози «э» сар шаваду баъд аз он овози «х» ояд, овози «э» ба ҳарфи | навишта мешавад:

احتمال احتیاج احیا احسان احتیاط

Агар дар калима баъд аз овозҳои «у» ва «э» ҳарфи ع ояд, «у» ва «э» навишта намешаванд:

معتبر معجزة معتدل معتمد
معه معراج معيار معيار

Машқи 57. Ҷумлаҳои поёнро хонед, ба имлои калимаҳои, ки пеш аз ҳарфҳои ح ва ع овози у ва э доранд, диққат диҳед:

بموجب آنکه پرورده نعمت این خانه ام نخواهم که بخون
من گرفتار آنی سعدی

دل بیدار میناید در این وادی توجیه کن
که من با پای خواب الود کردم قطع منزه لهما

منايب

سگ پی لقمه چو دوم خبایند عاقل آن رانده تواضع خواند

جای

ایشان تفریح و خواهش زیادت کردند و گفتند ما دیدار خواهیم
تاریخ زشخی

از لذت حیات ندر دمتعی امروز هر که وعده فرداش میدهد
حافظ

نگر تا ر من این تهمت نمندی
که هرگز نآید از من ناپسندی
فخرالدین گرگانی

و از بازگانی معتبر شنیدم که بسی سها است در مصر که در
او حجره است برسم مستقل ناصر خسرو

خاتون کس تبرکان فرستاد و از ایشان یاری خواست و کس به
عیید الله فرستاد و هفت روز مهلت خواست - تاریخ زشخی

وقت آن شد که امامت بخرابات کنم تا یکی متکلف گوشه مسجد باشم
کمال بخدی

پلاک باخان محل گرفتند که قتل مورد پای سوزان
سعدی

مهر مهر تو بزنگین دل است تاج عهد تو برسم جامم
اثری

ز گنجگویی سخن را قدر گم گشت کسی کور استگوشه محرم گشت
نظامی

ز بس کرد دل فشاندی خون تازه نگشتی چهره اش محتاج غازه
جای

Машқи 58. Чумлаҳои зерро бо хати арабӣ нависед ва ба таги калимаҳои, ки «у», «э» хонда мешаванду навишта намешаванд, хат кашед:

Замоне, Мушфиқӣ, меҳнатсароӣ аст,
Бувад рӯзе, к-аз ин меҳнат бароем.

(Мушфиқӣ)

Ҳасти ҷуз ҷонканию хун хӯрдан нест,
Аз олами марг айши ҷон бурдан нест.
Дар халқ буруни халқ будан ғалат аст,
Сӯҳбат бо зиндагист, бо мурдан нест.

(Бедил)

Зар ба хӯрдан муфарреҳи тараб аст
Чун ниҳӣ, ранҷу бимро сабаб аст.

(Низомӣ)

Ҳадъяи шоир чӣ бошад? Шеърӣ нав
Пеши мӯҳсин оварад, бинҳад гарав.

(Румӣ)

Гаҳ намак резад ба хум, гаҳ бишканад паймонро,
Мӯхтасиб то чанд дар шӯр оварад майхонаро.

(Хилолӣ)

Ҳар се бо якдигар мутамозич шаванд, аз таркиби ҳар се хо-
лати муташобеҳ ҳодис гардад («Ахлоқи Носирӣ»).

Дар калимаҳои кӯх (کُوخ), деҳа (دِهِنَه), механ (مِيَن),
мамдух (مَدُوخ), манкух (مَنكُوخ), насух (نَسُوخ), пажӯҳи-
да (پَژُوهِدِه), рух (رُوخ), суҳон (سُوْهَان) ва ғайра «э»
ва «ӯ» навишта мешаванд.

Дар хати арабии тоҷики феълҳои, ки суффикси «-идан» до-
ранд, бо **ی** навишта мешаванд:

хридан   хридин   хридин   хридин   хридин   хридин

Феълҳои, ки дар ҳичон дуҷаманон овози **ӯ** доранд, бо ҳарфи **و**
ифода мегарданд:

фромудон   фромудон   фромудон   фромудон

Дар баъзе феълҳои асосҳои замони гузашта ва ҳозира тарзи гу-
ногуни навишт доранд:

гирфт - гир - гирифт - гирифт - гир - гир

Агар калима бо овозҳои «а» ва «о» сар шуда, баъд аз он
аломати «ъ» ояд, чун қонда барои ифодаи «а» ва «ъ», «э» ва «ъ»
харфҳои **ا** ва **ع** меоянд:

اعضا   اعظم   اعتراف   اعتراف   اعتراف   اعتراف

Баъзан дар мобайни калимаҳои арабии ҳарфи **ا** аломати
мадд (**ـ**) мегирад ва барои ҳиччӯдоқуни хизмат ме-
кунад:

مَدَد   مَل   مَأْكَل   مَلَان   مَرَان   مَب

Бале калимахо ду ё се тарзи навишт доранд:

شترنج - شترنگ - شطرنج - اوزنگ - ازنگ - خوشید - خرید
عوش - عوش - عوشیار - عشیار - اندوه - انده - خرزوه - خرزه
بوستان - بستان - کوهستان - کستان - استخر - امطن
مأوا - مأوی - بدتر - بتر

Машки 59. Цумлаҳои зеро хонда, ба имлои калимаҳо зеҳн монед:

لاف بی کبری من کان از نشان پای مور
دیش تا رنگ رسنگ سه نهان تر است
وز درون کردن برون آسان گیر آن را که آن
کوه را کندن برون از زمین آسان تر است
جای

از محمد بن کعب قرطبی رسیدند که از خصلتهای ملوک کدام زشت
است گفت بسیار گفتند و سه مملکت بهر کس در میان نهادن و
سخن بهر کسی شنیدن
احمد دانش

دوستان ما و مصلحان بدان شادمانه کردند
تاریخ بقی

بعضی از حضار انجمن استنزا کرده نهندند
روحه الصفا

و این صورت بر تقریر است که مولود در ماکل و مشاب و نوم و
بیداری طریق اعتدال را مرعی داشته بود احمد دانش

مراد دیده راه و دو گوش بر بنام
تو مسترح و به افوس میرود ایام
سعدی

سپهر خرد را توئی آفتاب ز غنای تو یونان زمین نوریاب
جای

غمه دل بر این دل فریبان میر
که با مهر بانان نازد سپهر
نظای

پیش ما ای شمع لاف از صحبت آرائی من
صد زبان داریم و همچون سایه خاموشیم ما
سیدا

بزرگ مهر را پسند که کدام پادشاه پاکیزه تر است گفت آنکه
پاکیزه گان از وی ایمن باشند و گنه گاران از وی بترسند

بیت

شاه آن باشد که روشن خاطر و بخرد بود

نیکوان را حال از او نیکو بدان را بد بود

حکمت

سه کار از سه گروه زشت آید تندی از پادشایان و حرص بر مال

جامی

از دانایان و بخل از توانگران

Машқи 60. Калима ва порчаҳои зерро нависед, ба имлои онҳо диккат диҳед. Калимаҳои номафҳумро аз луғат ёбед.

Муносах, зӯҳр, мунсарех, кӯҳна, макорех, мураввех, зех, ма-
солех, мехвар, мехроб, зехн, мамдух, шукух, забех, вучӯх, зӯҳд,
шукӯх, маосир, саомат, муншаот, альён.

Дузд андеша кард, ки агар дев қасди қуштани вай кунад, ...
мардуми дигар, ки дар ҳамсоягии вайанд, мутапаббех шаванд
(«Анвори Суҳайлӣ»). Ин зирех ба қадди ҳар кас ки рост ояд, ўро
пешвои лашкар кун («Анвори Суҳайлӣ»). Пас вучӯх ва мехтари-
рон ва бузургони Бухоро ба наздики ў рафтанд ва мехтарони
Сугд низ Марв рафтанд («Таърихи Наршаҳӣ»). Ва бе забти дав-
лат аз низоми Ўзбекия ва бевуқуфии донишварон он билодро
сармояи зехн ва фӯсӯс гардонид (Аҳмади Дониш).

Ба зиндони қозӣ гирифтӯр бех,
Ки дар хона дидан бар абру гирех. (Саъдӣ)

Шавки маънибаён дар ин ҳангом
Дорад оннаи вузухи калом. (Бедил)

Дил бурд зери зулфу ниҳон кард он малех,
Омад сабову бар хама кас сохт он сарех. (Восифи)

Қасди шуҳрат набувад Ҷомиро,
К-ин хама назми обдор навишт. (Ҷомӣ)

Чун дар он кӯй равам, халк барорад фаръёл,
К-инак он шуҳраи ангуштнамо ёз омад.
(Хусрави Деҳлави)

Зи тороҷи сипехри дун бияндеш,
Ки сад шахро кунад як лаҳза дарвеш.
(Хусрави Деҳлави)

ДАРСИ 25

Имлои баъзе калимаҳои арабӣ

Ба забони тоҷики бисёр калимаҳои забони араби дохил шудаанд. Ин калимаҳо дар забони тоҷики (бо ҳуруфи араби), чи тарзе ки дар забони араби навишта шаванд, ҳамин хел навишта мешаванд.

Мо дар ин ҷо онд ба имлои баъзе калимаҳои араби таваккуф мекунем.

1. Агар калима бар вазни фоил (*فاعل*) ояд, дар ҳинҷон дуҷум «и» ва «э» навишта намешавад:

Кامل . قادر . سالم . صالح . فاتح . صابر
ناصر . ظالم . نادر . ظاهر . صابر

2 Агар калима бар вазни феил (*فعل*) ояд, дар ҳинҷон дуҷум «и» ва «э» бо ҳарфи *ي* ифода мешавад:

لیم نعیم رحیم رشید حمید کریم علیم رفیق حکیم

Лекин дар калимаҳои малик, малик, акиб (ҳарчанд ки бар вазни фаил омадаанду арабианд) и навишта намешавад:

ملك ملق عقب

3. Агар калима бар вазни тафъил (*تفعیل*) ояд, овози аввал ҳамеша бо *ت* ва дар ҳиҷои охир *ی* навишта мешавад:

تبرک تحید تحریف تحریف تحریف تحریف تحریف تحریف

4. Агар калима бар вазни мафъул (*مفعول*) ояд, дар ҳиҷои охир *و* навишта мешавад:

مغلوب مجبور مكتوب محمود مشغول

5. Агар калима бар вазни тафаъул (*مفعول*) ояд, овози аввал ҳамеша бо *ت* ва бе *و* навишта мешавад:

تبرک تحشم تحشم تحشم

تکلف گر نباشد خوش توان زیستن

6. Агар калима бар вазни муфаъал (*مفعول*) ва муфаъил (*مفعیل*) ояд, ин тавр навишта мешавад:

محبت، منور، مشرف، مقرر، مکمل
 مقدس، مجرد، مرکب، مکرم
 محرک، محرم، مقبل، مقدم

7. Agar kalima bar vazni if'ol (افعال) oyd, ovozi va o xamsha bo / navishta meshavad:

اکرام، ابرام، اتمام، اثبات

8. Agar kalima bar vazni istifol (استفعال) oyd, in tavr navishta meshavad:

استقبال، استقلال، استعمار، استبعاد، استبعاد

9. Agar kalima bar vazni af'ol (افعال) oyd, a va o xamsha bo xarfi / ifoda me'bad:

اطراف، اطلاق، اشراق، ارباب

10. Agar kalima bar vazni af'al (افعل) oyd a-i av-val bo xarfi / navishta meshavad:

احمد، اکرم، انور، اکبر

11. Agar kalima bar vazni if'il (افعلیل) oyd, i-i avval bo / va i-soni bo / navishta meshavad:

اکیر، ایلیس

12. Kalima bar vazni iftiol (افتعال) bo'shad, in tavr navishta meshavad:

انتشار، انتظام، انتخاب، انتظام، انتظار

13. Қалима бар вазни муфъил (^{مفعل}) ва мафъил (^{مفعول}) ояд, ба таври зайл менависанд:

منظر به شکل مرشد منزل مجلس مسجد مؤسس

Машқи 61. Порчаҳои зерро хонед, ба дафтаратон нависед ва ба имлои калимаҳои араби зеҳн монед:

وزیری غافل را شنیدم که خانه رعیت خراب کردی
تا خزانه سلطان آبادان کند سعدی

گل خوشبوی در حمام روزی رسید از دست محبوبی بدستم
بدو گفتم که مشکلی یا عیبری که از بوی دلاویز تو مستم
گفتم من گلی ناخیز بودم و لیکن مدتی با گل نشستم

کمال همنشین ر من اثر کرد

و گرنه من همان خاکنم که هستم سعدی

در ولایت هر جا که رباط و پل حاجت باشد یاراه از نرسیل
و باران خراب نشده در تعمیر آنها بقدر امکان کوشد تا آیندگان را
ورودگان را آسایش باشد احمد دانش

Машки 62. Байтҳои зерро бо хати араби нависед ва ба имлои калимаҳои араби эътибор диҳед:

Гавҳари пок бубояд, ки шавад қолиби файз,
Варна ҳар сангу гиле луълуву марҷон наштавад.
(Ҳофиз)

Агар рафики шафики, дурустпаймон бош!
Ҳарифи ҳучраву гармобаву гулистон бош! (Ҳофиз)

Пеши ноаҳлон чи ҳосил зикри пурдони, Камол,
Донаи гавҳар чи резӣ мурғи арзанҳораро. (Камол)

Камоли сидки муҳаббат бубин, ки нукси гуноҳ,
Ки ҳар ки беҳунар афтад, назар ба айб кунад.
(Ҳофиз)

Назди хавос ҳашви вучудам чу вои «Амр»,
Пеши авом чун алифи «бисм» зоёям.
Ин аст айби ман, ки на дуру, на муфсидам
В-ин аст чурми ман, ки на хоин, на томеъам.
Дар шуғл шокирам, ба гаҳи азл собирам.
Бар ҳаст, розиям, пас гар нест, қонеъам.
Дар ҳалли мушкилот чу хуршеди равшанам,
Дар катъи муъзалот чу шамшери қотеъам.
Бар ақлу покдилӣ фазли ман гувост,
Ёри мувофиқам, на ки ҳасми мунозеам. (Анварӣ)

ДАРСИ 26

Калимаҳои ҳамреша

Дар забони араби калимасозӣ бо роҳи флексияи дохили (дар натиҷаи шикастани реша) ба амал меояд, аз ин сабаб калимаҳои **ҳамреша** пайдо мешаванд. Дар забони тоҷикӣ калимаҳои иқтибосии арабии ҳамреша зиёданд.

Решаи калимаҳои араби аз ду, се (аксари кулл аз се ҳамсадо) ва чаҳор ҳамсадо иборат аст, ки дар якҷоягӣ бо аффиксҳо маъноҳои гуногунро ифода мекунад. Дар калимаҳои ҳамреша решаи калима ҳамеша як имло дорад:

صلح - صالح مصالح منصحتا صلاح
 نور - انوار منير منور تنوير
 حمد - حامد حميد احمد محمد محمود
 نظر - نظير نظير اطوار نظير

Машки 63. Аз дарси 25 ва «Фарҳанги забони тоҷикӣ» исти-
 фода бурда ба калимаҳои зер ҳамрешаашонро ёбед:

طلب ثبت لطف علم عارف
 قدر محبت نظر صلاح سفر قرار
 تمايل شريف اکرام محفوظ درك
 کتاب درس نظام شکر سلام حقير

Машки 64. Ҷумлаҳои хонед, калимаҳои ҳамрешаро ҷудо
 карда, бо хати араби нависед ва онҳоро маънидод кунед:

Акмали мардумон касе бошад, ки қодиртарини эшон бувад
 («Ахлоқи Носири»).

Писаре буд бағоят қомил ва болиғ (Авфи).

Бичӯй аз паҳлуи пири муқаммил,
 Ки ин бошад ба даст овардани дил. (Ҷомӣ)

Мекашад сарриштаи қори гурур охир ба аҷз,
 Ғар ҳама имрӯз шамшер аст, фардо сӯзан аст.
 (Бедил)

Ғарра машав ба рӯзи тавонон,
 К-охир заиф аст тавоноро. (Носири Хисрав)

Маросими табчил ва лавозими тафхир муталакки гардил
(«Гаърихи Фаришта»).

Кори ту аз ёр мукаммал шавад,
Мушкилат аз ҳамнафасон хал шавад.
(«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»)

Гар ту ба табор фахр дорӣ,
Ман мафхари гавҳару таборам. (Носири Хисрав)

Ба Бухоро ва Самарқанд, ки ба адлу инсоф ифтихор дошт ва
мумтоз буд, инҳо бадномӣ карданд (Аҳмади Дониш).

Тири шахро ба назм бистудам,
Шукр карду ба фахр сар бифрошт. (Муиззӣ)

Қамол он аст, к-аз худ боши оғоҳ,
Чи дар сахро, чи дар хилват, чи дар роҳ. (Бедил)

Бозургоне фохир бо моле вофир аз ҷониби Эрон меоянд
(«Равзат-ус-сафо»).

Бо мардуми нек бад намебояд буд,
Дар бодия деу дад намебояд буд.
Мафтуни маоши худ намебояд буд,
Мағрур ба ақли худ намебояд буд. (Хофиз)

Чи тафохур кунӣ бо номи падар,
Чун надони ниҳод гомӣ падар?! (Авҳадӣ)

Ҳиммати ҳар кӣ ҳар чӣ фармояд,
Баҳри тақмили ӯ ҳамон бояд. (Бедил)

ДАРСИ 27

Ҳарфҳои шамсӣ ва қамарӣ

Ҳарфҳои араби ба ду гуруҳ чудо мешаванд:

1. Ҳарфҳои шамсӣ:

ت ش و ذ ز س ش ص ض ط ظ ل ن

ال
Агар пеш аз ҳарфҳои шамсӣ артикли арабӣ ояд, артикли хонда намешавад ва ҳарфҳои шамсӣ баъд аз он омада ташдид мегиранд:

صدر الدين عيني ماورالنهر روضة الصفا عليكم السلام تذكرة الشعراء
ملك الشعراء حبيب التيسر طلائع الدين زين الدين

2. Ҳарфҳои камарӣ:

ا ب ج ح خ ع غ ف ق ك ام و ه ي

Пеш аз ҳарфҳои камарӣ артикли *آل* пурра хонда мешавад;

عبد الكريم ليلة القدر عبد القادر على الخصوص دجالان

Машқи 65. Порчаҳои зеро хонед, ба дафтаратон нависед, ба имло ва талаффузи калимаҳои, ки ҳарфҳои шамсӣ ва камарӣ до- ранд, диққат диҳед:

آورده اند که در زمان سلطان محمود غزنوی مردی بود از اکابر دهقانان
طوس و اورا علی دیلم گفتندی و اورا دو سپهر بود ابو القاسم و ابو المنصور ابو القاسم
شاعر و فاضل و یگانه دوران بود چون پدرشان از دنیا رحلت نمود عامل طوس
باشان خصومت داشت بر ایشان ظلم و تعدی بنیاد کرد ایشان را دوستی بود اورا
محمد الاسکری خوانندی بروی مشورت کردند که ضیاع و عقار خود را فروخته ترک
وطن اختیار کرده تجارت نمایند رضاند و گفت سلطان محمود شعرا را دوست میدرد

و ابو القاسم را به غزنین باید رفت و دفع شعر عالی باید نمود بر این قریایفت و
 ابو القاسم توجبه غزنین شد چون بنزدیک غزنین رسید سلطان را چهار باغی بود
 مانند بوستان ارم آراسته و چون رخسار حواری عین پیرایسته عنصری و فرخی و
 عجمی را دید که در آن باغ بعشرت مشولند غنیمت کرد که پیش ایشان رود چون
 شاعران دیدند که شخصی بیگانه توجبه ایشان شد گفتند که این شخص اوقات ما را
 منغص خواهد کرد حیلہ باید نمود که از تشویش او امین باشیم با هم قرار دادند که هر کدام
 مصرعی گوئیم که قافیہ چهارم نداشته باشد و او را میگوئیم که ما شاعرانیم و بغیر از شاعر احتلاط
 نمیکنیم هر کس مصرع چهارم رباعی را میگوید مصاحب مات و الارحمت خود از ما دور دارد

عنصری گفت	چون روی تو خورشید نباشد روشن
فرخی گفت	هم رنگ رخت گل نبود در گلشن
عجمی گفت	شرکانت گز همی کند از جوشن
فردوسی گفت	مانند سنان گیو در جنگ پشن

واصفی

ابو العباس مأمون خوارزمشاه وزیری داشت نام او

ابوالحسين احمد بن محمد الشيرازي مردی حکیم طبع و کریم نفس
 و فاضل و خوارزمشاه همچنین حکیم طبع و فاضل دوست بود و بسبب
 ایشان چندین حکیم و فاضل بر آن درگاه جمع شده بودند چون
 ابوعلی سینا و ابوسهل مسیحی و ابوالخیر خمار و ابوریحان بیرونی
 و ابونصر عراق اما ابونصر عراق برادرزاده خوارزمشاه بود و در
 علم ریاضی و انواع آن شانی بطلیوس بود و ابوالخیر خمار در
 طب ثالث بقراط و جالینوس بود و ابوریحان در نجوم بجای
 ابو مشر و احمد بن عبد الجلیل بود و ابوعلی سینا و ابوسهل
 مسیحی خلف ارسطاطالیس بودند در علم حکمت که شامل
 است همه علوم را نظامی عروضه سمرقندی

Машқи 66. Порчаҳои поёнро ба ҳуруфоти араби баргардонед
 ва ба имлои калимаҳои, ки ҳарфҳои шамсӣ ё қамарӣ доранд,
 аҳамият диҳед:

Мулки Завзанро хоҷае буд қаримуннафс, неқмаҳзар, ки ҳам-
 гинонро дар мувоҷиҳа хидмат кардӣ ва дар ғайбат нақӯй гуфтӣ
 (Саъдӣ).

Дусти бояд аз он гуна чувт,
 Қ-он абадулдаҳр бимонад дуруст.

(Хусрави Деҳлавӣ)

Агар маъние ба хотир расад онро филҳол ба қайди китоб дар-
меорам... (Восифӣ).

Қасидае бигуфтам ва ба наздики амирушшӯаро Муиззӣ раф-
таму ифтитоҳ аз ӯ қардам ва шеъри манбидид (Низомии Арӯзӣ).

Агарчи алалфавр роҳҳо кушода бинанд, бад-он эътимод на-
кунанд (Аҳмади Дониш).

Мо дар миёни эҳдалхуснайнем, ки он зафар аст ё шаҳодат ва
дар ду сурат матлуб ва марғуби мост («Равзат-ус-сафо»).

ДАРСИ 28

Имлои калимаҳои мураккаб

Калимаҳои мураккаби типии тобеъ бештар чудо навишта ме-
шаванд:

پيش ايوان روشن دل روان پرور سنگ تراش تعليم خانه
دل افروز سپهسالار سنگ دست تن پرت فيل مرد
خدمت گزار شاه نشين يک چشم

Ин гуна калимаҳоро яққоя низ навиштан мумкин аст:

سپهسالار درخانه تنشين تابدا طالبعلم
خدمتگزار شاهزاده يکجا صاحبزاده سپهسالار

Калимаҳои мураккаби тини пайваст, ки аз ду асоси феълӣ бо
садоноки пайвасткунандаи «у» таркиб ёфтаанд, аз се қисм иборат
буда, аз ҳамдигар чудо навишта мешаванд:

پخت و پخت و پخت و تاخت و تاخت و گوت و گو
آمد و رفت داد و ستد بیچ و تاب

11н зайл калимаҳо бе садоноки пайвастунандаи «у» низ ме-
оянд ва дар он ҳолат якҷоя навишта мешаванд:

گفتگو جستجو

Машқи 67. Ҷумлаҳои зеро нависед, ба имлои калимаҳои
мураккаб аҳамият диҳед ва ба зери онҳо хат кашед:

چه چیز است آن رفته تیرک خرد
چه چیز است آن پلاک تیغ بران
یکی اندر دمان حق زبان است
یکی دیگر دمان مرگ دندان
رودکی

دروا که در این زمانه غم پرورد
هیفا که در این بادیه عمر نورد
هر روز فراق دوستی باید دید
هر لحظه وداع همه می باید کرد
شعب بلخی

سرافراز گردان گیرنده شهر

نمان جنگ را آب داده بزهر

فردوسی

عدل او جان فرا و نگاه است
فضل او همچو عمر جانخواه است
شعانی

هیچ هنرشه آزاد مرد
در غم دنیا غم دنیا مخورد
نظامی

مال از بهر آسایش عمرت نه عمر از بهر گرد کردن مال عاقلی را
پرسیدند که نیکبخت کیت و بدبخت چیت گفت نیک بخت آنکه
خورد و گشت و بدبخت آنکه مرد و هشت
سعدی

فتنه جوان زمان را تربیت کردن خطاست
چرخ از ماه نو آخر خورد بر سر تیغ را

سودا

بیک خنده گرت یا بم چو متهاب
شب افروزی کنم چون گرم شتاب
نظامی

Машқи 68. Аз ҷумлаҳои зер калимаҳои мураккабро ёфта, бо хати арабӣ нависед. Ба имлои онҳо диққат диҳед:

Фурутан бувад ҳар ки дорад хирад,
Сипехраш ҳаме дар хирад парварад. (Фирдавсӣ)

Покбин аз назари нек ба мақсуд расид,
Аҳвал аз чашми дубин дар тамаи хом афтод.

(Ҳофиз)

Ту бо дӯст якдил шаву яксухун,
Ки худ беҳи душман барояд зи бун. (Сағдӣ)

Якдилу якқиҳату якрӯ бош
В-аз дурӯёни ҷаҳон яксӯ бош. (Ҷомӣ)

Расми сагон аст ба ҳар сӯ нигоҳ,
Шер сарафканда хиромад ба роҳ.
(Хусрави Деҳлавӣ)

Қабке, ки шикастабол бошад,
Шохин занаш, чӣ ҳол бошад?!
Чун раҳна фитад ба боми хона,
Бар абри сияҳ ниҳад баҳона.
Бемор ки таб мудом дорад,
Тоун расадаш, чӣ тоқат орад?!
(Хусрави Деҳлавӣ)

Чашми хунарбин бувад аз айб пок,
Беҳунар ар айб кунад, з-ӯ чӣ бок?!
(Хусрави Деҳлавӣ)

ДАРСИ 29

Луғатҳо ва баъзе истилоҳоти грамматикӣ

То давраи мо номгӯи бисёр луғатҳо омада расида бошад ҳам, мутаассифона, аксари луғатҳо то замони мо маҳфуз намондаанд.

Маъмултарини луғатҳои тореволюционӣ «Луғати фурс», «Бурҳони қотъ», «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ», «Ҷароғи Ҳидоят», «Ҳафт қулзум», «Ғиёс-ул-луғот» ва монанди инҳо ба шумор мераванд.

Бештари луғатҳои тореволюционии тоҷик луғатҳои тафсирии мебошанд, ки ба маънидои калима баҳшида шудаанд, лекин луғатҳои таҳассусӣ («Маҳзан-ул-адвияи форсӣ»), шарҳи (онд ба шарҳи асарҳои алоҳида), орфографиву орфоэпӣ («Ҳафт қулзум») луғати ифодаҳо («Ҷароғи Ҳидоят»), луғати омонимҳо, луғатҳои истилоҳоти маъмури ва идоравӣ низ вучуд доштанд.

Дар ҷо ба ҷо гузоштани калимаҳо дар луғатҳои ҳозира тартиби муайяни ҳарфҳо нигоҳ дошта мешавад, ки на танҳо риоя кардани тартиби ҳарфи аввал, балки риоя кардани тартиби дохилии ҳарфҳоро низ дар назар дорад. Дар ҳамаи луғатҳои ҳозира ин тартиб ба ҳукми қонун аст. Лекин дар додану ба тартиб даровардани материали луғатҳои тореволюционии фарқи калон дида мешавад.

Чобачогузори калимаҳо дар луғатҳои пешина гуногун аст. Дар ин луғатҳои калимаҳои тафсираванда ба тартиби алифбои арабии ҷой дода мешаванд. Лекин тартиби дохилии ҳарфҳои дар ҳар луғат ҳар хел аст: дар яке ҳарфи аввалу охири калима, дар дигаре ҳарфи аввалу дуюми калима ва дар сеюми тартиби дохилии ҳамаи ҳарфҳои калима ба назар гирифта мешавад (ба луғатҳои «Мунтахаб-ул-луғот», «Фиёс-ул-луғот», «Баҳори Аҷам», «Бурҳони қотеъ» ва монанди инҳо нигаред).

Намуна аз баъзе луғатҳои:

باب الالف مع الظاء

اتعاض - بتشدت یا نیند گرفتن

استحفاظ - یاد گرفتن خواستن و نگه داشتن

استيقاظ - بیدار شدن

استعلاظ - سطر شدن و سطر شمردن چیزی را و ترک

گرفتن آن بسبب سطریری

اغلاظ - درشت گرفتن و جامه درشت خریدن

اغضاظ - خشم گرفتن

الحاظ - بلکه بگوشه چشم نگریتن و بالفصح نظری با گوشه چشم

شمس اللغات

جنگ و بلندی هر چیز و جوان شدن
شاپور - به بای فارسی نام پادشاهی -
شاپورد - بای موقوف آن دایره که گرد ماه برآید

Дар луғатҳо ва китобҳои дарсиву грамматикаҳои қадима истилоҳоти грамматикӣи арабӣ қор фармуда шудааст, дар вақти луғатомӯзӣ мо бо ин гуна истилоҳҳо зуд-зуд вомерем.

Чанде аз он истилоҳоро барои намуна меорем:

بفتح مفتوح بی الفتح — бо фатҳа, ҳарфи забардор, яъне баъди он ҳарф овози «а» меояд.

بالکسر — бо касра, ҳарфи зердор, яъне баъди он овози «и» меояд.

بضمضم — бо замма, ҳарфи пешдор, яъне баъди он ҳарф овози «у» меояд.

بمعجمه یا معجم — ҳарфҳои нуқтадор

بمحل یا محل — ҳарфҳои бенуқта

بشبات — ҳарфҳои дунуқтадор

بثلث — ҳарфҳои сенуқтадор

بثلثه — сегона

بشدد — ҳарфҳои ташдиддор (шаддадор)

بفتوحانی / فتوحانی — ҳарфҳои болояш нуқтадор

بایتحانی / ایتحانی — ҳарфҳои зераш нуқтадор

بمدوده — дароз (кашида) талаффузшаванда

بالف مدوده — ҳарфи , ки «о» хонда мешавад.

بکنک — овоз ё ҳарфи афтида

- مع — ва, бо
- مقصوره — ноқис, қусурдор
- يای مدوره يا گرده — «ҳо»-и ҳавваз
- الف ندا — «о», ки ба охири исмҳои мансуби шахс илова мешавад; Ҳофизо, Саъдиё.
- الف اشباع يا اطلاق — «о», ки дар охири феълҳои тасрифӣ меояд: гуфто, пурсидо, бувадо.
- ة مربوط — дар охири калимаҳои арабӣ гузошта шуда шуда, «т» хонда мешавад.
- يای وحدت — артикли «-ё», ки ягонагиро мефаҳмонад.
- يای اشارت — артикли «е», ки ишоратро мефаҳмонед.
- يای نسبت — суффикси «-и», ки сифатҳои нисбӣ месозад.
- يای حکايت — суффикси феъли «-и», ки шакли замонӣ гузаштаи ҳикоягӣ месозад. / ۱۰ رفتدی
- يای مجہول — э хонда мешавад / | سير شیر / | سير شیر /
- يای معلوم — и хонда мешавад / | اشیر / | اشیر /
- يای معروف — овози «и», ки навишта мешавад. / ۱۰ دید / | مور دور / | مور دور /
- واو معروف — у хонда мешавад.
- واو معلوم — ū хонда мешавад. / | روز روز / | روز روز /
- واو مجہول — садонокҳои дароз, ки қашидо хонда шаванда. / | دور دور / | دور دور /
- يا و واو مدوده — нодуруст гузоштани нуқтаҳо дар калима
- تصحيف — калима ё иборати нодуруст ва таҳрифшуда
- مصنف —
- کاف وصله — пайвандаки «ки»

زو در عجبم که چون دم از شعر زند
 کو شعر و شعر را ز هم نشناسد

ДАРСИ 30

Омографҳо

Дар хати арабии тоҷики тарзи навишти баъзе калимаҳо якхела аст ва вобаста ба маънои матн онҳоро дуруст хондан лозим аст.

Барои намуна якчанд калимаҳоро овардаи кифоя аст:

ба, бех, бах	-	به
ки, ки, каҳ, кех	-	که
мах, меҳ, ма	-	مه
нуҳ, неҳ, на	-	نه
дах, дех(а), дех(асоси замони ҳозираи феъл)	-	ده
муҳр, меҳр, маҳр	-	مه
сахар, сеҳр	-	سحر
сахар (бехоби), сеҳр (гов)	-	سهر
зах, зех	-	زه
мулк, малик, милк, малак	-	ملك

Машқи 71. Ҷумлаҳои зерро хонда ба дафтаратон нависед, ба зерин омографҳо хат кашед:

شخصی ده دم بر جوی دعوی کرد قاضی رسید که گواه داری گفت
 نمی گفت سوگندش دم گفت سوگند و برایش اعتبار تجوی گفت ای قاضی

مسلمانان در مسجد محله امامانی است رهیز کار است گفتار نیکو کرد او را
بطلب و بجای من سوگند ده تا خاطر این مرد قرار گیرد جای

اعرابی شتری گم کرد سوگند خورد که چون باید بیک درم بفروشد
چون شتر را یافت از سوگند خود شمان شد گریه در کردن شتر
آویخت و مانگ زد که میخرد شتری بیک درم و گریه بهد
درم امامی یکدیگر یعنی فروشم شخصی بود آنجا رسید گفت چه از آن
بودی این شتر اگر این قلاده در کردن نداشتی جای

این چه سحر است این چه افون است
که خیال از تصویرش خون است
بیدل

چو از قومی یکی بیدانشی کرد
نه که از منزلت ماند نه مه را
سعدی

نام بلند به از بام بلند

مال غارت زده از حاکم ده باید حجت
گر کن رانیت گنه جرم شان خواهد بود
سینا

نه دهقان نه ترك و نه تازی بود
سخنوا به کردار بازی بود
فردوسی

بیك دم زدن زین فرورنده هفت
بگوید که اندر ده و دو سه هفت
فردوسی

دلیم خانه مهر یار است و بس
از آن می نگنجد در او کین کس
سعدی

پسرانشانند پیران ده
که مهرت بر او نیت مهرش بده
سعدی

ز بهر چیز گنجی بفرمود شاه
ز مهر و تیغ و ز تخت و کلاه
فردوسی

Машқи 72. Аз ягон луғати тафсири («Гиёс-ул-луғот», «Бурхони котеъ», «Чароғи Хидоят» ва ғайра) ба омографҳо якчанд мисол ёфта нависед ва маънои онҳоро шарҳ диҳед.

ДАРСИ 31

Соли шамсӣ ва номи моҳҳои он

Соли шамсӣ (хуршедӣ) ба гардиши солони Офтоб вобаста аст. Хате, ки аз рӯи он Офтоб кураи осмонро давр зада мебарояд, аз дувоздаҳ бурҷи ситораҳо мегузарад. Номи моҳхоро мувофиқи номи ин бурҷҳо гузоштаанд: حمل — ҳамал (барра), جوزاء — савр (гов), كواكب — ҷавзо (гӯсфанди кашка), سرطان — саратон (харчанг), اسد — асад (шер) سنبه — сунбула (номи гиёҳ) ميزان — мизон (тарозу), عقرب — акраб (каждум), قوس — қавс (камон), جدى — ҷаддӣ (бузғола), دلو — далъ (дул) ва حوت — хут (моҳи).

Аз ин сабаб номи сол шамсӣ аст.

Оғози соли шамсӣ аз рӯзи таҳвили Офтоб дар бурчи Ҳамал аст ва номи моҳи аввали сол низ ҳамал мебошад. Соли шамсӣ ба 365 рӯзу 5 соату 48 дақиқаю 46 сония баробар аст.

Қайд бояд кард, ки моҳи соли шамсӣ аз 30 рӯз камтару аз 31 рӯз зиёдтар нест. Шаш моҳи аввал 31-рӯзӣ ва шаш моҳи дигар 30-рӯзӣ мебошанд.

Эклиптика аз рӯи дувоздах бурчи фалак мегузарад, онҳоро якҷоя минтақатулбуруҷ (зодиак) мегӯянд.

Офтоб аз рӯи эклиптика (хати гардиши солони худ) ҳаракат карда, ҳатти устувои осмонро ду маротиба бурида мегузарад, ки ин ба 21 март ва 23 сентябрь рост меояд ва ин нуқтаҳо аз рӯи бурҷҳо ба 1-уми ҳамал ва 1-уми мизон мувофиқ меояд. Дар ин нуқтаҳо шабу рӯз баробар (дувоздахсоатӣ) мешаванд. Байни моҳҳои ҳамалу мизон рӯз ва байни моҳҳои мизону ҳамал шаб дароз мешавад.

Бояд қайд кард, ки 1-уми ҳамал дар нимкураи шимолии Замин фасли нисбатан гарм (баҳор) ва дар нимкураи ҷанубӣ фасли нисбатан хунук (тирамоҳ) аст.

Нуқтаи баробаршавии шабу рӯз ҳар сол ҷои худро иваз карда меистад. Дар солномаҳои астрономӣ ин вақт ҳеле саҳеҳ муайян карда мешавад. Чунончӣ, оғози 1-уми ҳамали соли 1350 (21 март 1971) соати 9 ва 38 дақиқаи вақти Москва (12 ва 38 дақиқаи вақти Душанбе) буд.

Бояд гуфт, ки дар ин тақвим сари сол аз вақти баробаррӯзии баҳорӣ — 21/22/ март ҳисоб мешавад ва 1-уми ҳамал аз он рӯз оғоз меёбад, ки соли нав — Наврӯз аст:

Ибтидои ҳамал зи Наврӯз аст,

Ёд гиран, ки сию як рӯз аст.

Мутобиқати моҳҳои соли шамсӣ бо мелодӣ чунин аст:

حمل	— 21/22/ март -- 20/21/ апрель
ثور	— 21 апрель — 21 май
جوزا	-- 22 май — 21 июнь
سرطان	-- 22 июнь — 22 июль
اسد	-- 23 июль — 22 август
سنبله	-- 23 август — 22 сентябрь
ميزان	-- 23 сентябрь — 22 октябрь
عقرب	-- 23 октябрь — 21 ноябрь
قوس	-- 22 ноябрь — 21 декабрь
جدى	22 декабрь — 20 январь
دلو	21 январь 19 февраль
حوت	20 февраль - 20 март

Монанди ҳамин тақвими «мӯлчар» ҳам бе ҳеч як асос ба вучуд омада наметавонист ва аз эҳтимол дур нест, ки ба асоси ин тақвим фаъолияти даврии Офтоб гузошта шуда бошад. Зеро даври пурраи фаъолияти Офтоб, ки аз 7,5 то 16 сол таъбир ёфта меистад, ба ҳисоби миёна бештар аз 11 солро ташкил менамояд ва дар тақвими «мӯлчар» давоми вақт 12 сол қабул карда шу-дааст.

Сари ҳар соли ин мӯлчар аз моҳи аввали соли шамсӣ — *فروردین* ё соли язdigурдӣ — *فروردین* ки ба 21 — 22 март баробар ме-ҷад, оғоз меёбад.

зида, блиццаи зер барои муайян кардани солҳои «мӯлчар» бо тақ-соби язdigурдӣ медихад:

маъмурии ин хонадон оуда...

сосониён Язdigурди Шаҳриёр воҷа...

Язdigурди Шаҳриёр мардум солро ба ду ...

истифода мекарданд. Солҳои содда сесаду ш. 948 1960 1972 1984 сӣ рӯз иборат будааст. Дар муддати якчанд сол аз ин паҳч 1985 соату сонияҳои изофӣ, ки ба соли содда дохил намешуд, як моҳ ба вучуд меомад, ки онро «кабиса» меномиданд. Моҳи зиёдатиҳои соли кабисаро дар охири ҳамон моҳи 12-ум илова менамуданд. Ба он номи яке аз моҳҳои солшумории язdigурдӣ дода мешуд.

Номҳои моҳҳои тақвими язdigурдӣ инҳоянд:

<i>فروردین</i>	фарвардин — (март-апрель) — хамал	— 31 рӯз
<i>اردی بهشت</i>	урдибиҳишт — (апрель-май) — савр	— 31 рӯз
<i>خرداد</i>	хурдод — (май-июнь) — чавзо	— 31 рӯз
<i>تیر</i>	тир — (июнь-июль) — саратон	— 31 рӯз
<i>مرداد</i>	мурдод — (июль-август) — асад	— 31 рӯз
<i>شهریور</i>	шаҳривар — (август-сентябрь) — сунбула	— 31 рӯз
<i>مهر</i>	меҳр — (сентябрь-октябрь) — мизон	— 30 рӯз
<i>آبان</i>	обон — (октябрь-ноябрь) — ақраб	— 30 рӯз
<i>آذر</i>	озар — (ноябрь-декабрь) — қавс	— 30 рӯз
<i>دی</i>	дай — (декабрь-январь) — чаддӣ	— 30 рӯз
<i>بهمن</i>	бахман — (январь-февраль) — далв	— 30 рӯз
<i>اسفند</i>	исфанд — (февраль-март) — хут	— 29/30/ рӯз

Аз ин сабаб номи сол шамсӣ аст.

Огози соли шамсӣ аз рӯзи таҳвили Офтоб дар бурчи Ҳамал нест ва номи моҳи аввали сол низ ҳамал мебошад. Соли шамсӣ ба 365 рӯзу 5 соату 48 дақиқаю 46 сония баробар аст.

Қайд бояд кард, ки моҳи соли шамсӣ аз 30 рӯз камтару аз 31 рӯз зиёдтар нест. Шаш моҳи аввал 31-рӯзӣ ва шаш моҳи дигар 30-рӯзӣ мебошанд.

Эклиптика аз рӯи дувоздах бурчи фалак мегузарад, онҳоро якҷоя **минтақаи тубруч** (зодиак) мегӯянд.

Офтоб аз рӯи эклиптика (хати гардиши солони худ) ҳаракат карда, хатти устувои осмонро ду маротиба бурида мегузарад, ки ин ба 21 март ва 23 сентябрь рост меояд ва ин нуқтаҳо аз **ифто-** бурҷҳо ба 1-уми ҳамал ва 1-уми мизон мувофиқ меояд. **двисед.** нуқтаҳо шабу рӯз баробар (дувоздахсоат) моҳҳои ҳамалу мизон рӯз ва байн. 33 рӯз мешавад.

Бояд қайд кард, ки **мӯлҷар (мучал)**

фасли **зимбатар**

Замонҳои қадим дар байни халқҳои Осиё ва Шарқи Наздик солшуморие вучуд дорад, ки мувофиқи он ба ҳар як сол номи як қонвар дода шудааст. Солҳо бо номҳои Муш, Бақар, Паланг, Ҳаргӯш, Наҳанг, Мор, Асп, Гусфанд, Маймун, Мурғ, Сағ ва Хук ёд мешаванд. Ин солшуморӣ цикли 12-сола дошта, ба таври даврӣ такрор мешавад. Баъзан ин намуи солшуморию ба дин вобаста медонанд ва онро барои «пешгуи сарнавишти халқ», яъне ба маънои астрологӣ истифода бурданӣ мешаванд. Аммо дар асл ин тақвим ҳеҷ як асоси динӣ надорад ва фақат ифодаи шартии солҳо буда, ҳар як солро аз нуқтаи назари боду ҳаво ва вобаста ба он ҳосилхезӣ тавсиф мекунад. Масалан, чунин мешуморанд, ки соли Наҳанг соли серборон буда, соли Маймун солест, ки дараҷаи гармию хунокии ҳаво дар зимистон хеле фарқ мекунад. Ё ки ба ибораи ҳозира ғуём, сутуни симоб дар термометр монанди маймун частухез мекунад.

Ин намуи солшуморӣ, ки онро «мӯлҷар» ё «мучал» низ мегӯянд, тақвимест, ки ба таҷрибаҳои чандинасраи инсон, ки ба таври даврӣ такроршавии боду иқлими Заминро мушоҳида кардааст, тақия мекунад.

Маълум аст, ки тақвимҳо бар гардиши солони Офтоб вобастаанд. Хатте, ки аз рӯи он Офтоб кураи осмонро давр зада мебарояд, аз рӯи 12 бурчи ситораҳо мегузарад. Мувофиқан моҳҳоро бо номи ин бурҷҳо ифода мекунад, ки дар бораи он мо дар дарси 31 гуфта будем:

حمل . ثور . جوزا . سرطان . ادم . سنبله
میزان . عقرب . قوس . جدی . دلو . حوت

Монанди ҳамин таквими «мӯлчар» ҳам бе ҳеҷ як асос ба вуҷуд омада наметавонист ва аз эҳтимол дур нест, ки ба асоси ин таквим фаъолияти даврии Офтоб гузошта шуда бошад. Зеро даври пурраи фаъолияти Офтоб, ки аз 7,5 то 16 сол тағйир ёфта меистад, ба ҳисоби миёна бештар аз 11 солро ташкил менамояд ва дар таквими «мӯлчар» давоми вақт 12 сол қабул карда шудааст.

Сари ҳар соли ин мӯлчар аз моҳи аввали соли шамсӣ — ^{محرم} соли яздиғурдӣ — ^{مهر} ки ба 21 — 22 март баробар меояд, оғоз меёбад.

Таблицаи зер барои муайян кардани солҳои «мӯлчар» бо таквими мелодӣ ёрӣ медиҳад:

Муш	1900	1912	1924	1936	1948	1960	1972	1984
Бақар (Гов)	1901	1913	1925	1937	1949	1961	1973	1985
Паланг	1902	1914	1926	1938	1950	1962	1974	1986
Харғуш	1903	1915	1927	1939	1951	1963	1975	1987
Наҳанг	1904	1916	1928	1940	1952	1964	1976	1988
Мор	1905	1917	1929	1941	1953	1965	1977	1989
Асп	1906	1918	1930	1942	1954	1966	1978	1990
Ғусфанд	1907	1919	1931	1943	1955	1967	1979	1991
Маймун	1908	1920	1932	1944	1956	1968	1980	1992
Мурғ	1909	1921	1933	1945	1957	1969	1981	1993
Сар	1910	1922	1934	1946	1958	1970	1982	1994
Хук	1911	1923	1935	1947	1959	1971	1983	1995

Мувофиқи ин ҳисоб як цикл — 12 сол як мӯлчар ҳисоб меёбад. Барои муайян кардани соли таваллуд ба ҳисоб мегиранд, ки аз соли таваллуд чанд мӯлчар гузаштааст. Ва солҳои боқимондари ба он зам мекунанд. Ҳамин тавр соли таваллуд муайян мегардад.

Машқи 74. Муайян намоед, ки соли 2022 ба қадом соли мӯлчар баробар меояд. Соли таваллудатонро бо таблицани боло муқоиса карда «мӯлчар» («мучал») -атонро ёбед.

ДАРСИ 34

Номи моҳҳои соли ҳичрии қамарӣ

Моҳҳои соли ҳичрии қамарӣ ба моҳ (ҳилол, қамар) вобаста буда, аз ин моҳ то моҳи дигар аст. Оғози сол аз моҳи ^{محرم} сар мешавад, моҳҳои он ба соли мелодӣ баробар намеояд, зеро рӯзҳои ин сол баробари 354 рӯзу 11 соат аст, соли қамарӣ аз ин сабаб ҳар сол 11—12 рӯз пеш сар мешавад.

Номи моҳҳои соли қамарӣ чунин аст:

1. Муҳаррам — محرم — 30 рӯз
2. Сафар — صفر — 29 рӯз
3. Рабеъ-ул-аввал ربيع الاول — 30 рӯз
4. Рабеъ-ус-сонӣ (ё охир) — ربيع الثانى — 29 рӯз
5. Ҷумода-юл-аввал — جمادى الاول — 30 рӯз
6. Ҷумода-юл-охир (ё сони) — جمادى الاخرى — 29 рӯз
7. Раҷаб — رجب — 30 рӯз
8. Шаъбон — شعبان — 29 рӯз
9. Рамазон — رمضان — 30 рӯз
10. Шаввол — شوال — 29 рӯз
11. Зулқаъда — ذوالقعدة — 30 рӯз
12. Зулҳиҷҷа — ذوالحججه — 29 рӯз

Соли 1 ҳиҷрӣ ба соли 622 мелоди баробар аст, яъне соли ҳиҷрӣ аз соли 622 мелоди оғоз меёбад. Азбаски рӯзҳои солҳои ҳиҷри аз мелоди қамтаранд, дар ҳар сад сол сесоли ва дар ҳазор сол сисоли соли ҳиҷрӣ аз мелоди қам мешавад. Аз ин сабаб дар вақти аз соли ҳиҷри ба мелоди барғардонидани санаҳои таърихи аз ҳар сад сол ва ҳазор соли ҳиҷри се сол ва се солро қам қарда бақияшро ба 622 қам қардан лозим меояд¹, масалан, соли 175 ҳиҷри ба 791—792 мелоди, соли 801 ба 1398—1399, соли 1390 ба 1970—1971 баробар аст. Ҳар сол ёздаҳ ё дувоздаҳрӯзи соли ҳиҷрӣ пештар аз соли мелоди оғоз меёбад, масалан, 1 муҳаррами соли 1392 ҳиҷрӣ ба 16 феввали 1972 мелоди, 1 муҳаррами соли 1393 ба 4 феввали 1973 ва 1 муҳаррами соли 1399 ба 2 декабри соли 1978 баробар меояд.

Ҷунон ки дилем, солҳои шамсиву яздиғурди, ҳиҷри қамарӣ ва мелоди аз рӯи оғозашон фарқ доранд, масалан, 1 фарвардин ё 1 ҳамали (яъне Навруз — соли нав) соли 1351 шамсӣ (хуршедӣ) ва яздиғурди ба 5 сафари соли 1392 ҳиҷри қамарӣ ва 21 марти соли 1972 мелоди баробар аст.

¹ Ба асари И. Орбели «Синхронистические таблицы для перевода исторических дат по хиджре на европейское летоисчисление». Изд-во АН СССР, М.-Л., 1961 мурочиат қарда шавад.

Машқи 75. Рӯзҳои моҳи урдибиҳишти (31 рӯз) соли 1351 шамсиро бо моҳҳои солҳои (1392 ҳиҷрий-1972 мелодӣ) ҳиҷриву мелоди мутобиқ кунед.

Машқи 76. Гӯед, ки ҳоло кадом рӯз, моҳ ва соли шамсию ядигурдӣ аст. Солҳои 1970, 1985, 1997 бо кадом соли шамсӣ биробар мешаванд?

ДАРСИ 35

Ҳисоби абҷад

Ҳарфҳои арабӣ ифодаи рақамӣ доранд:

ا = 1   ب = 2   ج = 3   د = 4 ва ғайра.

Барои осонтар аз ёд кардани ин рақамҳо ҳашт калимаи сохтани арабӣ вуҷуд дорад, ки дар онҳо ҳамаи 28 ҳарфи алифбони арабӣ ба тартиби қимати ададиашон чамъ карда шудаанд:

عَفْص   كَمَن   حَطِي   هَوَز   اَجَد
 قَوْت   مَجَد   قَطَع

Ин тартиби ададии ҳарфҳоро ҳисоби абҷад ё ҳисоби ҷумал мегӯянд. Рақамҳо аз 1 то 10 яктоӣ, аз 10 то 100 даҳтоӣ ва аз 100 то 1000 садтоӣ зиёд мешаванд:

اَجَد	— 1, 2, 3, 4	عَفْص	— 60, 70, 80, 90
هَوَز	— 5, 6, 7,	قَوْت	— 100, 200, 800, 400
حَطِي	— 8, 9, 10	مَجَد	— 500, 600, 700
كَمَن	— 20, 30, 40, 50	قَطَع	— 800, 900, 1000

Моддаи таърих

Моддаи таърих он аст, ки таърихнавис дар таърихи воқеа ё ҳодисае калима, ибора ва ё ҷумлае менависад, ки аз чамъи ададҳои он калима, ибора ё ҷумла бо ҳисоби абҷад соли таърихи он воқеа ба даст меояд. Ин калима, ибора ё ҷумларо моддаи таърих меноманд. Моддаи таърих одатан дар зимни порчаҳои шеърӣ, аксар дар зимни қитъа дарҷ карда мешавад. Моддаҳои таърих хеле гу-

ногун мешаванд. Баъзе моддаи таърих танҳо аз ҳарфҳои абҷад иборат аст ва аз калима ва иборан онҳо маънне ҳосил намешаванд. Масалан, моддаи таърихи таваллуд, таҳсил ва фавти Абуали ибни Сино ин аст:

در شمع آمد از عدم بوجود
 در شاکب کرد کل علوم

373; аз ҳарфҳои **شعصا** 391 ва
 аз ҳарфҳои **سبز** 427 ҳосил мешавад.

Вале бояд гуфт, ки таърихҳо, ки бо ҳисоби абҷад навишта шудаанд, моддаи таърихашон хеле фасеҳу шево буда, калима ва ибораҳои дар зимни китъа оварда ба воқеа вобаста ва алоқаманданд. Масалан, моддаи таърихи вафоти Шайх Муслиҳиддин Саъдӣ:

چو در پرواز شد از روی اخلاص
 که در دریای رحمت گشت غوامس
 ز خاصان بود از آن تاریخ شد خامس
 همای روح پاک شیخ سعدی
 مه شوال بود و شام جمعه
 یکی پرسید سال فوت گفتم

Калимаи **خاص** бо ҳисоби абҷад 691 ҳиҷри мешавад, ки баробари 1292 мелодӣ аст.

باز آمده عقل حکمت آموز
 تاریخ تو گفت بخت فیروز
 شاهین

Аз ин байт **بخت فیروز** -ро гирифтани лозим аст, ки ба 1305 баробар аст.

$$1002 + 303 = 1305$$

Аз ҳар сад сол сесоя кам кунем, 1266 боқӣ мемонад, азбаски соли ҳиҷрӣ аз соли мелодӣ 622 сол фарқ дорад, ба адади

1266 рақами 622-ро зам кунем, соли 1888 мелодӣ ҳосил меша-
вад, ки таърихи таваллуди фарзанди Шоҳин аст.

Машқи 77. Қитъаҳои зеринро хонда нависед, моддаи таърихи
ва соли фаоти шоиронро муайян кунед.

چراغ اہل معنی خواہ حافظ   کہ شمعى بود از نور تجلی
چو در خاک مصلی یافت منزل   بجز تاریخش از خاک مصلی
فارغ از زہد و ورع ملاطالی را بین   آنکہ او بود دائم نال عصیان عشق
کشتہ شد در دست سیف اللہ و شہری   سال تاریخش از آن روکت سیف اللہ

سرو سر کرده از باب سخن   از غمآباد جهان خرم رفت
گفت تاریخ و فاش ازاد   میرزا بیدل از عالم رفت

کردم سؤال سال و فاش ز سپر عقل
گو یارفت رونق علم نجوم گفت

ДАР СИ 36

Мухтасар оид ба навъҳои хати арабӣ

Хати арабӣ навъҳои гуногун дорад. Навъҳои зерини он
маъруфу машҳур аст:

1. Куфӣ —	کوفی	6. Тавкеъ —	توقيع
2. Муҳаққак —	محقق	7. Рикӯъ —	رقاع

3. Райҳонӣ —	رحمانی	8. Таълиқ —	تعلیق
4. Суле —	سُله	9. Нас(х) таълиқ —	نسخ تعلیق
5. Насх —	نسخ	10. Девонӣ (шикаста) —	دیوانی شکسته

Санъати хат (каллиграфия) боз тарзи хати муношир (*مناشر*), шикастаи настаълиқ (*شکسته نستعلیق*), сунбули (*سنبلی*), чадин девони (*چلنی دیوانی*) ва мисли инҳоро медонад.

Яке аз машҳуртарини хатҳо, ки настаълиқ аст, аз хати насх ва таълиқ арзи зуҳур кардааст.

Навъҳои хат боз дорои сабкҳои гуногуне мебошанд, масалан, хати шикаста сабки мунишиёнаву сабки Мовароуннаҳр дорад.

Навъҳои хат вазифаҳои ба худ хос донанд, масалан, муҳаққақ барои навиштани қасидаву шеър, суле — асарҳои илми, райҳониву насх — қиссаву хабарҳо, тавқеъ — фармон, рикӯъ — мактубҳои истифода мешуд, таълиқ бошад, уелуби мунишиён, девони ё шикаста мансуби девонхона, дафтархона (идора) буд.

Дар Шарк якчанд мактабҳои марказҳои машҳури хаттотӣ, ба мисоли Ҳирот, Бухоро, Самарқанд, Хоразм, Куканд, Тошқанд, Фарғона мавҷуд буданд, ки дар он марказҳо хаттотони машҳури замон зиндаги ва эҷод мекарданд.

Аз хаттотони машҳур, ки осори бузургони илму маданияти форсу тоҷикро китобат кардаанд, Ҳалил ибни Аҳмади Фароҳидӣ (асри VIII), Ибни Муқла, Ибни Баввоб, Ёқутӣ Мустаъсимӣ (асри X), Абубакри Самарқандӣ (асри XI), Ҳоҷа Тоҷиддини Исфаҳонӣ (асри XIII), Абдурахмони Захир (асри XIV), Миралии Табризи, уҳаммади Ҳиравӣ, Абдурахмон Баркии Мунишӣ, Мавлоно Абдурахмони Хоразмӣ, Азизуллоҳи Самарқандӣ, Султон Алии Машҳадӣ, Иброҳими Маъриф (асри XV), Абдуллоҳи Ҳисорӣ, Мирмуҳаммади Самарқандӣ, Восифи, Мир Ҳусайни Кулангии Бухорӣ, Ҳоҷи Маҳмуд, Пирмуҳаммади Катиб, Мавлоно Нависии Хоразмӣ (асри XVI), Саид Абдуллоҳи Бухорӣ, Ҳоҷи Ёдгорӣ, Мир Имом, Муҳаммади Бухорӣ (асри XVII), Дарवेश Абдулмачиди Толиқонӣ, Мирзо Исматулло, Мавлоно Фаҳриддин, Абдуқодирӣ Қашмирӣ (асри XVIII), Аҳмади Дониш, Фозил Девона, Мавлоно Масҷиди, Очилдӣ Мурод, Мирин Каттақурғонӣ, Мирзо Шарифи Дабир, Муҳаммад Тоҳири Хукандӣ, Абдуллатифи Ҳисорӣ (асри XIX), Муҳаммад Шариф Садрӣ Зиё, Мирзо Ҳошими Хучандӣ, Муҳаммад Юсуфи Чоқар, Муҳаммад Юсуфи Баёни, Мираҳмад Мирӣ, Муҳаммад Шохмурд, Муҳаммад Ёқубхоҷа Ҳолиси Хоразмӣ (асарҳои XIX—XX) ва бисёр дигаронро

номбар кардан мумкин аст, ки хаттотони закии замон буданд ва сабку услуби ба худ хосе доштанд.

Онд ба навъҳои хат асарҳои зиёде таълиф шудаанд, ки барои мисол «Рисолаи кавоиди хутут» (رساله قواعد خطوط) -и Маҷнуни Қамолиддин Рафиқии Ҳиравӣ (асри XV), «Фавоид-ул-хутут» (فوائد الخطوط) -ро номбар кардан кифоя аст, ки дар онҳо усул, тарз ва таркиби навишти ҳарфҳо тасвир ёфтаанд. Масалан:

اصول و ترکیب کراس و نسبتہ
صعود و تشبیر و ارسال
ظاہر خط اصول و ترکیب است
کرسی و نسبتش ترکیب است
بہ اینها بود صعود و نزول
شمرہ هم داخلت و هت قبول

Дар бораи тарзи навишти навъҳои хат ва ҳарфҳои алоҳида шоирон ва хаттотон шеърҳо эҷод кардаанд. Барои мисол порчаҳои зеро меорем:

حرکت در الف سه نقطه می ماند
بی وقتی را اگر کشی تو دراز
گرچه آن از قلم همی آید
اولش بر اخیرش فراز

سه نقطه باید اندر شست اما

سه زون را نیز و مردانا

حدس از خار نقطه نیت سرون

و لیکن در محقق افسر زون

واضع الاصل خواهد میر علی است

نسخ تعلیق اگر نفس و جان است

بهرگز این خط نبوده در عالم

تا که بودت عالم و آدم

از خط نسخ در خط تعلیق

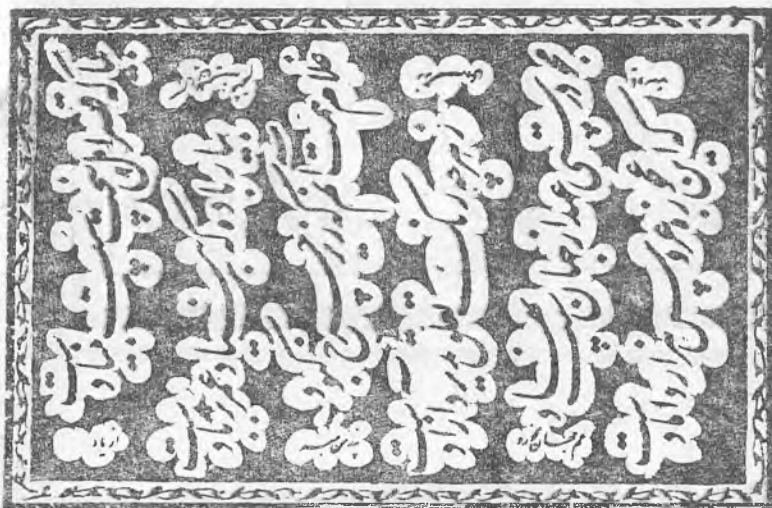
وضع فرمود او زده در حق

کاشک از خاک پاک تیر زین

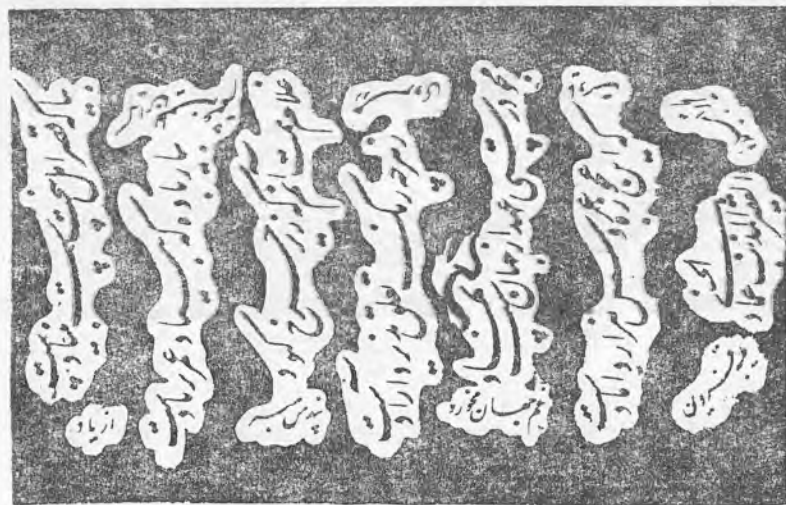
نی کلکش از آن شکر زین

ЧАНД НАМУНАИ ХАТ

Чанд газали Хофиз бо хати хушнависон

Хаттот Муҳаммад Боқир Исфаҳонӣ

Хаттот Мир Имом

طییدن آغاز نهاد و چون مرده بر روی زمین افتاد تاجر دانست که شاید این انوشی
آن باشد دم آبی در حلقش ریخت و در آفتاب گذاشت و تا نصف خورد و بعد از ساعتی
آن طوطی پروبال درست کرده بالای درخت پرواز کرد چون تاجر بر کشتی سوار شد و
برطن خود باز آمد فرمایش هر کسی بدو رسانید و پیش طوطی آمد و گفت که در
فلان مجمع طوطیان را دیدم سلام تو رسانیدم فی الحال از آنها یکی بر زمین افتاد
و دانستم که هلاک شد اما بعد از ساعتی پرواز کرده بر درخت رفت طوطی به
مجرد استماع این سخن از چوبی که بر آن نشسته بود پائین افتاد و چشمهای خود را
بگردانید و دم در کشید تاجر بحیرت در ماند و دروازه قفس را کرد و طوطی را بیرون
آورد و قدری آب در حلقش ریخت و در آفتاب بالای بام گذاشت و افسوس میکرد که
چرا پایش بدو رسانیدم بعد از ساعتی طوطی بجنبید و بالای درخت پرید و آنجا
بشاخ بلند رفت و خوش نشست تاجر خوشنود شد و قفس بیاورد
و گفت ای طوطی زندگی تازه یافتی و قفس بیا و از این ماجرا مطلع کن
طوطی گفت که مدتی در قید تو بودم و راه خلاصی میجویم و بمعرفت تو از انبای

جنس خویش مشورت خواستم و موافق صلاح ایشان خود را مرده ساختم و از
قید تو خلاص شدم و زندگی تازه یافته بعد از این هرگز در مجلس نخواهم
آمد این گفتم و رفت

عطر فروشی طوطی داشت چون بیل غزلوان روزی از خوف گربه بر طاق
دکانش پرید و شیشه عطر از صدمه پرش بر زمین افتاد و بشکت عطر بقط تمام
سلیلی زدموی سرش بر کند بیچاره خاموش بکنجی نشست و نامت دراز سخن
نمیکفت عطر نیز از کرده خود پشیمان و بر خاموشی طوطی نالان میبود روزی قلندری
سر و رویش تراشیده بر دکان عطر گذر کرد طوطی بکمال خنده لب بکشد و گفت
ای درویش آیا تو هم شیشه عطر کسی را شکسته عطر از رسیدن قلندر ممنون
شد که بسبب آمدن او طوطی اش بگفتار آمد هر کس موافق آزمایش خود سخن
میگوید و بقدر همت خویش فکر میکند

سلطان علاء الدین را چون وقت سلطنت به آخر رسید هر سه
فرزندان خود را طلب کرد بهر یک سه تیر کجا نموده داد تا بشکنند آنها زور بازوی جوانی
هر چند سعی کردند بجای نرسید باز بهر یکی از ایشان تیری داد تا بشکنند فی الحال بکنند
سلطان گفت اگر از هم جدا شوید دشمن یک یک از میان خواهد برداشت و اگر اتفاق
همدیگر زندگی کنید هیچ کس بر شما دست نخواهد یافت

روزی نوشیروان در مجلس عیش نشسته با چند مندان روزگار باده
می پیود ناگاه دست ساقی بلرزد صهبای یاقوت تمام بر خلعت پادشاه بنیاد شاه در

خشم شد و گفت که خونت مثل این دختر زر خواهم ریخت ساقی بترس جان آن
صراحی را بر سر و تاج نوشیروان ریخت حضار مجلس شوری بر آوردند که عنذر گناه
بدر از گناه نمودی ساقی التماس کرد که لفظش دست من آنچه شراب ناب بر
دامت افتاد بدان جهت مرا و عده قتل نمودی و این ظلم صریح است نخواستم که نام
پادشاه تا این مدت بعدل مشهور آفاق بود باز بیک نام ظلم تباها گردد

با نام نیکوی پنجاه سال

که یک نام ز ششمش کند پایمال

لهند اجبارتی کردم و صراحی شراب بر تاج و سرت ریختم تا پیر شوند بدین
خطای عمداً مرا مأخوذ شمارد و بقیام من ترا معذور دارد نوشیروان از این سخن متاثر
گشت و گفت که گناه اضطراری تو آتش غضب را در سینه من اشتعال داد و عنذر
گناه به آب خشک آن آتش را چنان منطقی ساخت که بعد از این خشم جهانوز کمتر
بر من غلبه خواهد کرد خلعت خاص بدو مرحمت نمود و از سر خوش درگذشت و فرمود
که در عوض شکر از جان بخشی باز دور باده گرداند خشم را فرو بردن بهترین خصایل انسانی است

روزی نوشیروان عادل سر از دریاچه ایوان خاص بیرون آورده به
 همسایه خود نگاه کرده پس زنی را دید که کوزه شکسته در دست دارد و آبی که از آن
 میریزد بدن روی خود میشوید افوس بسیار نمود و آفتابه زرین مرصع بدو فرستاد
 باز فکری کرد که اگر این آفتابه بدو رسد خواهد دانست که کوزه شکسته بر پادشاه
 دیده است و از این معنی نخل خواهد شد حکم کرد تا آفتابه را بچندین هزار دینار بفروشد
 و زرقه بطریق وظیفه بدو رسانیده باشند از خجالت دل مردم میسکند و آثار
 مذمت برجین او هویدا میگردد و دل شکنی از گناهان بزرگ است که تلافی آن
 امکان ندارد و شیشه شکسته را پیوند نمیشود

جراحات تنغ از بدن دور شد
 بدل زخم گفتار ناسور شد

آورده اند که در غدیری دو نبط و یک سنگ پشت زندگانی میکردند
 و به سبب هماغانگی محبت و امنیت در میان ایشان پدید آمده و بنیاد یگانگی و یک
 جہتی محکم گشته هر گاه که آثار تابستان بر اطراف جهان نمودار شد آب غدیر رو
 بقلت آورد بطمان دل بر مهاجرت نهاده از سنگ پشت رخصت خواستند و
 گفتند که بسافت دو فرسنگ از اینجا غدیر است که آب آن عمیق و صاف است
 میخواهیم که آنجا رویم سنگ پشت بزاری پیش آمد که زندگانی من بی وجود آب

حال است و علاوه بر آن مهاجرت دوستان رنج گران بر خاطر خواهد افزود بحق
دوستی که مرانیز از اینجا برآید و با خود بدان آب صافی برسانید بطان گفتند که
به چه تدبیر ترا از اینجا بریم گفت که آن نیز از شما شاید بطان پس از تأمل بسیار
چون بقدر او و جب آوردند و گفتند که میانه این چوب را محکم در دهان خود بگیر
و هرگز بر گفتار خصمان گوش منته تا ترا برداشته بلاامت بدان آنگیز رسانیم
و اگر لب خود را بچوب مدعیان کشانی و حرفی زنی فی الحال پلاک شوی سنگ پست
گفت که هرگز از گفته دوستان منحرف نخواهم شد خصوصاً امری که سلامتی امن
در آن متصور باشد الفرض سنگ پست میان چوب ایدان گرفت و بطان هر دو
جانب آن را بر پشت خود برداشته بهوا پرواز کردند ناگاه گدایشان برکنار موضعی
اقاد مردم بدیدن این تماشای عجیب فریاد برآوردند که عجب مرغان هوا هستند که
سنگ پست را برداشته میزنند اگر سنگ پست بزیرافتد بطان از بارکشی نجات
یابند سنگ پست از سخن ایشان دلریش گشته گفت حاسدان را کور گشتن بهتر
است لب کشدن همان بود و از هوا بر زمین افتادن همان بطان گفتند که حالارشته
علاج از دست ما بیرون رفت فی الجمله سنگ پست در دام پلاکت گرفتار شد و
بطان بر نادانی و حماقت او افسوس کردند و راه خود پیش گرفتند برگز بر سخن نیک
و بد باز اعتبار نباید کرد و دلریش نباید شد و پند دوستان و خیر خواهان را
خلاف نباید نمود و الا پلاک خویش و آرزوی بداندیش مترصد باید بود

شخصی حاسد از شهر خود بیرون آمد دو کس دیگر با او ملحق شدند پرسید
که شما کیستید و کجا میروید گفتند که از داد و دهش مردم آتش حد میسوختیم لاجرم
ترک وطن گفته اذیت سفر برای چند روز بر خود گوارا نمودیم آن شخص گفت که
شما همدرد من هستید من نیز همین جهت بتلایم و مردم جهان را در خوشی و خیری
منی توانم دید الغرض هر سه حاسد رو براه نهادند و قطع منازل میکردند ناگاه در
بیابانی کیه ز یافتند یکی گفت این زر را سه تقسیم کنیم و هر یک نصیب خود
بر داشته بوطن بازگردیم و دیگری گفت که من نمیخواهم که این زر غیر از من بدست
دیگری افتد تویی گفت که هرگز این کیه را کشاده نمر را متفرق نمودن خوشم
نمی آید کار ایشان بمنازعت انجامید قضا را پادشاه آن مملکت برای شکار بدان
طرف آمد و بر منازعت ایشان و قوف یافت گفت که هر کس از شما حد طبیعت
خود را بیان نماید تا بقدر استحقاق از این زر بدو دهم یکی از آن میان گفت که
حد من بدین درجه رسیده است که کسی را با کسی نیکی کردن نمیتوانم دید و دیگری
گفت که حد من این قدر هست که گاهی بدست خود با کسی نیکی نکرده ام تویی گفت
که شما هر دو از نیکوکاران هستید و از خون حد بهره ندارید حد من بدین مرتبه
است که نمیخواهم کسی را که با من نیکی کند پس بدگیری چه رسد پادشاه از این
حال بحیرت افتاد و فرمان داد تا اولین را چند تا زیانه زدند و خارج البلد کردند که
گاهی بدست خود با کسی نیکی نکرده بود و دومی را بقتل رسانیدند و لزموتش

حد خلاصی دادند که کسی را با کسی نیکی کردن نمیتوانست دید و سومی را بزندان بردند
و با انواع عقوبت بکشتند که باز همه حاسد تر بود و نمیخواست که کسی با او نیکی کند
و کیه زرار در بیت المال فرستاد و حد آتشی است که اول بر نفس حاسد
میرسد و فهم و دانش او را میوزد

شخصی در نیم شب بر بام خانه خود ایستاده به استنوا صد میزد
که ای همایگان مدد کنید که دزدان بخانه من آمده اند همایگان میدیدند
چون از دزدان اثری نمیدیدند زحمت بیفایده کشیده باز میرفتند و او میخندید
هر گاه چند بار بدین گونه بظهور رسید اعتبار قولش ساقط شد روزی دزدان
بخانه اش ریختند و در خانه بکشتند و هر چند بر بام خانه بر آمد و صدای
همایگان زد کسی ملتفت بصدای او نشد و دزدان تمام اسباب خانه را پاک
ببردند اعتبار قول خود در دست خود است پس هر که خواهد تا اعتماد قولش
بماند باید که سخن سنجیده تبانی گوید و از مقامات تهمت و قباحات پرهیزد و
تمسخر و استنوا را شمار خود سازد و بخش و غیبت کسی زبان نکشاید

اسکندر یکی از کاروانان را از عمل شریف عزل کرد و عمل حمیس
بومی داد روزی آن مرد بر اسکندر درآمد گفت چگونه می بینی عمل خویش را گفت

زندگی پادشاه و از پاینده مردی عمل بزرگ و شریف کرد بلکه عمل بزرگ و شریف
شود پس در هر عمل که هست نیکو سیرتی میباشد و داد و انصاف این سخن اسکندر
نخستین آمد و عمل وی را به وی باز داد

نمونه از طوطی نامه قادری

یکی از دولتمنده ان پیشین که احمد سلطان نام داشت بسیار مال و
متاع و بسیار لشکر و عسکر و فوج و صد هزار اسب و یک هزار و پانصد زغیر پیل
داشت و نصد قطا شتر را بردار بر راه حاضر بود و لیکن پس و فرزند داشت هشت
و خدمت خدا پرستان میرفت و روز و شب و صبح و شام برای پس دعا میخواند پس
از چند روز آفریننده آسمان و زمین شاه مذکور یک پس خوب صوت آفتاب چهره ماه
جبین داد احمد سلطان مسطر از این مسرت و نشاط مثل گل شکفته گردید چند روز
رومیه و هونما بدو ایشان و فقیه ان عطا کرد تا سه ماه امیران و وزیران و دانیان و
فاضلان و استادان شهر را ضیافت کرد و خلعتهای گران بهادار و وقتی که سپه مذکور
بسیار هفت سالگی رسید در خدمت استاد همه دان و کامل گذشت در چند روز نامه
و آمد نامه انشا و گلستان و بوستان و جامع القوانین و انشای ابو الفضل و یوسفی و
رقعات جامی خواند و کتاب علوم عربی و فارسی که در او نوشت و برخاست مجلس
شاهی و قانون گفتار و قضا شاهی به او آموخت و نظر پادشاه و جمیع خاصان به او

پند آمد پیش نام او میمون نهاد و یک زن ماه بدن خورشید رخسار را شادی کرده
بوی داد نام آن زن نجسته بود در میان نجسته و میمون الفت و محبت زیاد شد
چنانچه هر روز در عیش و عشرت یک جای بودی و یک جای نوشیدی یک روز
شخصی در بازار قفس طوطی در دست ایستاده بود میمون طوطی را دید طوطی فروش را
گفت که قیمت طوطی حدیث بگو طوطی فروش جواب داد که قیمت این یک هزارهون
است میمون گفت شخصی که برای یک مشت پر و جهت یک نواله گربه این قدر زربده
الیه و احمق است طوطی فروش جواب دادن نتوانت در آن زمان طوطی پنداشت که
اگر این دولت مند عمده خرید نکرد موجب قباح و باعث ندامت است از آنجا که
صحبت بزرگان و دانایان سبب ترقی عقل و خرد است بعد از آن طوطی جواب
داد که ای جوان خوش جمال و ای دولت مند صاحب کمال اگر چه در نظرت مشت پر منمایم
اما از دانائی و عقل بالای آسمان می پر م که خوش گویان شیرین سخنی مرا
شنیده حیران میشوند و عجب میکنند کمینه هنری که در من است آن است که
کار پیشین و آینده را می شناسم و طایفه های فردا را امروز میدانم از آنجمله این که
کاروانیان کابل برای خریدن سنبل درین شهر خواهند آمد تو همه سنبل این شهر را
خرید کن و یک جا جمع و اریس از آمدن کاروان مذکور بفروش تو از آن سوداگری
بسیار فائده خواهی کرد میمون سخن طوطی را فهمید و مبلغ یک هزارهون قیمت
طوطی بفروشنده داده طوطی را خرید کرد و در خانه خود برد سنبل همه شهر را طلبید

و از سنبل فروشان استفسار کرد که قیمت این همه چه قدر خواهد بود سنبل فروشان
 در حضور میمون عرض کردند که قیمت آن ده هزار هون است میمون در همان ساعت
 مبلغ مذکور را از خزانه خود داد و آن را خرید کرد و در یک ایوان نگاه داشت روز سیم
 مطابق ایام طوطی کاروانیان رسیدند و از سوداگران و از تجاران شهر سنبل بسیار
 حجت و جو کردند اما یافتند چرا که همه سنبل شهر را میمون خریده بود بعد از آن در حضور
 میمون آمدند و سنبل مذکور را بمبلغ پنجاه هزار هون خرید کردند و جانب شهر خود روانه
 شدند پس میمون از گویائی طوطی بسیار شادمان و خرسند گردید و دیگر جانور که تمام
 او شاک بود خرید کرد بر این معنی که اگر شاک را در صحبت طوطی گذاشته آید و حجت
 تنهائی او از قلب رباید چنانچه دانایان فرموده اند بیت
 کند جنس با جنس رواز کبوتر با کبوتر باز با باز

سعدی نمونه از گلستان

حکایت
 ملک زاده شنیدم که کوتاه بود و حقیر و دیگر برادرانش بلند
 و خوب روی باری پر بکراهیت و استحقار در او نظر کردی پسر
 بفرست و استبصار بجای آورد و گفت ای پدر کوتاه خردمند به از نادان بلندند
 هر چه بقامت بهتر قیمت بهتر

آن شنیدی که لاغر دانا
گفت روزی بابلی فریاد
اسب تازی اگر ضعیف بود
همچنان از طولی خراب

شنیدم که ملک راد آن نزدیکی دشمنی صعب روی نمود چون لشکر از هر دو جانب
روی در هم آوردند اول کسی که اسب در میدان جهانید آن پسر بود گفت
آن نه من باشم که روز جنگ بینی پشت من آن منم کاغذ میان خاک و خون بینی سری
کانکه جنگ آرد بخون خویش بازی میکند روز میدان وانکه بگیرد بخون لشکری
این بگفت و بر سپاه دشمن زد و تنی چند از مردان کاری بینداخت چون پیش
پدرباز آمد زمین خدمت میوسید و گفت

ای که شخص منت حقیر نمود تا دشتی هنر نیندای

اسب لاغر میان بکار آید روز میدان نه گاو روزی

آورده اند که سپاه دشمن بی قیاس بود و اینان اندک جماعتی آهنگ گریز کردند
پس نعره زد و گفت ای مردان بکوشید یا جامه زنان پوشید سواران را بگفتن او
تو زیادت گشت و بیکبار حمله آوردند شنیدم که هم در آن روز بر دشمن ظفر یافتند
ملک سر و چشمش میوسید و در کنار گرفت و هر روزش نظرشش کرد تا ولیعهد
خویش کرد برادران حسد بردند و زهر در طعامش کردند خواهشش از غرضه بید و
دیگر بر هم زد پس دریافت و دست از طعام باز کشید و گفت محال است که هنرمندان
بمیرند و بی هنران جای ایشان بگیرند

کس نیاید بزیر سایه بوم و رهای از جهان شود معدوم
 پدرا از این حال آگاهی دادند برادرانش بخواند و گوشه‌مالی بواجب داد پس هر یک
 از اطراف بلاد حصه معین کرد تا فتنه بنیشت و نزاع برخاست که ده درویش
 در گلیس بخشنند و دو پادشاه در اقلیس گنجینه

نیم نانی گر خورد مرد خدای   بذل درویشان کند نمی دیگر
 ملک اقلیس بگیرد پادشاه   همچنان در بند اقلیس دیگر

حکایت یکی از ملوک عجم حکایت کنند که دست تظاول بمال رعیت
 دراز کرده بود و جور و اذیت آغاز نهاد تا بجایی که خلق از نگاه

ظلمش بیجان برفتند و از کربت جورش راه غربت گرفتند چون رعیت کم شد
 ارتفاع ولایت نقصان پذیرفت و خزینه تهی ماند و دشمنان نور آوردند
 هر که فریاد بس روز مصیبت خواهد   گو در ایام سلامت بچو اندری کوش
 بنده حلقه بگوش از تنواری برود   لطف کن لطف که بیکانه شود حلقه بگوش

باری مجلس او در کتاب شاهنامه می خوانند در زوال مملکت ضحاک و عهد فریدون
 وزیر ملک را پرسید که هیچ توان دانستن که فریدون که گنج و ملک و حشمنداشت
 چگونه ملک بر او مقرر شد گفت آن چنان که شنیدی خلقی تبصیب بر او گرد آمدند
 و تقویت کردند پادشاهی یافت گفت ای ملک چون گرد آمدن خلق موجب پادشاهی

است تو مر خلق ایچ پزیشان میلینی مگر سر پادشاهی نداری
 همان به که شکر جان پوری که سلطان بشکر کند سوری
 ملک گفت به جب گرد آمدن سپاه و بعیت چیت گفت پادشاه را کرم باید بدو
 گرد آید و حجت تا در پناه دولتش ایمن نشیند و ترا این پر دوشیت
 کنان جو پیشه سلطانی که نیاید زگرگ چوپانی
 پادشاهی که طرح غلام افکند پانی دیوار ملک خویش بکند

ملک را چند وزیر ناصح موفق طبع مخالف نیامد و رونی از این سخن در هم کشید بزندانش
 فرستاد بسی بر نیامد که بنی عمامش بنازعیت برخاستند و بمقاومت لشکر آراستند
 و ملک بدو خواستند قوی که از دست تطاول بجان آمده بود زد و پزیشان شده برایشان
 زرگرد آیدند و تقویت کردند تا ملک از تصرف این بدر رفتند و بر آنان مقرر شد

پادشاهی کور و او در دستم بر زیر دست
 دوستدارانش روز سختی دشمن زور آورست
 با رعیت صلح کن و ز جنگ خصم ایمن نشین
 زانکه شاه عاقل با رعیت لشکر است

پادشاهی با غلامی عجم و کشتی نشست غلام هرگز دریا ندیده بود
 و محنت کشتی نیاز موده وزاری در نهاد و لرزه در اندامش افتاد
 چندانکه ملاطفت کردند آرام نگرفت ملک را عیش از او منقص شد و چاره نداشتند

حکایت

حکیمی در آن کشتی بود و ملک را گفت اگر فرمان دهی اورا بطریق خاموشی گردانم ملک
گفت غایت لطف و کرم باشد بفرمود غلام را بد یا انداختند باری چند غوطه
بخورد پس مویش بگرفتند و سوی کشتی آوردند بدو دست در میان کشتی آویخت
چون برآمد بگوشه بنشست و قرار گرفت ملک را عجب آمد که در این چه حکمت بود
گفت از اول محنت غرق شدن نپاشیده بود و قدر سلامت کشتی نمیدانست همچنین
قدر عافیت کسی داند که بمصیبتی گرفتار آید

ای سیر ترانان جوین خوش نماید   معشوق منت آنکه بنزدیک تو بشتت
حوران بهشتی را دوزخ بود اعراف   از دوزخیان پرس که اعراف بهشتت
فرق است میان آن که یارش در بر   با آن که دو چشم انتظارش برود

حکایت

هرمز را گفتند عزیزان پدر چه خطا دیدی که بنده فرمودی گفت
خطائی معلوم نکردم ولیکن دیدم که محاببت من در دل ایشان
بانی کران است و بر عهد من اعتماد کلی ندارند ترسیدم که از بیم گزند خویش آهنگ هلاک
من کنند پس قول حکما را کار بستم که گفته اند

از آن که تو ترس برترس ای حکیم   وگر با چو او صد برائی بچنگ
نه بینی که چون گربه عاجز شود   بر آرد بچنگال چشم پلنگ
از آن مار بر پای را می زند   که ترسد سرش را بگوید بستک

درویشی مستجاب الدعوة در بنده دیده آمد حجاج یوسف را خبر
 حکایت کرده بخواند شش و گفت دعای خیر بر من بکن گفت خدایا بخش
 بستان گفت از بهر خدا این چو دعاست گفت این دعای خیر است ترا و جمله مسلمانان را
 ای زبردت زبردت آزار گرم تا کی بماند این آزار
 بچه تا آیت جبران داری مردنت به که مردم آزاری

یکی از ملوک بی انصاف پاسبانی را پرسید که از عبارات ما
 حکایت کدام افضل تر است گفت تر خواب نیم روز تا در آن یک نفس
 خلاق را نیازی
 ظالمی اخفته دیدم نید و کفیه این فتنه است خوابش برده به
 و آنکه خوابش بهتر از بیداریت آنچنان بد زندگانی مرده به

یکی از ملوک! شنیدم که شبی در عشت تونگر کرده بود
 حکایت و در میان مستی گفت
 ما ایچمان خوشتر از این یکدم نیت کز نیک و بد اندیشه و از کس غم نیت
 درویشی برهنه بسم ما برون خفته بود و گفت
 ای آنکه باقبال تو در عالم نیت گیرم که غمت نیت غم نام نیت

ملک را خوش آمد هر چه هزار دینار از روزن برون داشت و گفت دامن بدار
ای درویش گفت دامن از کجا آرم که جامه ندارم ملک را بر ضعف حال او رقت
زیادت شد و خلعتی بر آن مزید کرد و پیش او فرستاد درویش آن نقد را به
اندک زمان بخورد و پریشان کرد و باز آه

قرار در کف آزادگان نگیرد مال نه صبر در دل عاشق نه آب در غریب
در حالتی که ملک را پر وای او نبود حال میگفتند بهم بر آمد روی از او در هم کشید و
از اینجا گفته اند اصحاب فطنت و خیرت که از حدت و سورت پادشاهان بر خدر باید بود
که غالب همت ایشان به مغفیمات امور مملکت متعلق باشد و تحمل از دحام عوام نکنند

حرامت بود نعمت پادشاه

که هنگام فرصت ندارد نگاه

مجال سخن تا نه بینی ز پیش

به میهوده گفتن مبر قدر خویش

گفت این گدای شوخ مبذرا که چندان نعمت بچندین مدت بر انداخت بر اینند که

خرانه و بیت المال لقمه مساکین است نه طعمه انخوان الشیاطین

الهی که روز روشن شمع کافوری نهد

زود بینی کش شب روغن نباشد در چراغ

یکی از وزیرای ناصح گفت ای خداوند مصلحت آن بینم که چنین کسان را وجه کفایت

به تفاریق مجری و زانچه تا در نفقه اسراف نکنند اما آنچه فرمودی از زجر و منع
مناسب سیرت ارباب نعمت نیت یکی را بلفظ امیدوار کردن و باز بنویسی
خسته گردانیدن

چو باز شد بد شتی فراز توان کرد	بروی خود در طماع باز توان کرد
بر لب آب شور گرد آید	کس نبیند که تشنگان حجاج
مردم و مرغ و مور گرد آید	هر کجا چشمه بود شیرین

حکایت
یکی از پادشاهان پیشین در رعایت مملکت سستی کردی
و لشکر سختی داشتی لاجرم چون دشمنی صعب روی نمود و هشت بادند

چو دارند گنج از سپاهی دریغ دریغ آیدش دست بردن بیغ
یکی از آنکه عذر کردند بامن دوستی بود ملائمتش کردم و گفتم دوست ناسپاس
و نفعه و ناحق شناس که باندک تغییر حال از محضوم قدیم برگردد و حقوق
نعمت سالیان در نورد گفت از بکریم معذور داری شاید اسپم در این واقعه بی
جو بود و منذرین بگرو و سلطان که بز با سپاهی بخلی کند با او یحسان جوان مردی
نتوان کرد

ز زنده مرد سپاهی را تا سر نهد
و گرش ز زنده سر نهد در عالم

حکایت
یکی از رفیقان شکایت روزگار نامساعد به نزد من آورد
که کفاف اندک دارم و عیال بسیار و طاقت بارفاقه نمی آرم
بارها در دلم آمد که باقی می و یک نقل کنم تا در پیران صورت که زنده گمانی کرده شود کسی را بر
نیک و بد من اطلاع نباشد

بس گر سینه خفت و کس ندانست که گیت
بس جان بلب آمد که برو کس نگریت

باز از شماتت اعدا بر اندیشم که بطعنه در قفای من بخندند و سعی مراد حق عیال
بر عدم مروت حمل کنند و گویند

ببین آن بی حمیت را که هرگز
نخواهد دید روی نیک بختی
که آسانی گزیند خویش تن را
زن و فرزند بگذارد بسختی

و در علم محاسبیت چنانچه معلوم است چیزی دانم اگر بجاه شما جستی معین شود که
موجب جمعیت خاطر باشد بقیت عمر از عهده شکر آن بیرون آمدن توانم
گفتم عمل یادش در دو طرف دارد امید نان و بیم جان و خلاف رای خردمندان
است بدان امید در این بیم افتادن

کس نیاید بخانه درویش که خراج زمین و باغ بده

یا بتوش و غصه راضی شو

یا بگر بند پیش ز داغ بند

گفت این موافق حال من گفتی و جواب سؤال من نیاوردی شنیده گیر
که خیانت وز د دستش از حساب بلرزد

راستی موجب رضای خداست

کس ندیدم که گم شده از ره راست

و حکما گفته اند چهار کس بیان بر نهند حرای از سلطان و دزد از پاسبان و فاسق
از غماز و روسپی از محتب و آن را که حساب پاک است از محاسب چه پاک است

مکن فراخ روی در عمل اگر خواهی

که وقت رفع تو باشد مجال دشمن تنگ

تو پاک باش و در ای برادر از کس پاک

زنند جامه ناپاک گلزاران بر سنگ

گفتم حکایت آن روباه مناسب حال توست که دیدنش گریزان و اقبال خیزان
کسی گفتش چه آفت است که موجب چندین مخالفت گفتا شنیده ام که شتر را
بسخره میگیرند گفت ای سفید شتر را با تو چه مناسبت است و ترا بدو چه مناسبت
گفت خاموش که اگر حدودان بغرض گویند که این شترت و گرفتار ایم که را غم
تخلیص من دارد تا تفتیش حال من کند و تا تریاق از عراق آورده شود مار گزیده

مردم باشد ترا همچنین فیضت و درایت و تقوی و امانت اما معاذن در کمین
اند و مدعیان گوشه نشین اگر آنچه سیرت است به خلاف آن تقریر کنند و در
معرض خطاب پادشاه آند در آن حالت که مجال مخالفت باشد پس مصلحت
آن بی بینم که ملک قناعت را حراست کنی و ترک ریاست گوی

بدیاد و منافع بی شمار است و گر خواهی سلامت بر کنی است

رفیق این سخن شنید و به هر برآمد و وی از این حکایت در هم کشید و سخن های
در بخش آمیخته گفت گرفت که این چه عقل و کفایت و فهم و درایت قول حکما در دست
آمد که گفته اند دوستان در زندان بکار آیند که بر سفره همه دشمنان دوست نمایند

دوست مشمار آنکه در نعمت زند لاف یاری و برادر خواندگی

دوست آن باشد که گیرد دست دوست در پریشان حالی و درماندگی

دیدم که متغیر میشود و نصیحت به غرض میشود به نزدیک صاحب دیوان رفتم
بسیار معرفتی که در میان ما بود صورت حالش بگفتم و اهلیت و استحقاقش بیان
کردم تا بگاری مختصرش نصب کردند چندی بر این بر آمد لطف طبعش را بدیدند
و حسن تدبیرش را پسندیدند کاش از آن در گذشت و بمرتبته بالاتر از آن
متمكن شد و همچنین نجم سعادتش در ترقی بود تا باوج اداوت رسید و مقرب
حضرت سلطان و مرثا الیه و معتمد علیه گشت بر سلامت حالش شادمانی

کردم و گفتم

ز کای بسته میندیش و دل شکسته مدار
که آب چشمه حیوان درون تانگیت
فشین ترش از گردش ایام که صبر
تلخت و لیکن بر شیرین دارد

در آن قربت مرا با طایفه یاران اتفاق سرفاقتاد و چون از زیارت مکه باز آمدم
دو منزلم استقبال کرد ظاهر حالش را دیدم پریشان و در هیأت درویشان
گفتم چه حال است گفت آنچنان که گفتی طایفه حد برزند و بخیانتم منسوب کردند
و ملک و امه مکه در کشف حقیقت آن استقصا فرموده یاران قدیم و درویشان
حمیم از کلمه حق خاموش شدند و صحبت ویرین فراموش کردند

نه بینی که پیش خدایند جاه

ستایش کنان دست بر بر نهند

و گر روز گلارش در آرد ز پای

همه عالمش پای بر سر نهند

فی الجمله با انواع عقوبت گرفتار بودم تا در این هفته که مرده سلامت حجاج
برسد از بندگرا از خلاص کردند و ملک مورد ثم خاص گفتم در آن نوبت اشارت
من قبول نکردی که گفتم عمل پادشاهان چون مفردی است خطرناک و سودمند
یا گنج برگیری یا در هضم میری

یا ز بهر دو دست کند خواب در کنار

یا موج روزی افکندش مرده بر کنار

مصلحت ندیدم از این بیش ریش دروش بلامت خراشیدن و نمک
پاشیدن بدین کلمه اختصار کردم

ندانستی که بینی بند بر پای   چو در گوشت نیاید پند مردم
دگر ره گرداری طاقت نیش   مکن انگشت در سوراخ کژدم

دو برادر بودند یکی خدمت سلطان کردی و دیگری بزور

باز و مان خوردی باری تو انگر گفت درویش را که چه خدمت

گفتی تا از مشقت کار کردن برهی گفت تو چه کار کنی تا از ذلت خدمت رهائی
یابی که خردمندان گفته اند نمان خود خوردن و نشستن به که کمترین بخدمت بستن

بدست آهن تفته کردن خمیر   به از دست بر سینه پیش امیر

عمر گرانمایه در این صرف شد   تا چه خورم صیف و چه پوشم شتا

ای شکم خیره بنانی باز   تا کنی پشت بخدمت دوتا

ظالمی را حکایت کنند که هیزم درویشان خریدی بحیف
و توانگران را دای بطرح صاحب دلی بر او گذر کرد و گفت

حکایت

ماری تو که بر کرامت بی بزنی   یا بوم که هر کجا نشیند بکینی
 زورت از پیش میرود با ما   با خداوند عیب دان نرود
 زور مندی مکن با اهل زمین   تا دعائی بر آسمان نرود

ظالم از این سخن برنجید و روی درهم کشید و بر او التفات نکرد که گفته اند
 اخذت العزة بالاثم * تاشی آتش مطبخ در انبار هیزم اش افتاد و سایر
 املاکش بوخت و از بستر زمش بجا کتر گرم نشاند اتفاقاً همان شخص
 بر او گذشت و دیدش که بایاران همگفتند نام این آتش از کجا در سرای من
 افتاد و گفت از دود دل درویشان

خد کن ز دود درون های ریش   که ریش درون عاقبت سر کند
 به هم بر کن تا توانی دای   که آه جویانی هم بر آید
 بر تاج کینخس و نبشته بود

چه سالهای فراوان و عمرهای دراز   که خلق بر سر ما بر زمین بخوابد رفت
 چنانکه دست بدست آمدت ملکها   بدستهای دیگر همچنین بخوابد رفت

حکایت
 لقمان را گفتند ادب از که آموختی گفت از بی ادبان که
 پرچ از ایشان در نظر من ناپسند آمد از فعل آن پر هیز کردم

* اخذت العزة بالاثم - کبر و خود پرستی او را بگناه برده رساند

نگویند از سه بازیچه معرفی
کز آن پندی نگیرد صاحب هوش
وگر صد باب حکمت پیش نادان
بخوانند آیدش بازیچه در گوش

حکایت
درویشی را شنیدم که در آتش فاقه‌ها سوخت و خرقه بر خرقه
میدوخت و تکین خاطر مسکین راهی گفت

بنام خنک قناعت کنیم و جامه دلخ
که بار محنت خود به که بار منت خالق
کسی گفتش چه نشینی که فلان در این شهر طبعی کریم دارد کرم عیم میان نجدت
آزادگان بسته و برود در لهانشسته اگر بر صورت حال تو چنانکه هست مطلع گردد
پاس خاطر عزیزان منت دارد گفت خاموشی در پستی مردن به که حاجت پیش کسی بردن
هر رفته دوختن به الزام کنج صبر
کز بهر جامه تبعه بر خواجه‌گان نشست
حقا که با عقوبت دوزخ برابر است
رفتن بیای مروی همایه در بهشت

حکایت
حاتم طائی را گفتند از خود بزرگ هست تو در جهان دیده یا شنیده
گفت بلی روزی چهل شتر قربان کرده بودم امرای عرب را
پس بگوشه صحرائی بجایتی بروم رفتم خار کنی دیدم پشتی فرام آورده گفتش
بهمانی حاتم چه از روی که خلق بر سماط او گرد آمده اند گفت
هر که نان از عمل خویش خورد
منت از حاتم طائی نبرد

من اورا بہت جوانمردی از خود برتر دیدم

عبد الرحمن جامی

نمونہ از بہارستان

در بیان شکفتن شکوفہ ہای باغستان حکومت
و ایالت کہ متضمن میوہ ہای نصفت و عدالت است

قاید حکمت در وجود سلاطین ظہور نصفت و عدالت است - ظہور بہ
صفت عظمت و جلالت نوشیروان با آنکہ از دین بیگانہ بود در عدل و راستی بیگانہ بود
لاجرم سرور کانیات علیہ افضل الصلوٰت و تفاعران میگفت ولدت انانقی زمن السلطان العادل

مثنوی

پیمبر کہ در عهد نوشیروان	برخ گشت چشم و چراغ جان
عمیگفت از ظلم از آن سادہ ام	کہ در عهد نوشیروان زادہ ام
چرخش گفت آن نامح نکیخواہ	بگوش دل آن ستہار شاہ
کہ از ظلمت ظلم اندیشہ کن	پی آزمون عدل را پیشہ کن
اگر عدلت از ظلم ناید فرہ	دگر بارہ پا در رہ ظلم نہ

* ولدت انانقی زمن السلطان العادل - من در زمان سلطان عادل تولد شدم

در تواریخ جیانت که پنج هزار سال سلطنت عالم تعلق بر کبریا و مغان داشت و
 این دولت و خاندان ایشان بود زیرا که با رعایا عدل میکردند و ظلم و انگی داشتند
 و در خیر است که خدایتعالی بداد و علیه السلام وحی کرد که قوم خویش را بگو که پادشاهان
 عجم را بگویند و دشنام ندهند که ایشان جهان را بدل آبادان کردند تا باشدگان
 من در وی زندگانی کنند

قطعه

عدل و انصاف دان نه کفر و نه دین
 آنچه در حفظ ملک در کار است
 عدل بی دین نظام عالم را
 بهتر از نظم شاه دین است

قرین پادشاه حکیم نکر ت پیشه باید نه نیم هزل اندیشه زیرا که
 از آن به درجات کمال بر آید و ازین به درکات نقصان گراید

حکمت

قطعه

بیرنگت کاید از لب دانتد که بریت
 خورش آنکه ساخت گنج گهر و ج سیند
 دانادل از جوهر حکمت خرمینه است
 از خورشین مدار جد این خرمینه را

باید اوی موبه بود ان با قباد همعنان میرفت مرکب وی بدفع
 فضلات توایم خود را از دم تا سم بیالود شور تمام به وی راه

حکایت

یافت در آن اثنا قباد وی را از آداب هر کاتبی ملوک و همنامی سلاطین سؤال
 کرد گفت یکی آنست که در شبی که بامداد آن باماد شاه سواری خواهد کرد مرکب خود را
 چندان علف نهد که بامداد موجب ثخیر را کبگ گردد قباد استیذان وی کرد و گفت
 بدین حسن کیاست و صدق فریست که رسیده با نخر رسیده

قطعه

ناخردند که بر قاعده طبع و ... هر آداب وی افتد زره صدق و صواب
 آید بخرد که بدستور خرد کار کنند ... شود از حسن کیاست ادب آموزد و اب

مقربان سلاطین چون گرومی اند که بلوه بلند بالا میروند اما عاقبت
 به نالان قره نوازل در ازان کوه بریز خواهند افتاد شک نیست

حکمت

که افتادن بلند تران سخت تر خواهد بود بریز آمان فرو تران سهل تر

مثنوی

بود ایوان قرب شاه والا ... به آن ایوان و بسیار بالا
 که ترس چون از آن ایوان رفتی ... ز به افتاده محکم تر افتی

می بای که شاه را منبیهان است کردار راست گفتار باشند که
 احوال رعایا و گماشتگان برایشان را بوی رسانند گویند ادرشیر

حکمت

پادشاهی آگاه بود و چون ندیمان با دادر باید ندی بگفتی که فلان کس چه خورده است
و با فلان زن یا کنیز صحبت داشته است و هر چه کرده بودی بگفتی تا مردمان گمان برزدی
که بگر از آسمان به وی فرشته آید و آگاهی دهد و محمود بگفتگین نیز ازین قبیل بوده است

قطعه

چو شاه را نبود آگهی از حال سپاه

کجا سپاه ز قهر وی احترام کنند

اسطخالیس گوید بهترین پادشاهان آنست که گس مانده گرداگرد او

حکایت مردانه آنکه بردار مانده گرداگرد او که گس یعنی میاید که وی از حال حوالی

خود آگاه باشد و حوالی وی غافل نه وی از حال حوالی خود غافل باشد و حوالی وی از حال وی آگاه

قطعه

پادشاه باید که باشد همچو کرگس باغیر

ز آنچه افتاد دست گرداگرد او مردارها

نی چو مرداری که گرش صف کشیده بگن

تیز کرده بهر نفع خود بر او مقارها

نوشیروان روز نوروز یا مهر جان مجلسی میداشت و دید یکی از حاضران

حکایت که با وی نسبت خویشی داشت جام زرین در بفل نهاد تغافل کرد و

هیچ نگفت چون مجلس بر شکست شاد ارگفت هیچ کس بیرون نرود تا تجسس

کنیم که یک جام زرین در بیاید نوشیروان گفت بگذران کس که گرفت باز خواهد داد

و آن کس که گرفت باز دید نمای نخواهد کرد بعد از چند روز آن شخص در آمد جامه های نو پوشیده و موزه نو پایی کرده نوشیر و آن اشکات بجامه های وی کرد که اینها از آنست وی دامن از موزه برداشت که این نیز از آنست نوشیر و آن بچندید دانست که آن را بفرورت احتیاج کرده بود بفرمود تا هزار مثقال زر بوی دهند

قطعه

از گناه تو چو آگاه شد شاه کریم   معترف باش به آن ذکرش خدر بخواه
 مکن انکار گنه ز آنکه گناه در گرت   بلکه بسیاری از آن هم بتر انکار گناه

مأمون خلای داشت که ترتیب آب طهارت بفرموده وی بود در
 حکایت هر چند روز آفتابه یا سطلی کم میشد روزی مأمون با وی گفت کاش
 آن آفتابه و سطل که از ما میری هم ما فروشی گفت همچنان کم این سطل حاضر را بخر
 فرمود که بچند میفروشی گفت بدو دینار فرمود تا دو دینار بوی دادند پس گفت این
 سطل از تو در امان شد گفت اری قطعه

سیم بر زر خریده تنگ بگیر   تا بدان نفس او بیاراد
 تن به اطلاق مال ازو درده   تا به اطلاق جان شیخاد

حکایت میان معاویه و عقیل ابن ابی طالب دوستی تمام بود و مصاحبت

بر دوام روزی در راه محبتش انخاری اقتاد و بر چهره مودتشان غباری نشست عقیل
 از معاویه بپرسید و از آندوشد مجلس او پای دکشید معاویه عذر خواهان بوی نوشت که
 ای مطایب اعلائی بنی عبدالمطلب و ای مقصد اقصای آل قصی و ای آهوی ناوقشای
 عبدمناف و ای منبع مکارم بنی هاشم آیت نبوت در شان شماست و عذر رسالت در
 خاندان شما کجا شد آن همه بزرگواری و حلم و بردباری باز آی که از رفته پشیمانم و از گذشته

پریشان رباعی

تاکی هدف ناو کنین توام بود   وز دوری تو بی دل و دین تو ایم بود
 بر روی زمین پیش تو ام رو به زمین   در زیر زمین نیز چنین خواهم بود
 عقیل به وی نوشت که چون کریم از دوستی برنجد باید که کنج مفارقت گیرد و بکوی هجرت
 گراید نه آنکه به بدی میان بندد و به بدگویی زبان کشاید

مثنوی

چون شود با تو یار جنگ اندیش   چیز جدائی گیر با او پیش
 چه کن در خصومت بسیار   اندکی روی آشتی بگذار
 باز معاویه اعتذار معاودت و التماس صلح کرد و صد هزار درم بذل صلح فرستاد
 و بنیاد عهد نهاد

قطعه

عذر خواهی کن و عفو طلب شو چو رفتی   رخنه در قاعده یارئی یاران قدیم
 در نیاید بهم آن رخنه بگفتار زبان   در عمارت گیرش گوش بخت زروسیم

حکایت

حجاج در شب کارگاهی از لشکریان جدا افتاد و به تکی برآمد دید که
اعرابی نشسته و از خرقه خود جنبندگان می چسبند و شتران
گرداوی چرند چون شتران حجاج را دیدند بر میدهند اعرابی سر بالا کرد خشمناک
و گفت کجاست که ازین بیابان با جامه های درخشان برآمد که لعنت خدای بروی باد حجاج
هیچ نگفت و پیش آمد که السلام علیکم یا اعرابی گفت لاعلیک السلام ولا رحمة
الله ولا بركة * از وی آب طلبید گفت فرود آی و بذلت و خوری آب بخور که والله
من رفیق و نوکر کسی نیستم حجاج فرود آمد آب خورد و پس گفت ای اعرابی بهترین مردان
کجاست رسول خدای صلی الله علیه و سلم بر رخ تو بازگفت چه میگوئی در حق علی ابن ابی
طالب گفت از کرم و بزرگواری نام وی در دهان نمی گنجد پس گفت چه میگوئی در حق عبد
الملک ابن مردان هیچ نگفت گفت جواب من بگویی ای اعرابی گفت بد مردیت پرسید
که چرا گفت خطائی از وی در وجود آمده است که از مشرق تا مغرب از آن پر بر آمده
پرسید که آن کدام است گفت آنکه این فاسق فاجر حجاج را بر مسلمانان گماشته است
حجاج هیچ نگفت ناگاه مرغی بپرید و آوازی کرد اعرابی روی بحجاج کرد و گفت تو چه
کسی ای مرد گفت این چه سؤال است که میکنی گفت این مرغ مرا خبر داد که لشکری
میرسد که سه دار ایشان تویی در این سخن بود که لشکریان وی رسیدند و بروی سلام
گفتند اعرابی چون آن را دید رنگ او متغیر شد حجاج فرمود تا وی را همراه ببردند چون
لاعلیک السلام ولا رحمة الله ولا بركة - به تونه امانی نه رحمت خدایه بركات او

روز دیگر بامداد کرد و مایه بنهاد و مردمان جمع آمدند اعرابی را آواز دادند چون در آمد گفت
 السلام علیک ایها الامیر ورحمة الله وبرکاته * حجاج گفت من چنان من گویم که تو گفتی
 وعلیک السلام پس گفت طعام می خوری گفت طعام تست اگر اجازت دهی میخورم
 گفت اجازت دادم اعرابی پیش نشست و دست دراز کرد گفت بسم الله انشاء الله
 که آنچه بعد از طعام آید خیر باشد حجاج بخندید و گفت هیچ میدانید که دیروز ازین
 بر من چه گذشته اعرابی گفت اصلح الله الامیر * سستی که دیروز میان من و تو
 گذشته است امروز در افشای آن کوشش بعد از آن حجاج گفت ای اعرابی یکی از
 دو کار اختیار کن یا پیش من باش که ترا از خواص خود گردانم یا ترا پیش عبد
 الملک مردان فرستم و به آنچه او را گفته اخبار کنم تا هر چه خواهد آن کند اعرابی گفت
 صورت دیگر هم میتواند بود پرسید که آن کدام است گفت آنکه مرا بگذاری که سلامت
 به بلاد خود بازروم و دیگر نه تو مرا مینوی و نه من ترا حجاج بخندید فرمود تا وی راده هزار
 درم دادند و به بلاد وی فرستادند قطعه

مرد باید که بلطف سخن و حسن خطاب - طبع ارباب ستم را ز ستم باز آرد
 هر لئی که ز احسان و کرم رم کردست - بفسون سخن او را بکرم باز آرد

* السلام علیک ایها الامیر ورحمة الله وبرکاته - سلام بر تو ای امیر
 رحمت و برکات خدا بر تو باد
 ** اصلح الله الامیر - خداوند امیر را از ناگواریهان نگاه دارد

یزدجرد پس خود بهرام را در موضعی دید از حرم خود که مناسب
 حکایت نبودی وی را فرمود که بیرون رود حاجب راسی تا زیارت زن و از
 در پرده سرا دور کن و کسی دیگر انام برد که وی را بجای او بتشاند بهرام بموجب فرموده
 پدر عمل کرد اما هنوز سیزده ساله بیش نبودند آنست که سبب غضب وی بر حاجب
 چه بود بعد از آن روزی بدر پرده سرای آمد و خواست که در آید حاجب دوم دست بر
 سینه وی زد و نگذاشت که در آید گفت اگر بعد ازین ترا درین موضع به منم سی تا زیارت
 بزخم از جهت خیانتی که با حاجب پیشین کردی و سی دیگر از جهت خیانتی که می خواهی
 بامن کنی این خبر به یزدجرد رسید حاجب دوم را بچواند و تحسین کرد و احسان نمود
 و خلعت پوشانید

قطعه

حفظ شه باید چنان گز استان او عبور
 در ضمیر بنده و آزاد نتواند گذشت
 در حرم حرمت عرش که ستر دولتت
 باز نتواند پرید و باد نتواند گذشت

وزیر هر مزین تا پور به وی نامه نوشت که باز نگانان دریا بار
 حکایت جواهر بسیار آورده اند و آن را بصد هزار دینار برای پادشاه
 خریده ایم شنیده ام که آن را پادشاه نمی خواهد اگر راست است فلان بازگان بصد
 هزار دینار سود می خورد هر مز در جواب نوشت که هزار دینار و صد هزار دینار چندان پیش

ما قدری ندارد و چون ما بازگانی کنیم پادشاهی که کند و بازگانان چه کنند

قطعه

نه طور منصب شاهان بود که بیع و شری   بقصد کسب معاش خود اختیار کنند
چو شاه پیشه کند کار تاجران جهان   تو خود بگو که درگرتاجران چه کار کنند

امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه * در وقت خلافت خود در مدینه

حکایت

دیواری گل میکرد یهودی پستس وی تظلم کرد که حاکم بهره متاعی

از من بصد هزار درم خریده است و در ادای ثمن آن تعلل میکند فرمود که کاغذ پاره داری
گفت بی سفالی برداشت و بر آنجا نوشت که شکایت کنندگان از تو بی حسابند و
شکرگزارندگان تالیاب از موجبات شکایت بهرهز یا از مسند حکومت برخیز و ده
آخر نوشت که کتبه عمر بن الخطاب نه بر آن مهر زد و نه طغرای رقم کرد اما چندان صوت
عدالت و هیبت سیاست وی در خاطر با نشتت بود که چون یهودی آن سفال را
بجاکم بهره داروی سوار بود از اسب فرود آمد و زمین پیوسید و جو یهودی را تمام ادا
کرد وی سوار ایستاده بود

قطعه

چو نبود شاه را عز و سیاست   کش از دست گستاخان ذلیلی

* رضی الله عنه - خدا از او راضی باشد

چو ریزد شیر را دندان و پناض خرد از رو بهمان لنگ سیلی

جوانی را به دزدی گرفتند خلیفه حکم کرد که دستش ببرند تا از

حکایت مال مسلمانان کوتاه شود جوان بنالید و گفت ای خلیفه بیت

را بیت چپ و راست چون خدا آرت رواندار که ماند چیم جدا از راست

خلیفه فرمود که دستش ببرد که این حدیث از حدود خدای تعالی مسأله در آن از

مسلمان نیست مادرش همراه بود برخاست که ای خلیفه این فرزند منت بدستیارنی

وی روز شب می آرم و از دست رنج او روزی میخورم

قطعه

فرزند بود چو جان بخشای بر جان من ستم رسیده

سر رشته روزیم کف اوست پسند که آن شود بریده

خلیفه گفت دستش ببرد که من این گناه از وی در نمی گذرانم و گناه کاری ترک این حد

بر خود روا نمیدارم مادرش گفت ای خلیفه این راهم دیگری از آن گناهان شمار و از آن

معاصی انکار که همواره از آن استغفار میکنی و آمرزش میخوای خلیفه را خوش آمد گفت

قطعه

بگذاردش

گاه قهر از نکته نخوش میزند

ای خوش آن دانا که پیش شاه دم

شاه را آبی بر آتش میزند

نکته چون آب می آرد لطیف

حکایت
 گناه کاری را پیش خلیفه آوردند خلیفه به عقوبتی که مستحق آن
 شده بود فرمان داد گفت ای امیر المؤمنین انتقام بر گناه عدل
 است و تجاوز از آن فضل و پایه همت امیر المؤمنین از آن عالی تر است که از آنچه بلند تر
 است تجاوز نماید و به آنچه فرو تر است فرود آید خلیفه را سخن وی خوش آمد گناه وی را عفو
 فرمود

قطعه

عفو از گناه فضل بود انتقام عدل
 زان تا باین ز چرخ برین تا زمین است
 کسی فضل را گذارد و آورد بعدل روی
 داناکه از تقادرات این هر دو آله است

حکایت
 کودکی از بنی هاشم با یکی از ارباب مکارم بی ادبی کرد حکایت
 به عیش بردند خواست تا وی را ادب کند گفت ای عم من کردم
 آنچه کردم و عقل من با من نبود تو کین آنچه میکنی و عقل تو باست

قطعه

گر عیبی به حکم نفس و هوا
 نه بوفق خرد کند کاری
 بر تو نفس و هوا چو غالب نیت
 جز به راه خرد مروباری

حکایت
 زنی را از جماعتی که بر حجاج خروج کرده بودند پیش او آوردند
 حجاج با وی سخن میگفت و وی سر در پیش انداخته بود و نظر

بر زمین دوخته نه جواب وی میداد و نه نظر به وی میکرد یکی از حاضران با وی گفت
امیر سخن میگوید تو از وی اعراض میکنی گفت من از خدای تعالی شرم میدارم
بر وی نظر کنم که خدای تعالی بوی نظر من کند

قطعه

روی ظالم همین که بر رویت   آن زد و زخ در سیت بگشاده
سوی او تا کنده شد ز خدای   نظر رحمتی نیفتاده

اسکندر را گفتند بچه سبب یافتی آنچه یافتی از دولت سلطنت
و وسعت مملکت به اصراف و حدیث حمد گفت به استمالت
دشمنان تا از غایله دشمنی زمام یافتند و از تعهد دوستان تار قاعده دوستی استحکام
یافتند

بیت

بایدت ملک سکندر چون وی از حسن سیر
دشمنان را دوست گردان دوستان را دوست تر

روزی اسکندر با سه هنگام خویش بر نشسته بود یکی از ایشان
گفت خداوند سبحانه ترا ملک بزرگ داده است زمان بسیار
کن تا فرزندان تو بسیار گردند و یادگار تو اندر جهان بماند جواب داد که یادگار مرد

حکایت

نه فرزند دوست بلکه سنتهای خوب و سیرتهای نیکوست نیکو نبود که آن کس که
بر مردان جهان غلبه کرده است زمان بروی غلبه کنند قطعه

چو نیت پیش در این قدرین که سپر زخیل بی خردانت یا خردندان
بس است سیرت نیکو حکیم را فرزند زبون زن چه شود بر امید فرزندان

ابولمؤید بلخی

نمونه از کتاب عجایب بروجر

عجایب سیستان

اندر سیستان عجایب بودست که هیچ جای چنان نیت یکی آنت که یکی
چشمه از فراه از کوه هم بر آمد و بهو اندر دوازده فرسنگ هم بشد و آنجا یکی شارستان
هم فرود آمد و باز از شارستان هم بیرون شد و چهار فرسنگ کشت زار آن بود اکنون
هر دو جا نگاه پدید است آنجا که چشمه هم بر آمد و شارستان و کشت زار آن چشمه را افراسیاب
پیش از آنکه بسیار جهد کرد نیارست بت تاد و کودک خرد تدبیر آن ساختند چون
تمام شد هر دو را یکت و در خیمه ایشان بر سر آن چشمه بسته پید است
هم بغراه بدیهی که منو گویند از کوه بلخی آبی چکانست که اگر چه بزرگ

علتی باشد چون بدان آب خوشتن بشوید که از آن بالای کوه برو چکان گردد شفا یابد
و عجب آنست که چون مرد بصلاح پاکیزه و نیکو سیرت باشد آب برو بر جلد پس
اگر مردم مفد و بکدر باشد برو آب فرو نیاید و هر چند که آن مفد آنجا باشد اگر چه
در یماند آب فرو نیاید چون بر خیزد باز آب چکان شود

هم به فراه کبوه خرّون بر شمال آن یکی سواخت چنان که تیر آنجا بندسد
و از زبر سون کسی آنجا نتواند آمد و از آن سواخت از هزار سال با یکی مار بیرون آید چندان که
چشم و روی و زلفان وی می بینی و دوسر و چنان که میش کوهی زنده که کسی نداند که غذای
او از بیت مگر ایزد تعالی

اند سیستان یکی کوهت که آن همه خم آهنت و هر خم آهن که آن نیکت
آن از آن کوه سیستان برخاسته بروز گاریکی چشمه بود در هیرمند برابر نبت و آب
همی بر آمدی ریگ و زبر بر آمیخته چنان که آن روز که کمره حاصل شدی کم از هزار دینار زر
ساز و بودی افراسیاب آنرا ببند جادوی مبت گفت این خرینه است و چنین گفتند
که هم بس هزاره* باز شود و باز منفعت بجاصل آید

* مراد از هزاره چهارم است

بلعی

نمونه از تاریخ بلعی

و خیرشاپور بجهان پیرا کند و ملک عجم بر او راست شد و ملوک ترک
و روم و هند همه را خیر شد که عجم ضایع است و ایشان را ملک نیت و کودکی اندر
گهواره است که ملک کرده اند و ملک بر نگاه میدارند تا بزرگ شود و ندانند که بزرگ
یا نه و هر کس از ملوک ترک و هند آهنگ عجم کردند و هر کس از زمین عجم آنچه بدو نزدیک
تر بود همی گرفتند و طمع عرب بدین ملک بیش تر بود از آن که زمین عجم نزدیک ایشان
بود و نیز ایشان در ویش تر بودند و گرسنه تر جمعی بسیار گرد آمدند از بحرین اولاد عبد
القیس و از هر جی به پارس آمدند و از مردمان خواسته بستند و گو سفندان برآیدند
وری شهر بگیرند و کس ایشان را باز نداشت و سالی چند بمانند که ملک بنام کودکی
بود و کس هیبت نداشت و هیچ سپاه گرد نیامد تا شاپور بزرگ شد پس چون پنج سال
برآمد عقل و تدبیر اندر او بدیدند و نخستین چیزی که از عقل و ادب شاپور بدیدند یک
شب بر بام کوشک خفته بود به تیغون سحرگاه بیدار شد بانگ مردمان شنید گفت
که این چه بانگ است گفتند مردمان اند که بر جسر همی گذزند یکی لذین سوئی رود و یکی

از آن سوی آید و انبوهی افتد و بانگ کنند پس شاپور دیگر روز وزیر را بخواند و
گفت فرمای تا دو جسم کنند یکی از بهر این سوی و یکی از بهر آن سوی تا انبوهی نبود
مردمان شاد شدند از هوش روی و همان روز جسمی دیگر بگردند و چنان کردند که
پیش از آن که آفتاب فرو شود جسم تمام شده بود تا مردمان بر هر دو جسم هم گشتند
و انبوهی نبود و هر روز که شاپور بزرگتر شدی آن وزیر چیزی از ملک بر او عرضه کردی
تا او هم دانستی و تدبیر آن هم کردی یک روز وزیر اندر آمد و بروی عرضه کرد که
این سپاهها که به کرانه مملکت نشسته اند و پیش دشمنان گرفته اند چون عرب و
روم و ترکان هم از جای میرفتند و از هر جای دست باز داشتند و دشمن فراز آمد بین
کناره پادشاهی و هم بگرفتند و بیران کردند و دشمن نزدیک تر آمد شاپور گفت انده
بدرکین کار آسان است نامه کن از من بدین سیاهیان که آنجا اند که من از خبر شما
پرسیدم و دیر است تا بدان نفرها مانده آید و هر که از شما خواهد که باز شهر خویش شود بشود
که دستوری دادم و هر که خواهد آنجا بنشیند تا من تدبیر او کنم و بدل او من کس فرستم
و من حق او شناسم و پادشاه او بدهم آن وزیر و همه لشکر شادی کردند و گفتند اگر
او بسیار سالها تدبیر کردی و ملک داشتی و تیرتجا کردی او را بیش از این و بهتر ازین
تدبیر نبود یس آن نامه بنشیند و آن سپاه شرم داشتند و آنجا بایستادند
تا او شانزده ساله شد و به اسب بر نشست و سوار شد و سلاح برگرفت

نجر قباد بن فیروز ملک عجم

پس قباد پادشاهی نشست و سوخرا اخلیفه کرد بر همه پادشاهی
و گفت تا باین نبودی پسر ت با من بود و حق دی واجب شد بخدمتی که مرا کرد اندرین
راه و ترا نیز حق بر من واجبست که پدرم ترا استوار داشت و ملک تو سپرد و دیگر آن
که خون فیروز را طلب کردی و آن خواسته با باز ستاندی و همه کار خویش بیرون پرده
ید و سپرد و سوخرا کار همی راند و قباد داد و عدل بگسترده و جهان آبادان کرد و شهرهای
بسیار بنا کرد و هیچ ملک چندان بنا نکرد که قباد و بجد و اهواز و فارس شهرهای بنا
کرد نام آن ارجان و دیگر شهر بنا کرد نام آن کازون و شهر دیگر بنا کرد نام آن حلوان
و چون از ملک قباد پنج سال بگذشت سوخرا همه کارها گرفت و اندر دست قباد
چیز نبود آن خواری نتوانست بردن و با سوخرا چیزی نتوانست گفتن که همه سپاه با او
بودند و لشکر همه هو خواه او بودند پس قباد حیلت کرد و او را سپهبدی بود بری
شاپور نام از دهی نام آن مهران او را بخاند شاپور با همه سپاه سوی او آمد قباد خلوت
کرد و گله سوخرا بگردشاپور گفت من ملک را از سوخرا برهانم پس چون دیگر روز بود
سوخرا بر قباد نشسته بود سپهبدان آمد و بیستاد و با سوخرا مناظره کرد و او را
سخنهای درشت گفت سوخرا شاپور را جواب باز گفت سپهبد خشم گرفت و او را

دشنام داد سوخرا با او جنگ کرد و قباد خاموش هم بود شاپور کمر از میان بکشد
و اندر گردن سوخرا کرد و بزندان برد سوخرا مردی بود پیر و اسفید جوان بود با وی
بر نیامد پس اندر شب سوخرا اندر زندان بکشت و قباد از دست او رهایی یافت و
کار مملکت باز دست خویش گرفت گویند ز مهر سپ سوخرا را نیز بکشت ولیکن نیز
درست است و این شاپور را مهرا نیز خواندند و قباد کار خویش همه بدو سپرد پس
قباد صد هزار مرد سوار و سپاه گرد کرد و شاپور را سپاه سالار خویش کرد و به خزان
فرستادش تا آنجا که بکند پس برفت و ظفر یافت و باز آمد با غنیمی بسیار و به
ارمنیه شهری بنا کرد نام آن آمل او را ده پسر آمد لیکن انوشیروان را گرامی تر و عزیزتر
داشتی پس چون ده سال از ملک قباد بگذشت مردی بسوی او بیرون آمد نام او مزدک
از زمین خراسان بود از شهر نسا و دعوی پیغامبری کردی و ایشان را هیچ شریعتی نوتنها
مگر همان شریعت معنی و آتش پرستیدن و مادر و دختر و خواهر را بزنی کردن بحلال
داشتن مگر آن که نکاح از زن بیکنند و ملک از خواسته برگرفت و گفت خدای این جهان
میان این خلق راست نواد و کس را کم و بیش نداد آید و ن باید که بزنی خواسته راست
باشید و هر که را خواسته بود نتوانست که گوید مر آن را که نیت ندیم و این سخن بیکان
و درویشان و جوانان و سپاه و غوغا خویش آمد و همه او را متابع شدند پس بر قباد
برداشتند قباد را این سخن بدل خویش آمد که او را بزنان میل بودی بدو بگریید و او را
دست قوی کرد و زن هر کس که خواستی بگرفتی و مذهب مزدک آشکارا گشت پس

عالمان و مؤبدان همه گمراه آمدند و قباد را گفته که این مذہب خطاست باید که مذہب
این مژدک قبول نکنی و دست از وی باز داری قباد مژدک را یاری می کرد او مردم را
گمراه میکرد تا همه مردم از وی ستوده شدند پس بچله کرد آمدند و از قباد باز شدند
تا ج از سوی برگرفتند و او از بندگان باز داشتند و قباد را برادری بود نام او جلامید
او را به پادشاهی بنشانند و مژدک را بگرفتند و خواستند که بکشندش بسیار
مژدکیان گرد آمدند و حرب خواستند کردن و مردمان بترسیدند و از مژدک دست
باز داشتند پس سپاه تدبیر کردند که قباد را بکشند قباد را خواهری بود نیک روی که اندر
آن زمانه از ونیکو روی تر شود و بزدان شد که قباد را ببیند و سر هنگی بر قباد موکل
بود این خواهر سر هنگ را خواهش کرد که بهل تا امشب بر قباد باشم سر هنگ را آن زن
خوش آمد او را گفت آنچه مراد تو باشد آن کنم و این خواهر زن قباد بود و از او فرزندی
داشت پس این خواهر شد و مر قباد را گفت که مردمان بکشتن تو تدبیر کردند قباد
گفت چه حیلت کنی خواهر گفت بدان آدم تا ترا حیلت کنم و خواهر آن شب پیش قباد
بود و کس فرستاد تا او را سماط آوردند و جامه های شب نیز آوردند و قباد بخت چون
روز دیگر شد مردی جلد قوی را از فراشان بیاورد و جامه خواب بر دوش فراش نهاد
چون روز بود قباد را بدان میانه جامه میچید و برگردن آن فراش نهاد و او را بیرون
آورد و گفت این را بخانه برو خود از پس او بیرون آمد سر هنگ گفت این حیلت بر

سر تو گفت جامه شب است که قباد گفت برگیر و بخانه بزیک زمان میوه موکلان آگاه
شدند بانگ بر داشتند که قباد بخت سپاه آزند و آن موکلان راهم بگشتند و قباد
یک چند پنهان بود پس برفت بنزدیک ملک هیاطله شد و از سپاه خواست چون
قباد برفت مملکت بر جاماسب راست شد و قباد بسوی ملک ترک شد جاماسب خرد
بود داد نتوانست دادن و مردمان با داد قباد عادت کرده بودند ایشان را آزردی
قباد بود و قباد بسوی آن ملک پنج سال میبود پس اورا سی هزار مرد داد و باز آمد مردمان
قباد را باز و جتند و بی حرب اورا بپذیرفتند و ملک بدو سپردند و از وی عذر خواستند
و قباد عذرشان بپذیرفت و جاماسب را عفو کرد و بمملکت بنشست و جاماسب
شش سال اندر مملکت مانده بود و قباد داد بگسترد و سیاست نیکو فرمود و کس را
سیاست نکشت و مرثدکیان را آن قوت بگرد که بر روزگار پیشین و چهل و سه سال بر
ملک اندر بود با این شش سال که برادرش جاماسب بود پس چون کارش با خزر رسید
پیش از مرگ نوشیروان را ولی عهد کرد و اورا عهد نامه نوشت که از همه پسران او
بخزد تر بود و با فرهنگ و دانش بود پس قباد بمرد و نوشیروان بیادشاهی
بنشست و عدل آغاز کرد و با ژوسا و بر خلق و بر دشمنان نهاد

نمونه از حدود العالم

سخن اندر ناحیت مصر و شهرهای وی

ناحیت مشرق وی بعضی حدود شام است و بعضی بیابان مصر و جنوب وی حدود نوبه است و مغرب وی بعضی از حدود مغرب و بعضی بیابانت کی آن را الواحات خوانند و شمال وی دریای رومست و این توانگرترین ناحیت اندر مسلمانی و اندر وی شهرهای بسیارست همه آبادان و خرم و توانگر و بانعت های بسیار گوناگون و از وی جامه ها و دستارها و ردایهای گوناگون خیزد کی اندر همه جهان از آن باقیمت تر نبود چون صوفای مصری و جامه ها و دستارهای دبیقی و خز و اندر این ناحیت خزان نیک افتد باقیمت

قطاط قصبه موسست توانگرترین شهرست اندر جهان و بغایت آبادان و بسیار نعمتست و بر مشرق رود نیل نهاده است و تربت شافعی رحمه الله علیه اندر حدود وی است ذمیره و دنقرا و شهرند بر مشرق رود نیل آبادان و بانعت و از وی جامه های کتان خیزد مرتفع باقیمت

فرما شهرست بر کران دریای تنیس اندر میان ریگ جفار و گور جالینوس

آن جا است

تینس و دمیاط دو شهرند میان دریای تینس بر دو جزیره ایشان را گشت و برز
نیت و از وی جامه های صوف و کتان خیرد با قیمت بسیار

اسکندریه شهریت از دو سوی با دریای روم و دریای تینس پیوسته و اندر وی
یکی مناره است که گویند که دولت ارش است و اندر میان آب نهاده بر سنگی و
پیر که گی باد آید آن مناره بجنب چنانکه بتوان دید

دو بناست بر سه کوهی نهاده بنزدیکی منسطاط و مطاوی از جزیری

است که هیچ چیز بر وی کار نکند و هر یکی را از وی چهار صد ارش

فرانت اندر چهار صد ارش پهناند چهار صد ارش بلندی و اندر میان وی خانهاست

کرده و مراورای یکی در ست سنگ و این بنا هر مس کرده است پیش از طوفان چون

بدانست کسی طوفان هم خواهد بود از بهر آن کرد تا آب او را زینان نتواند کرد و بر این بنا بنازی

نوشته است بنیاناها بقدره فمن اراد ان یعلم کیف بنیاناها فلیخربها تفیسر

بنا کردیم این را به توانایی و پیر که خواهد که بداند که چو نش بنا کردیم گو ویران بکن آن را و بر

این هر بن بسیار علم بر وی کنده است از طب و نجوم و هندسه و فلسفه

شهر گیت بر مغرب نیل نهاده و اندر وی آبهای دیگر است روان

بجز نیل بوجهیر شهریت بر مشرق نیل نهاده و مشبدانی کی

یا فرعون بوزد و جادو میها کردند از این جا بوزند و اندر رود نیل شوکت بسیار بجای

قیون

چون آنک مردم چهار پای از کران آب بریاید و چون بدین شهر رسد طلسم کرده اند کسی
ضعیف باشد و هیچ زیان نتواند کردن و چنان بود کسی که در کانش بگیرند اندر آب و بروی
نشینند و همی گردانند و هیچ زیان نتواند کردن و هر جای دیگر کسی باشد زیر و زبر این
شهر زیان کار است اشمونین اشمیم نلینا سه شهرند بر کران نیل بر مغرب وی نهاده
آبادان و خرم و بانعت بسیار و اندر روی درخت آبسوس است بسیار نوان-انوان
آخرین شهریت از مهر و تغزست بر روی نوبیان بر مغرب نیل و شهریت با مال بسیار
و مردمانی جنگی و اندر کوه های کمی بدو نزدیک است از الواحات معدن زمر دست و زبرجد
و اندر همه جهان یخ اینجا نباشد و اندر کوه های الواحات گوسپندان و حشی اند و از پس نوان
اندر سرحد میان مصر و نوبه فراتند و حشی بسیار لمع و سیاه و زرد خرد چون گوسپندی و چون
از اینجا بیرون آری بمیرند

سخن اندر ناحیت صقلاب

ناحیت مشرق وی بلغار اندرونی است و بعضی از روس و جنوب
وی بعضی از دریای گز است و بعضی از روم مغرب وی و شمال وی همه بیابانهای ویرانی
شمالست و این ناحیت بزرگ و اندر وی درختان سخت بسیار است پیوسته و ایشان
اندر میان درختان نشسته اند و ایشان را کشت نیست مگر اوزن و انگور نیست و لکن انگبین

سخت بسیارست نمید و آنچه بد ماند از انگبین کنند و خب نمیدشان از چوبست و
 و دایه کی بر سالی از آن صد خب نمید کند و مواخوک دارند چنانکه رمد آگوسند
 و در ده را بوزانند و چون مردی میرد و اگر زرش مراد دوست دارد خوشترن آبکش و ایشان
 هر پیراهن و موز و تا کعب پوشند و همه آتش پرستند و ایشان را آلاتهای و دست کی
 بزندانند که اندر مسلمانی نیت و سلاحشان سپه و زوبین و نیزه است و پادشاه صغلا بی بسویت
 سویت خوانند و طعام ملوک ایشان شیر است و همه بزستان اندر کاها و وزیرین ماباشند
 و ایشان را قلعه ها و خصایبای بسیارست و جامه ایشان بیش تر کمانت و پادشاه را خدمت
 کردن واجب دانند اندر دین و ایشان اده شهر است

۱ و انبیت نختین شهریت بر مشرق صغلاب و بعضی بر روسیان مانند

۲ خرداب شهری بزرگت و مستقر پادشاست

محمد ز شخی

نمونه از تاریخ بخارا

ذکر خروج مقنع و اتباع او از سفید جانگان

احمد بن محمد بن نصر چنین گوید که محمد جعفر اندر کتاب این فصل را آورده است لیکن ناقص
 و ابراهیم که صاحب اخبار مقنع است و محمد بن جریر الطبری آورده است که مقنع مردی بود

از اهل روستای مرو از دین که آن را کازه خوانند و نام او هاشم بن حکیم بود و وی اول
گانه گری کردی و بعد از آن بعلم آموختن مشغول شدی و از جنسی علم حاصل کرد و مشعبدی
و علم زنجرات و طلسمات بیاموخت و شعبه نیک دانسته دعوی نبوت نیز میکرد و مهدی
بن منصورش هلاک کرد در سنه صد و شصت و هفت از هجرت نیرنجات بیاموخت و
بیغایت زیرک بود و کتابهای بسیار از علم پیشینیان خوانده بود و در جادوی بیغایت استاد
شد و پدر او را حکیم نام بود و سرهنگی بود از سرهنگان امیر خراسان بر روزگار ابو جعفر و واقف
و از بلخ بود و او را متفق بدان خوانده اند که سروروی خویش پوشیده داشتی از آن که بیغایت
زشت بود و سرش کل بود و یک چشمش کور بود و پوسته مقعد سبز بر سروروی
داشتی و این متفق بر روزگار ابو مسلم صاحب الدعوة سرهنگ بود از سرهنگان خراسان
و وزیر عبد الجبار از وی شد و وی دعوی نبوت کرد مدتی برین بود و ابو جعفر و واقف او را
کس فرستاد و از مرو بیخدا برد و زندان کرد سالها بعد آن چون خلاص یافت بر مرو
باز آمد و مردان را گرد کرد و گفت دانید که من کیم مردمان گفتند تو هاشم بن حکیمی گفت
غلط کرده اید من خدای شمایم و خدای همه عالم خاکش بر زبان و گفت من خود را بر کدام
نام خواهم خوانم و گفت من آنم که خود را بصورت آدم بخلق نمودم و باز بصورت نوح و باز
بصورت ابراهیم و باز بصورت موسی و باز بصورت عیسی و باز بصورت محمد صلی الله علیه و سلم
و باز بصورت ابو مسلم و باز باین صورت که می بینید مردمان گفتند دیگران دعوی پیغمبری
کردند تو دعوی خدائی میکنی گفت ایشان نغسانی بودند من روحانی ام که اندر ایشان

بودم و مرا این قدرت هفت که خود را بر صورت که خواهم نمایم و نامه یا نوشت بهر دلاقی و
 بدایمان خویش داد و اندر نامه چنین نوشت که بسم الله الرحمن الرحيم من هاشم بن حکیم سید
 السادات ابی فلان بن فلان الحمد لله الذی لاله الا هو آله آدم* و نوح و ابراهیم و عیسی و
 موسی و محمد و ابو مسلم ثم ان للمقنع القدرة و السلطان و العزة و البرهان* * بمن گروید
 و بدانید که پادشاهی مراست علیه اللعنة* * * و عز و کردگاری مراست و جز من خدای دیگر
 نیست خاکش بدان و هر که بمن گروید بهشت اوست و هر که نگوید دوزخ اوست هنوز
 بمبر و بود و داعیان بهر جای بیرون کرد و بسیار خلق را از راه بیرون برد و بمبر و مردی بود
 از عرب نام او عبد الله بن عمرو و بوی گروید و دختر خود بوی داد بزنی و این عبد الله از
 حیچون بگذشت و به نخت و بکش آمد و هر جای خلق را دعوت کردی بدین مقنع علیه

---

* بسم الله الرحمن الرحيم من هاشم بن حکیم سید السادات ابی فلان بن فلان
 الحمد لله الذی لاله الا هو آله آدم - به نام خداوند بخشنده مهربان از هاشم
 پسر حکیم بزرگ بزرگان به فلان پسر فلان شکر خداوند که گمانه است
 و وی خدای آدم است

* * * ثم ان للمقنع القدرة و السلطان و العزة و البرهان - پس مقنع قدرت

سلطانی عزت و دلیل دارد

* * * علیه اللعنة - لعنت بروی

اللعمنة* وخلق بسیار از راه پیرد اندرکش و روستای کش بیش تر بودند و تختین
دین که بدین متفق درآمدند و دین او ظاهر کردند دینی بود درکش نام آن دیبه سوخ و مهتر
ایشان عمر و سوخی بود ایشان خروج کردند و امیر ایشان مردی بود از عرب پارسا و پرا
بگشتند و اندر بغداد غلب دیبه با بدین متفق درآمدند و از دیبه های بخارا بسیار کافر
شدند و کفر آشکار کردند و این فتنه عظیم شد و بلا بر مسلمانان سخت شد کاروان با
می زدند و دیبه باغارت میکردند و بسیار خرابی میکردند و خبر متفق بخراسان فاش
شد حمید بن قحطبه که امیر خراسان بود فرمود که او را بند کنند او بگریخت از دین خویش
و پنهان می بود چندان که او را معلوم شد که بولایت ماورالنهر خلق عظیم بدین وی گرد آمده
اند و دین وی آشکار کردند قصد کرد که از حیون بگذرد امیر خراسان فرموده بود تا لب
حیون نگاهبانان او را نگاه دارند و پیوسته صد سوار بربل حیون بر می آند و فرود می
آند تا اگر بگذرد او را بگیرند وی باسی و شش تن بربل حیون آمد و عمد ساخت و از
حیون بگشت و بولایت کش رفت و آن ولایت او را مسلم شد و خلق بروی رغبت
کردند بر کوه سام حصاری بود بغایت استوار و اندر وی آب روان و درختان و کشتاوران
و حصاری دیگر از این استوارتر آن را فرمود تا عمارت کردند و مال بسیار و نعمت بی
شمار آنجا جمع کرد و نگاهبانان نشاند و سفید جامه گان بسیار شدند و مسلمانان اندر کار

* علیه اللعمنة - لعنت بروی

ایشان عاجز شدند و تغییر بنفیداد رسید خلیفه مهدی بود اندر آن روزگار تنگ دل
شد و بسیار لشکر با فرستاد بحرب وی و با آخر خود آمد بنش باور بدین آن قننه و میترسید
که بیم آن بود که اسلام خراب شود و متقن هم جهان بگیرد و متقن ترکان را بخواند و خون و
مال مسلمانان برایشان مباح گردانید و از ترکستان لشکرهای بسیار بطمع غارت
بیایند و ولایتها غارت میکردند و زنان و فرزندان مسلمانان اسیری برزند و میکشند
و به بخارا نخستین پدید آمدند گروه سفید جامه گان که از بیعت کرده متقن بودند بدی قننه
که آن را نجکت خوانند و شب به مسجد اندر آمدند و مؤذن را با پا نژده تن بکشتند و همه
اهل دیه را بکشتند و این در سال صد و پنجاه و سه بود و امیر بخارا حسین بن معاذ بود و از
مقتران طایفه متقن مردی بود از اهل بخارا نام او حکیم احمد و با وی سه سه هتک دیگر
بودند که نام یکی مشری و دوم باغی و این هر دو از گوشک فضل بودند و نام سیوم کردک
بود از نجدوان و این هر سه مرد مبارز بودند و عیار و دوزده و طرار چون اهل دیه را بکشتند
و خبر بشهر رسید اهل بخارا جمع شدند نزدیک امیر رفتند و گفتند هر آینه ما را با این
سفید جامه گان حرب می باید کرد حسین بن معاذ با لشکر خویش و قاضی بخارا عامر ابن
عمران با اهل بخارا بیرون آمدند در ماه رجب سال بر صد و پنجاه و سه رفتند تا بدیه نزشخ
و حلالا زحق گویند و در مقابله ایشان لشکرگاه زدند قاضی بخارا گفت ما ایشان را بدین
حق خوانیم ما را با ایشان حرب نشاید کرد پس قاضی با اهل صلاح بدیه اندر آمدند تا ایشان را

بدین حتی خوانند ایشان گفتند ما اینها که شما میگوئید ندانیم هر روز کفر زیادت کردند
و نصیحت نپذیرفتند آنگاه جنگ اندر پیوستند و نخستین کسی که با ایشان جد کرد مردی
بود عرب نام او نعیم بن سهیل بسیار حرب کرد و چندین کس را بکشت و باخز کشته شد
و بهزیمت بر سپید جامه گان افتاد و هفتصد مرد از ایشان کشته شد دیگران
بگریختند و آن روز باخز رسید چون با داد شد رسول فرستادند و امان خواستند
و گفتند ما مسلمان شدیم با ایشان صلح کردند و صلح نامه نوشتند و شرطها کردند که
پیش راه نزنند و مسلمانان را نکشند و پراکنده نشوند بیه پای خویش و امیر خویش را
طاعت دارند و عهد خدای و رسول خدای بر ایشان استوار کردند و همه اعیان شهر بر آن
صلح نامه خطها نوشتند و چون مسلمانان باز گشتند ایشان نیز از آن عهد باز گشتند و
باز بر راه زدن مشغول شدند و مسلمانان را می کشتند و کشتهای سبز سر کشیده را بجهد
نرشیخ اندری آوردند و کار بر مسلمانان سخت شد مهدی که خلیفه بود وزیر خود جبرئیل بن یحیی را
بحرب مقنع فرستاد او به بخارا آمد و بدروازه سمرقند لشکر گاه زد تا بحرب مقنع رود
حسین معاذ ترویک اورفت و گفت تو مرا بحرب سپید جامه گان یاری ده تا چون از
این کار فارغ گردیم با تو بحرب مقنع رویم جبرئیل اجابت کرد و لشکر برداشت و بر رفت
تا بیه زرشخ و بفرمود تا بر در گردید بیه خندق کردند و اندرون خندق لشکر گاه زدند
و بفرمود تا لشکر بهوش باشند تا سپید جامه گان بیرون نیایند و بر ما شب خون نزنند

و همچنان آمد که او گفت شب نخت بیرون آمدند و بر ایشان زدند و بسیار ویرانی
کردند چون حسین بن معاذ که امیر بخارا بود چنان بید بسیار لطف کرد خیریل را و
گفت تا به بخارا باشد و بکش زود چندان که این شغل تمام شود خیریل حرب پیوست
و چهار ماه پیوسته حرب کردند با داد و شبانگاه و هیچ روز نبود الا ظفر سپید جا به گان
را بودی مسلمانان بی چاره بودند تدبیر جستند مالک بن فارم گفت من تدبیر گویم بفرمود
تا جوئی کنند از لشکر گاه تا بدیوار حصار مردان با سلاح آنجا فرستاد و بفرمود تا هر
چه میکنند به چوب و نی و خاک استوار میکردند و می پوشانیدند تا بزیردیوار حصار
برسیدند و مقدار پنجاه گز جای سوراخ کردند تا ستونها استواری کردند چون پنجاه گز
جای برکنده شد آن را پر هیزم کردند و فقط بزدند و آتش اندر زدند تا آن ستونها
بوزد و دیوار حصار بقیه آتش عمل نکرد از آنک آتش را باد باید تا عمل کند و اندر حصار
آنجا باد راه نبود منجبت با نهادند و راست کردند بر آن برج که زیر آکنده بود سنگ با
انداختند حفره شد و باد راه یافت و آتش کار کرد و آن ستونها بوخت و مقدار پنجاه
گز بنقباد و مسلمانان شمشیر اندر نهادند و بسیار کس را بگشتند و باقی امان خواستند
و باز عهد کردند بر همان که اول کرده بودند که مسلمانان را زنجانشند و بدیهه های خویش
باز روند و مهتران ایشان را بتزویک خلیفه فرستند و سلاح با خود نهند بدین شرطها
عهد کردند و بیرون آمدند و از خندق بگذشتند و نهان سلاح با خود داشتند و مهتر

ایشان حکیم را جبرئیل عباس پس خود سپرد که ویرا بر آبرده نشان و پنهان ویرا
بکش و ایشان امتثال امر او کردند بر آبرده بردند و ایشان از دور ایستاده بودند و
جبرئیل بر آبرده رفت سپید جامه گان خوشی را که یار حکیم بود فرستادند و جبرئیل را گفتند
ما بی حکیم نرویم و خوشی موزه های نو پوشیده بود این سخن میگفت که عباس پس جبرئیل آمد
و گفت که حکیم را کشته جبرئیل فرمود تا خوشی را از اسب فرو کشیدند و در حال بکشتند
سپید جامه گان بانگ بر آوردند و سلاح بیرون کردند و جنگ شد جبرئیل بفرمود تا
لشکر با هم سوار شدند و حرب اندر پیوستند از آن قوی تر که بود حربهای سخت کردند
تا دیگر باره بهزیمت شدند و خلق بسیار از ایشان کشته شدند و آن که ماند بگریخت
و خواند دیده ز شیخ زنی بود خوشی او را شرف نام بود و او سر هنگ ابو مسلم بود و ابو
مسلم رحمة الله او را کشته بود این زن را بنزدیک جبرئیل آوردند و با وی یکی پس عم نامی
بود بغایت پلید و بدکار جبرئیل آن زن را گفت که ابو مسلم را بجل کن او گفت ابو مسلم پدر
مسلمانان را گویند و او پدر مسلمانان نیست که شوهر مرا کشته است جبرئیل فرمود تا آن
زن را از میان بدو نیم زدند و پس عم او را نیز کشتند و کردک بنزدیک متع رفت و باغی
که هم از ایشان بود در حرب کشته شد و جبرئیل سرهای ایشان را بسعد برد تا دل
سپید جامه گان سعد بشکند و اهل سعد امیری شده بود از نقیبان متع نام او سفید
اهل سعد با او اتفاق کردند و جبرئیل را با اهل سعد حربهای بسیار افتاد و با خبر مردی از

اهل این سفدیان را بکشت و آن قوم پراکنده شدند و حیرئیل از آنجا بگریختند و با
ترکان و سفید جامه گان او را حربهای بسیار افتاد و با امیر خراسان معاذ بن مسلم شد
سال برصد و شصت و یک بود که بمرو آمد و از آنجا کار ساخت و به بیابان آموی فرورفت
چون بخارا رسید از اهل بخارا دهقانان مردان حرب جمع کردند پانصد و هفتاد هزار مرد
جمع شد معاذ بن مسلم فرمود تا آلتهای حرب بسیار ساخته کردند و سه هزار مرد کاری را
باتیسه ها و بیلها و کوزها و تبرها و از هر جنس صناعتوران که اندر لشکر کار آیند فرمایا کرد
و منجیق ها و عودها ساخت و به نیکوترین تعبیه روی بسوی سفدنهاد و در سفید جامگان
بسیار بودند و لشکر ترک بسیار آمده بود و امیر هری از هری ده هزار گوسفند آورده بود
و با خود همی برد معاذ بن مسلم او را گفت اینجا ترکان را از خصمان نزدیک اند و ایشان را
گوسفند رغبت بسیار باشد این گوسفندان را به بخارا بمان یا بمن فروش تا بلیشکر
قسمت کنم راضی نشد خیلی از ترکان بر آمدند و بناختند و جمله گوسفندان را ببردند اندر
منزلی که میان اربنجن و زرمان است لشکر در عقب ایشان رفتند ایشان را نیز بعضی را
بگشتند و بعضی بهزیمت باز آمدند و معاذ بن مسلم بغداد و سمرقند رفت و با ترکان و
سفید جامه گان حربهای بسیار کرد تا مدت دو سال گاه ظفر او را بود و گاه خصم را و از بعد
دو سال عفو خواست و امیر خراسان مسیب بن زهیر الضبی شد بمرد در تاریخ جمادی
الاول سال برصد و شصت و سه در ماه رجب به بخارا آمد و امیر بخارا جنید خالد بود

اورا امیر خراسان بخازیم فرستاد و به بخارا سرهنگی از سرهنگان مقنع بود کولارنگین
نام بالشر و حشم ساخته با او هر جا که محمد بن جعفر آورده است که پنجاه هزار تن از لشکر
مقنع از اهل ماورالنهر از ترک و غیره بود حصار مقنع جمع شدند و سجد و زاری کردند و از
وی دیدار خواستند هیچ جواب نیافتند الحاج کردند و گفتند باز نگردیم تا دیدار خداوند خویش را
نه بینم غلامی بود او را حاجب نام مقنع او را گفت گوی بندهگان مرا خاکش بدان که موسی
از من دیدار خواست نمودم که طاقت نداشت و پیر که بیند مرا طاقت ندارد و در هر حال میرد
ایشان تفرغ و خواهش زیادت کردند و گفتند ما دیدار خواهیم اگر بمیریم رو با باشد وی ایشان را
و عده کرد که فلان روز بیاید تا شمارا دیدار نمایم پس بفرمود تا آن زمان که با او در حصار
بودند صد زن بودند از دختران دهقانان سعد و کس و نخب که با خودی داشت و آن را
عادت بود که هر کجای بی با جمال بود او را نشان دادند وی آن را بی آوردی و با خود داشتی و
در حصار با وی کس نبود مگر این زنان و این غلام خاص و آنچه حاجب ایشان بودی از
خوردنی هر روز یک بار در حصار بکشدی و از بیرون سو و کیلی بودی آنچه بایستی آماده کردی
و غلام وی بخواستی و بحصار اند آوردی و باز در حصار برستی تا روز دیگر هیچ کس روی
زشت او ندیدی از آنکه مقنع سبزی بر روی خویش داشتی پس وی آن زمان را بفرمود
تا هر زنی آینه بگیرند و پیام حصار برآیند و برابر یکدیگر میدارند بدان وقت که نواقتاب
بر زمین افتاده بود و جمله آینه ها دست گیرند و برابر وارند بی تفاوت خلقی جمع شده بودند

چون آفتاب بر آن آینه می‌تابفت به عکس آن حوالی پر نور شد آنگاه آن غلام را گفت گوی
 مرشدگان مرا که خدای روی خویش بمبمای نماید بگریه بگریزند همچنان پر نور دیدند تبر سینه
 و هر یک با سجده کردند و گفتند خداوند این قدرت و عظمت که دیدیم بس باشد اگر زیادت
 از این بنیم زهره با بدو و همچنان در سجده می بودند تا متع فرمود آن غلام را که گوی مر
 انتان مرا تا سر پای سجده بروانند که خدای شما از شما خشنود است و گناهان شما را
 آمرزید آن قوم سه از سجده برداشتن و با ترس و بیم آنگاه گفت همه ولایتها بر شما مباح
 کردم و هر که بمن نگرود خون و مال و فرزندان او بر شما حلال است خاکش بدان و آن قوم
 از آنجا روی بغارت آوردند و آن قوم بر دیگران فخر میکردند و می گفتند ما خدای را دیدیم

سبب هلاک شدن متع

معید که امیر هرات بود در حصاری نشست بالنگر بسیار و خانه یا و گرابها
 بنا کردند و تابستان و زمستان آنجا باشند و اندر حصار چشمه آب بود و در تخمان و کاشوری
 و خاصگان وی اندر حصار بودند و سپهسالاران بالنگری قوی و اندر حصار حصاری دیگر
 بود بر سر کوه هیچ کس را بدان حصار راه نبود وی با آن زنان در حصاری بود و عادت وی
 آن بود که هر روزی طعام بخوردی با آن زنان و شراب نشستی با ایشان شراب خوردی و
 چهارده ساله برین کار وی برآمد چون امیر هراته کار بروی تنگ کرد و لشکری وی بر آن

شد این سپهسالار که در حصار بود در حصار بکش و بطاعت بیرون آمد و اسلام پذیرفت
مسلمانان حصار بگرفتند متع دانست که حصار اندرون را نتواند داشتن محمد بن جعفر روایت
کرده است از ابوعلی محمد بن هارون که از دهقانان کش بود و گفت که جده من از جمله خاتونان
بوده است که متع از بهر خویش گرفته بود و در حصار میداشت و میگفت روزی متع زنان را
بنشانند بطعام و شراب بر عادت خویش و اندر شب آب زهر کرد و هر زنی را یک قدح خاص
فرمود و گفت چون من قدح خویش بخورم شما باید که جمله قدح خویش بخورید پس همه
خوردند و من نخوردم و در گریبان خود ریختم و دی ندانست همه زنان بیاختانند و بر دند
من نیز خویشتن میان ایشان انداختم و خویشتن مرده ساختم و وی از حال من ندانست
پس متع برخاست و نگاه کرد و همه زنان را مرده دید نزدیک غلام خود رفت و شمشیر برد
و سهوی برداشت و فرموده بود تا سه روز باز تنور تقنانیده بودند و نزدیک آن تنور رفت
و جامه بیرون کرد و خویشتن را در تنور انداخت و دودی برآمد بنزدیک آن تنور رفتم از او
هیچ اثری ندیدم و هیچ کس در حصار زنده نبود و سبب سوختن وی آن بود که پیوسته گفتم
که چون بندگان من عاصی شوند من با آسمان روم و از آنجا فرشته گان آمم و ایشان را قهر
کنم وی خود از آن جهت سوخت تا خلق گویند که او با آسمان رفت تا فرشته گان آرد و
ما را از آسمان نصرت دید و دین او در جهان بماند پس آن زن در حصار بکشاد و سعید
حرفش در آمد و آن خزینه برداشت احمد بن نصر گوید هنوز آن قوم مانده اند در ولایت کش

و تخت و بعضی از دیبه های بخارا چون کوشک عمر و کوشک خشتوان و دیبه نرماز و ایشان
خود از متع هیچ خبر ندارند و بر همان دین و مذهب ایشان آنست که نماز ننگند از روز
ندازند و لیکن با نمانت باشند و این همه احوال از مسلمانان پنهان دارند و دعوی مسلمانان کنند

ابن سینا نونه از دانشنامه

بزرگترین سعادت پیدا کردن آن که خوشترین خوشی و بزرگترین سعادت و نیک
بختی پویند واجب الوجود است هر چند بیش تر مردم را صورت آنست که چیزهای دیگر خوش تر
است نخت باید که دانسته آید که خوشی و درد صحت گویم که هر کجا که اندر یافت نبود خوشی
و درد نبود پس نخت اندر یافت باید و اندر یافت ما را دو گونه بود یکی حسی که از بیرون بود و یکی
و هی و عقلی که اندرون بود و هر یکی سه گونه بود یکی اندر یافت چیزی که سازوار و اندر خور قوت
اندر یافته بود و یکی نا سازوار و زیان کار و نا اندر خور و سوم میانه که نه این بود و نه آن پس
خوشی اندر یافت اندر خور بود و درد اندر یافت نا اندر خور بود و اما اندر یافت آنچه نه این بود و نه
آن نه خوشی بود و نه درد و اندر خور هر قوی آن بود که موافق فعل وی بود بی آفت
و آن چیز خوش تر بود که وی به نقصان و به بدی میل کمتر کند و دارد و آن چیز درد

ناک تر که وی بنقصان و بیدی میل بیش تر کند و دارد زیرا که اندر یافت چیز خیس است پس چون قیاس شاید کردن آن صورتی را که اندر حس افتد از شیرینی یا از معنی های دیگر که بشیرینی ماند که اندر یافت وی حس است زیرا که او را اندر یافت چیز خیس است با آن صورتی که از واجب الوجود آید اندر عقل که وی بهترین صورتیت و قوت عقل را به فعل آورد

ابوریحان بیرونی

نمونه از کتاب التَّقْوِيم لِأَوَّلِ صِنَاعَةِ التَّجْمِيمِ

جشنهای پارسیان نوروز صیت نخستین روز است از فروردین ماه و زین جهت روز نو نام کردند زیرا که پیشانی سال نواست و آنچه از پس اوست ازین پنج روز همه جشنهاست و ششم فروردین ماه نوروز بزرگ دارند زیرا که خسروان بدان پنج روز حقهای حشم و گروهان و بزرگان بگذرانندی و حاجتها را اگر دندی آنگاه بدین روز ششم خلوت کردند و خاصه گان را و اعتقاد پارسیان اندر نوروز نخستین آنست که اول روزی است از زمانه و بدو فلک آغازید گشتن سیزدهم روز است از تیر ماه و نامش تیر است هم نام ماه خویش و هم تیرگان صیت چنین است به هر ماهی آن روز که هم نامش باشد او را جشن دارند و بدین تیرگان گفتند که آتش تیر انداخت از بهر صلح منوچهر که با افراسیاب ترکی کرده است

بر تیر پرتابی از مملکت و آن تیر گرفت او از کوههای طبرستان بکشید تا بر سوی تخارستان

شازدهم روز است از همراه و نامش مهر و اندرین روز افزون ظفر

مهرگان چیت یافت بر بیوراب جادو انگ معروف است بضحاک و به کوه دماوند

باز داشت و روزها که سپس مهرگان است هم جشن اندر کردار آنج از پس نوروز بود و ششم

آن مهرگان بزرگ بود و رام روز نام است و بدین دانندش

پنج روز پسین اندر آبان ماه و سبب نام کردن آن چنانست که گبرگان

پروردگان چیت اندرین پنج روز خورش و غدا نهند روان های مردگان را و همی گویند

که جان مرده بیاید و ز آن غذا گیرد و چون از پس آبان ماه پنج روز افزونی بوده است آن که

اندرگاه خوانندگر و همی از ایشان پنداشتند که این روز پروردگان است و خلاف بمیان افتاد

و اندر کمیش ایشان هم چیری بود پس هر دو پنج را بکار برند از جهت احتیاط را و بیت و

ششم روز آبان ماه فروردگان کردند و آخرشان آخر ذریده و جمله فروردگان ده روز گشت

آذر ماه بیروزگار خسروان اول بهار بوده است و بد نخستین روز

برشتن کوسه چیت از وی از بهر فال مردی بیایدی کوسه بر نشسته بر خری و بدست

کلاغی گرفته و بیاد بیزن خوشتن با دهنی زدی و زمستان را و داع همی کردی و ز مردمان بدان

چیزی یافتی و بزمانه ما بشیر از همین کرده اند و ضربت پذیرفته از عامل تا هر چه ستانند

از باد و تا نیم روز بفریبت دید و تا نمازد دیگر از بهر خوشتن راستانند و اگر از پس نمازد دیگر بیاندش سیلی خورد از بهر کسی

بهنجیسه صیت
بهن روز است از بهن ماه و بدین روز بهن سپید به شیر خالص
پاک خورند و گویند که حفظ فرزند مردم را و فراموشی ببرد و اما بجز آن
مهمانی کنند بر دیگی که اندر او از هر دانه خوردنی کنند و گوشت هر حیوانی و مرغی که حلال اند
و آنچ اندر آن وقت بدان بقعت یافته شود از تره و نبات

آبان روز است از بهن ماه و آن دهم روز بود و اندر شبش که میان
روز دهم است و میان روز یازدهم آتش بازند به گوز و بادام
و گرد بر گرد آن شراب خورند و لهو و شادی کنند و نیز گروهی از آن بگذرند تا بوز ایندن
جانوران و اما سبب نامش چنانست که از او تا نوروز پنجاه روز است و پنجاه شب و نیز گفته
که اندین روز از مرتزده آن پدر نخستین صد تن تمام شدند و اما سبب آتش کردن و برداشتن
آنت که بیوراسب توزیع کرده بود بر مملکت خویش دو مرد هر روزی تا مغرشان بر آن
دوریش نهادندی که بر کتفهای او بر آمده بود و او را وزیری بود نامش ارمایل نیک دل و نیک
کردار از آن دو یکی را زنده یله کردی و پنهان او را بدهاوند فرستادی چون افریدون او را
بگرفت سسر زش کرد و این ارمایل گفت که ایانی من آن بود که از دو کشته یکی را بر پانیدی
و جمله ایشان از پس کوه اند پس باوی استوان فرستاد تا به عوی او نگردد او کسی را
پیش فرستاد و بنمود تا هر کس بر بام خانه مغریش آتش افروختند زیرا که شب بود
و خواست تا بسیاری ایشان پیدا آید پس آن نزدیک افریدون بموقع افتاد و او را آزاد

کرد و بر تخت زرین نشاند و مسلمان نام کرد ای مردمان
 و پیش از سده روزی است او را رسیده گویند و نیز نوسده و بحقیقت
 بدانستم از او چیزی نبشتم رقعتهای کرشمه چیت این از ستمهای پارسیان نیت و لکن
 عامیان نو آوردند و شب این روز بر کاغذ پانینند و بر در خانه پانینند تا اندر و گزند
 اندر نیاید و پنجم روز است از اسفند ارند ماه و پارسیان او را مردگیران خوانند زیرا که
 زنان بر شوهران اقرار اجها کردند و آرزویهای خرسندی از مردان
 روزگار سال پارا کرده است زرا دشت و گفته است که بهر پاره ایزد
 گنبدار چیت تعالی گونه آفریده است چون آسمان و زمین و آب و گیاه و جانور
 و مردم تا عالم بسالی تمام آفریده شد و باول هر یکی ازین پاره پانینج روز است تا نشان گنبدار

گردیزی نمونه از زرین الاخبار

ابو مسلم صاحب دعوت از مرو بیرون آمد و خانه او بده ماخان بود و چون
 دل از کار نصر* فارغ کرد نامه نوشت سوی قحطبه تا بگرگان شد و بانباته بن حنظله که

نصر بن سیار حاکم خراسان و ماورالنهر است

والی گرگان بود و چهل هزار مرد از شامیان با او بود حرب کرده و نیابت را بکشت و چند
 پسران او را نیز بکشت و مردم بسیار کشته شد و مروان سپاه پیش قحطبه بفرستاد
 براه شهر زور و عمر بن همیره بن یزید از کوفه سوی او رفت و ابو مسلم بن ابی بکر آمد اندر صفه
 احدی و ثلثین و مائه * و عثمان پسر کرمانی بخاراستان بود و با او بود ابو مسلم
 ابو داود نامه نوشت که عثمان را بکش ابو داود مر عثمان را بکشت و پیش از آن ابو مسلم
 مر علی بن جدیع الکرمانی را اندر شوال سنه احدی و ثلثین و مائه بکشت و پیش از ابو مسلم
 بر علی کرمانی با میری سلام کردند و لشکر سوی قحطبه هم فرستاد تا هفتاد هزار مرد گرد آمد
 تصدیق آن خبر که از علی بن عبد الله بن العباس روایت کنند که وی گفت از مشرق
 هفتاد هزار شمشیر آید بنصرت اهل بیت و قحطبه با صفهان شد با عامر بن ضباره حرب کرد
 و عامر را بکشت و بسیار مردم از سپاه او بکشت اندر رجب سنه احدی و ثلثین و مائه پس
 نهادند را بکشد و از آنجا بجلوان شد و مسجد جامع مرو ابو مسلم بنا کرد مسجد جامع نسا بوم
 ابو مسلم کرد که آنجا فادوسپان ابو مسلم را بخشیده بود و این فادوسپان از دهقانان نسا بود
 بود و راستای ابو مسلم نکوی کرده بود اندر آن روز که ابو مسلم دعوت پنهان همی کرد و چون
 ابو مسلم را کار نیک شد حق فادوسپان بگذارد

* احدی و ثلثین و مائه - یک صد و سی و یک

تا در انزوی را داد تا بری بنشیند و نمایان فرستد بشهر باوشغل این ناچم پیش گیرد و
کفایت کند بجنگ یا بصلح باز آرد و شغل وی و لشکری وی راست باید کرد چنانکه فردا
خلعت پوشد و پس فردا برود و بر نهروان مقام کند تا لشکر باو مدد و آلت جمعی بدو
رسد یحیی گفت فرمان بردارم و بازگشت و هر چه بایست بساخت و پوشیده فضل را گفت
ای پسر بزرگ کار است که خلیفه ترا فرمود و در بر تمام که ترا ازانی داشت این جهانی و
لیکن آن جهانی با عقوبت قوی که فرزند می را از آن پیغام بر علیه السلام بری باید انداخت
و جز فرمان برداری روی نیست که دشمنان بسیار داریم و متهم به علویانیم تا از چشم این
خداوند نیوفتیم فضل گفت دل مشغول مدار که من در ایستم و اگر جانم بشود تا این کار بصلح راست
شود دیگر روز یحیی و فضل پیش آمدند هرون الرشید نیزه و رایت خراسان بیت نام
فضل و با من شور بدو دادند و خلعت پوشید و بازگشت با او کعبه سخت بزرگ و بخانه باز آمد
همه بزرگان در گاه بزرگ وی رفتند و وی را خدمت کردند و دیگر روز برفت و بر نهروان
آمد و سه روز آنجا مقام کرد تا پنجاه هزار سوار و سالاران و مقدمان نزدیک وی رفتند
پس در کشید و بری آمد و آنجا فرود آمد و مقدمه را با بیت هزار سوار بر راه دنیا و ند
بطبرستان فرستاد و لشکر با او دیگر پیشان بخراسان در پراگند و پس رسولان فرستاد
به یحیی علوی و تاملظفها کرد تا بصلح اجابت کرد بدان شرط که هرون او را عهد نامه فرستد
بخط خویش بر آن سخت که کند و فضل حال باز نمود و هرون الرشید اجابت کرد و سخت

شاد شد یا بخی سختی فرستاد باز سولی از ثقات خویش و هر دو آن را بخت خویش بنشت
 و قضات و عدول را گواه گرفت پس از آن که سوگندان را بر زبان برانده بود و یحیی بدان
 آرام گرفت بزرگیک فضل آمد و بسیار کرامت دید و پیغام در رفت و پروان وی را بنواخت
 و بسیار مال بخشید و فضل بخراسان رفت و دو سال میبود و مالی سخت بزازان و شاعران
 بخشید و پس استعفا خواست و بیافت و به بغداد باز آمد و هر دو را استای وی
 آن نیکویی فرمود که حد بگذشت

عصر العالی کیکاوس

نمونه از قابوسنامه

اما مردمان بیگانه را هر روز مهمان کن که هر روز
 مهمان کردن و مهمان شدن
 بسزا بحق مهمان توانی رسید بگو تا یک ماه چند
 بار میزبانی خواهی کردن آن که سه بار خواهی کردن یک بار کن و تقفاتی که در آن سه
 مهمانی خواهی کردن درین یک مهمانی کن تا خوان تو از همه عیبی بری بود و زبان عیب
 بخوان بر تو بسته بود و چون مهمان در خانه تو آیند هر کسی را پیش باز همی رو تقری همی
 کن اندر خورایشان و تیمار هر کس بسزا همی در چنان که بوشکور بلخی گوید

که دوست مهمان بود ورنه دوست

شب و روز تیمار مهمان بروست

اگر وقت میوه بود پیش از نان خوردن میوه های تر و خشک پیش ایشان نه تا بخزند
و یک زمان توقف کن آنگاه مردمان را بنام برو تو نشین تا آنگاه که مهمانانت بگویند
چون یک بار بگویند بنشین و با ما مساعت کن تو گوی شاید بنشینم بگذارید تا خدمت
کنم و چون یک بار دیگر تکرار کنند بنشین و با ایشان نان خور اما فرود هر کس نشین
مهمانی سخت بزرگ بود که نشستن ممکن نباشد و عذر محواه از مهمانان که عذر خواستن
طبع بازاریان بود هر ساعت گموی که ای فلان نان نیک بخور هیچ نمی خوری بجان تو که شرم
نداری من خود سزای تو چیزی نتوانم کردن ان شاء الله بار دیگر عذر این باز خواهم که
این نه سخنان محتشمان باشد لفظ کسی بود که بسالها مهمانی یک بار کند از جمله
بازاریان که از چنین گفتار مردم خود شرم زده گردد و نان نتواند خوردن و نیم سیر از نان
برخیزد و مارا بگیرد و رسمیت خوب چون مهمانی را به خوان برند کوزه های آب و خوردنی در
میان خوان بنهند و همان خدای و پیوستگان او از آنجا بروند مگر یک کس از دور
بپاید از بهر کاس نهادن راتا مهمانان چنان که خواهند زمان بخزند آن که میزبان پیش
آید و رسم عرب هم اینست و چون مهمانان نان خورده باشند بعد از دست شستن گلاب
و عطر فرمای و چاکران و بندگان مهمانان را نیکو تعهد کن که نام و تنگ ایشان بیرون

برند و اندر مجلس نقل و اسپر غم بسیار فرمای نهادن و مطهر بان خوش فرمای آوردن
و تا نبید خوش نبود همان مکن که همه روز خود مردم نان خورند سیکی خوش و سماع خوش
باید تا اگر در خوان و کاسه تقصیری افتد عیب خوان تو بدان پوشیده گردد و نیز سیکی
خوردن بزه است چون بزه خواهی کردن باری بزه بیمزه مکن سیکی که خوری خوشترین
خور و سماع که شنوی خوشترین شنوی چون این همه که گفتم کرده باشی خود را بر همان
حق شناس ایشان را بر خوشتن حق واجب دان و لکن نبید کم خور و پیش از همانان
مست شو چون دانی که مردمان نیم مست شوند آنگاه از خوشتن سگری همی نمای و یاد
مردم همی گیر و نوش و خور همی ده بجد و اندازه و پیوسته تازه روی و خنده ناک همی باش
اما بیوده خندیدن دوم دیوانگیت چنانک کم خندیدن دوم سیاست و خوشتن
داریت چه گفته اند که خنده بیوده و بی وقت گریه بود و چون همان مست شود و بخوابد
رفتن یک بار و دوبار خواهش کن و توضیح نمای مگذار که برود بار سوم در وی میا و نیز
به تطف بر اهش مکن تا برود و اگر چاکران تو خطای کنند از ایشان در گذار و پیش
همان روی ترش مکن و با ایشان جنگ مکن که این نیکت و آن نه نیک اگر چیزی ترا
ناپسندیده آید بار دیگر فرمای کردن و این یک بار صبر کن و اگر همان تو هزار محال گوید
یا بکند از وی بردار و حرمت وی بزرگ دار اما بدان که حق همان نگاه داشتن واجب است
و لکن حق آن همان که بحق شناسی از زنده چنان که هر قلاشی را بجانم بری و آنکه چندین

تواضع فرمائی که این مهمان منت بدان که این تقرب با که باید کردن
 اگر مهمان شوی همان هر کس مشو که حشمت رازیان دارد و چون شوی سخت
 گرسنه مشو و سیر نیز مشو که اگر نان نتوانی خوردن میزبان بیازرد و اگر با فراطخوری
 زشت باشد و چون در خانه میزبان شوی جانی نشین که جای تو باشد و اگر خانه آشنایان
 تو باشد و ترا ولایتی باشد در آن خانه بر سر نان و بر سر بنیید کار اقرائی مکن با چاکران میزبان
 مگوی که ای فلان این طبق بدن جای نه و این کاسه فلان جای نه یعنی که من ازین خانه ام
 مهمان فضولی مباش و بنان و کاسه دیگران دیگران را تقرب مکن و چاکر خویش راز که
 ده که گفته اند که الزلّه زلّه * و مست خراب مشو چنان بر خیز که اندر راه اثر مستی بر
 تو پیدا نبود مستی مشو که از آدمیان بگردی تمامی مستی بجانه خویش کن و اگر بمثل یک
 قدح بنیید خورده باشی و که تران تو صد گناه بکنند کس را ادب فرمائی کردن اگر چه مستوجب
 ادب باشد که هیچ کس آن آرزوی ادب بشمارد و گویند عریده همی کند هر چه خواهی بنیید
 تا خورده کن تا دانند که آن قصد ادبست نه معریده که از مست همه چیزی بعریده شمرند
 همچنان که گفته اند الجنون فنون دیوانگی گونه گونه است عریده نیز هم گونه گونه است
 که مستی هم نوعی از دیوانگیست و بدان که در مستی بسیار گفتن عریده است و نقل بسیار

الزلة زلة - خطای خطاست

خوردن عریبه است و بسیار دست زدن و پای کوفتن عریبه است و نقل بسیار کردن
 هم عریبه است و پیوسته سرد گفتن خارج و باز خاستن عریبه است و بسیار تقرب کردن
 بنا واجب هم عریبه است و بسیار خندیدن و بسیار گریستن هم عریبه است فرستی و در
 هشیاری دیوانگی است پس ازین همه هر چه گفتم پرهیز کن که این هر چه گفتم یا جنونت
 یا عریبه که نه همه عریبه و جنون مردم را زدن باشد و پیش هر میگانه دست خراب شو
 مگر پیش عیالان و بندگان خویش و اگر از مطربان سماعی خواهی همه راههای سبک
 مخواه تا بر عنائی و سبکی منوب نباشی هر چند بیشتر جوانان راه های سبک خواهند

نظام الملک طوسی

نمونه از سیاست نامه

چنین گویند که بهرام گور را وزیر بود که او را راست
 راست روشن وزیر
 روشن خوانند و بهرام گور همه مملکت بدست آورده
 بود و بروی اعتماد کرده سخن هیچ کس در حق وی نشنیدی و شب و روز به تماشا و شکار
 و شراب مشغول بودی و یکی را که نام خلیفه بهرام گور بود این راست روشن گفت که رعیت
 بی ادب گشته اند و از بسیاری عدل ما دلیر شده اند و اگر مالش نیابند ترسم که تباهی

پدید آید و پادشاه بشکار و شراب مشغول است و از کار مردمان و رعیت سخت غافل است
تو ایشان را بمال پیش از آن که تباهی پدید آید اکنون بدان که این مالش بر دو گونه بود
بدان را کم کردن و نیکان را راستن هر که را گویم بگیر تو همی گیر پس هر که را خلیفه بگیرفتی
و باز داشتی راست روشن خویشتن رشوت بستدی و خلیفه را گفتی تا او راست باز دارد تا
هر که را در آن مملکت اسبی خوب یا غلامی یا کنیزی نیک روی و مال و ضیعتی بود همه را بستد
و رعیت درویش گشتند و معروفان آواره شدند و در خزانه چیزی همی گرد نیاید و چون
بر این روزگاری برآمد بهرام گور دشمن پدید آمد خواست که لشکر را بخشیش دهد و آبادان کند
و پیش دشمن فرستد در خزانه شد پس چیزی نماند از معروفان و رئیسان شهر پرسید
گفتند چند سال است تا فلان و فلان خان و مان گذشته و بفلان ولایت رفته اند
گفت چرا گفتند ندانیم هیچ کس نیارست از بیم وزیر چیزی گفتن بهرام آن روز و آن شب
اندر آن اندیشه همی بود و هیچ معلوم وی گشت که این خلل از کجاست دیگر روز سپیده دم
از آن دل مشغولی تنها بر نشست و روی بر بیابان نهاد و اندیشه ناک همی رفت تا روز بلند
شد مقدار هفت فرسنگ رفته بود که خبر نداشت و از گرمای آفتاب تشنگی بروی
غلبه کرد و بشرتی آب حاجتمند شد در آن محراب نگاه کرد دید که دوری بر همی آید گفت
بهمه حال آنجا مردم باشند روی بدان دود نهاد چون بنزدیک رسید همه گو سفیدی دید
خوابیده و خیمه زده و سنگی بر دار کرده شکفت میماند و بنزدیک خیمه رفت مردی بیرون

آمد و بروی سلام کرد و مرا و فرود آورد و ندانست که او بهرام گوراست و ما حضری
 کرداشت پیش آورد بهرام گفت مرا نخت از حال سگ آگاه کن پیش از آن که
 نمانم بخوریم تا این حال بدانم که چیت آن مرد گفت این سگ امین من بود بر این گوسفندان
 و از هنر او دانسته بودم که باده گرگ در آویختی و هیچ گرگ از بیم او گرد گوسفندان من
 نیارستی گشت و بسیار وقت من به شهر رقتی یعنی و دیگر روز باز آمدی و او گوسفندان
 بچرا بردی و سلامت باز آوردی بر این روز گاری بر آمد روزی گوسفندان بشردم چندین
 گوسفند کم آمد همچنین هر چند روز نگاه کردی اندک گوسفندی کم بودی هرگز اینجا در دهن
 آمد و هیچ گونه نمی دانستم دانست که این چه حالت و گوسفندان را چه میشود و حال رمد من
 از اندکی بجای رسید که چون عامل صدقات بیاید و بر عادت گذشته صدقات خواست
 تمامی رمد از بقیتی که مانده بود آن نیز در کار صدقات رفت اکنون من چوپانی آن عامل
 می کنم مگر این سگ با گرگ انس گرفته و من غافل و بی خبر از کار او قضا را روزی
 بدشت رفته بودم بطلب همیزم چون باز گشتم از پس بالای درآمد گوسفندان را دیدم که
 می چرند و گرگی روی برمه آورده بود و می پوشید در پس خاری بنشستم و پنهان نگاه میکردم
 چون سگ گرگ را دید پیش باز آمد و دم می جنبانید گرگ در میان دستاخت و یک را از
 گوسفندان بگرفت و بدید و بخورد و سگ هیچ آواز نداد چون معامله گرگ و سگ دیدم
 بدانستم که تباهی کار گوسفندان من از بس راهی سگ بوده است پس زور بگیرم و از بهر خجالتی

که از او پدید آمده بود پر دراز کردم بهرام گور را سخت عجب آمد چون از آنجا باز گشت همه راه
در این حال تفکر میکرد تا اندیشه او بر این رفت که رعیت ما مرده اند و وزیر ما این احوال
رعیت و مملکت سخت آشفته و باخلل می بینم و از هر که می پرسم بامن راست نمی گوید و پوشیده
میدارد تدبیر من آن است که از حال رعیت و وزیر پرسم چون با جای خویش باز آمد سخت
روزنامه های باز داشتگان را بخواند سر تا سر شاعت راست روشن بید و حال راست
روشن بدانت که او با مردمان نه تنگ رفته است و بیداری کرده است گفت این نه راست
روشن است بلکه دروغ و کث است پس مثل زد که راست گفته اند و انامیان که هر که بنام
قرینة شود به نان اندر مانده و هر که به نان خیانت کند به جامه اندر مانده و من وزیر را قوی
دست کردم تا مردمان او را بدین جاه و حشمت همی بینند از بیم او سخن راست نیازند گفتن
چهاره من آنست که فردا چون بدرگاه آید حرمت او پیش مردمان ببرم و او را باز دارم و
بفرمایم تا بنده گران بر پای وی نهند آنگاه زندانیان را پیش خود خوانم و از حال ایشان پرسم
و بفرمایم تا منادی کنند که ما راست روشن را از وزارت معزول کردیم و حبس فرمودیم و
نیز او را شغلی نخواهیم فرمود که را از او رنجی رسیده است و دعوی دارد بیاید و حال خویش
بگوید و معلوم کند تا انصاف او بدو هم چون مردمان این بشنوند چنان که باشد معلوم
ما گردانند اگر با مردمان نیکویی کرده باشد و مال ناحق نسته باشد و از او شکر گویند
او را بنوازیم و با سر شغل بریم و اگر برخلاف این رفته باشد او را سیاست فرمایم پس

روز دیگر بهرام گور بار داد بزرگان پیش رفتند و وزیر اندر آمد و بجای خود انداخت
بهرام روی سوی راست روشن کرد و گفت که این چه اضطراب است که در ملک ما افکنده
و لشکر مای برگ داری و رعیت مای حال کرده ترا فرمودیم که از ازاق مردمان را بوقت
خویش میسران و از عمارت و ولایت فارغ مباش و از رعیت جز خراج حتی مستان و
خرانه را به ذخیره آبادان دار اکنون نه در خرانه چیزی می بینم و نه لشکر برگ دارند و رعیت
بر بجای مانده است تو پنداری بدان که من خود را بشراب و شکار مشغول کرده ام از کار مملکت
و حال رعیت غافلم بفرمود تا او را بی حرمتی از جای برداشتنند و در خانه بزنند و بندگران
بر پای او نهادند و بر سر ای منادی کردند که ملک راست روشن را از وزارت معزول کرد و
بر روی خشم گرفت و نیز او را حمل خواهد فرمود هر که را از وی رنجی رسیده است و ظلمی دارد
بی هیچ ترس و واهی بدرگاه آید و حال خویش باز نماید تا ملک انصاف ایشان بدهد و
هم در وقت بفرمود تا زندان را در باز کردند و زندانیان را پیش آوردند و یک یک راهی
رسید که ترا بچه جرم باز داشته است یکی گفت برادری داشتم تو انگر و مال و نعمت بسیار
داشت راست روشن او را گرفت و همه مال از وی بستند و در زیر اسکنج بکشت گفتم که این
برادرم را چرا کشتی گفت با مخالفان ملک مکاتبه دارد و مرا بزندان کرد تا پیش ملک
تظلم نکنم و این حال پوشیده بماند دیگری گفت من باغی داشتم سخت خرم و خوش از پدرم
میراث مانده بود و راست روشن در پهلوی آن ضیعتی داشت روزی در باغ من آمد و او را

آن باغ بدل خویش آمد خریداری کرد نفرو ختم مرا گرفت و در زندان کرد که دختر فلان کس را
دوست میداری و خیانتی بز تو روشن شده است این باغ را از دست بازدار و قباله باغ
با قرار خویش بکن که بیز اگر گشتم از باغ و هیچ دعوی ندارم و حتی و ملک راست روشن
راست من این قرار نکردم و امروز پنج سال است تا در این زندان مانده ام دیگری گفت
من مردی باز گانم و کار من آنست که به تو و خشک می گردم و اندک مایه دارم و نظری که
بشهری یایم بخرم و بدیگر شهر بروم و بفروشم و به اندک سودی قناعت کنم مگر عقد مرواری
داشتم چون بدین شهر آمدم در بها کردم خبر بوزیر ملک شد کس فرستاد و مرا بخواند و آن
رشته مرواریه را از من خریداری کرد بی آن که بها بد بخواند و خویش فرستاد چند روز
سلام او هم رفتم خود بدو راه نشد نه بها داد و نه عقد باز داد طاقتم شد روزی بر سر راه
او شدم و گفتم اگر آن عقد شایسته است بفرمای تا بها بدهند و اگر شایسته نیست باز
دهند که من بر سر راهم خود جواب من نداد چون بوثاق باز آمدم سر هتکی را دیدم با سپه پاساده
که در وثاق من آمدند و گفتند بر خیز که ترا وزیری خواهد شد گشتم بهای مروارید خواهد داد
بر خاستم و با آن عوانان برفتم آن عوانان مراد زندان بردند و زندان بان را گفتند که فرمان
چنان است که این مرد در زندان کنی و بندی گران بر پایش نهی و اکنون سالی و نیم است
که در بند و زندانم دیگری گفت من رئیس فلان ناحیه و همیشه خانه من بر همانان و غربا
و اهل علم کشاده بودی و مراعات غریبان و در ماندگان کردی و صدقات و خیرات من بسر

استحقاق پیوسته بودی و از پدران چنین یافته بودم و هر چه مرا از ملک و ضیاع در آمدی
در اخراجات خیر و مروت همانان صرف کردی و وزیر ملک مرا بگرفت که تو گنج یافته و
شکنج و مطالبت مرا بزدان باز داشت و هر ملکی و ضیاعی که داشتم درم گانه از ضرورت
نیم بها بفر و ختم و بدو دادم و اکنون چهار سال است تا در زندان و بند گرفتارم و بر یک درم
کار نیستم زیاده از هفت صد مرد زندانی بودند کم از بیست مرد که خونی و مجرم و دزد بودند
گرچه آن بودند که وزیر ایشان را بطبیع مال و ظلم باز داشته بود و در زندان کرده

چون خیر منادی که پادشاه فرموده بود مردمان شهر بشنیدند و دیگر روز چندان
ظلم بدرگاه آمدند که آن را حد و منتها نبود چون بهرام گور احوال خلق و بی رسمی ها و بی داریها و ستم
دیر بر آن جمله شنید باخوشتن گفت فساد این مرد بیش از آن می بینم در مملکت که بتوان
گفت و آن دلیری که او با خدا و خلق خدای تعالی و برهن کرده است بیش از آنست که
ندیشه در او رسد در این کار شرف تر باید نگاه کرد

نمونه ها از چهار مقاله

تالیف احمد بن عمر بن علی نظامی عروض سهرقندی

در حدود سال ۵۵۰ هجری قمری

مقاله دوم

در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر

شاعری صناعتی است که شاعر بدان صناعت اتساق مقدمات موهمه کند و التماس قیاسات منتجب بر آن وجه که معنی خرد را بزرگ گرداند و معنی بزرگ را خرد و نیکو را در خلعت زشت باز نماید و زشت را در صورت نیکو جلوه کند و ایهام غصبانی و شهوانی را بر انگیزد تا بدان ایهام طباع را انقباضی و انبساطی بود و امور عظام را در نظام عالم سبب شود چنانکه آورده اند

احمد بن عبد الله النختمانی را پرسیدند که تو مردی خرنبنده
بودی با میری خراسان چون افتادی گفت ببا و غنیم در

حکایت

نخستان روزی دیوان حنظله بادغیسی همی خواندم بدین دو بیت رسیدم

شو خطر کن ز کام شیرجوی

فوتری گر یکام شیر در دست

یا چو مردانت مرگ رویاروی

یا بزرگی و عزت و نعمت و جاه

داعیه در باطن من پدید آمد که بی هیچ وجه در آن حالت که اندر بودم راضی نتوانستم بود
 خزان را بفروختم و اسب خریدم و از وطن خویش رحلت کردم و بخدمت علی بن الیث
 شدم برادر یعقوب بن الیث و عمرو بن الیث و باز دولت صفاریان در ذروه اوج
 عیسی پروراز همی کرد و علی برادر کهین بود و یعقوب و عمرو را بر او قبایلی تمام بود و چون
 یعقوب از خراسان بفرزین شد از راه جبال علی بن الیث مرا از رباط سنگین باز
 گردانید و بخراسان بشکلی اقطاع فرمود و من از آن لشکر سواری حد بر راه کرده بودم
 و سواری بیت از خود داشتم و از اقطاع علی بن الیث یکی کרוخ هری بود و دوم خوا
 نشا بور چون بکروخ رسیدم فرمان عرضه کردم آنچه من رسیدم تفرقه لشکر کردم و بلشکر
 وادم سوار من سید شد چون بخواف رسیدم و فرمان عرضه کردم خواجگان خواف
 تمکین نکردند و گفتند ما را شهنشاید تا ده تن رای من بر آن جمله قرار گرفت که دست
 از طاعت صفاریان باز داشتم و خواف را غارت کردم و بروستای بشت بیرون شدم
 و به بیق در آمدم دو هزار سوار بر من جمع شد بیادم و نشا بور بگرفتم و کار من بالا گرفت
 و ترقی همی کرد تا جمله خراسان خوشتن را مستخلص گردانیدم اصل و سبب این دو
 بیت شعر بود و سلامی اندر تاریخ خویش همی آرد که کار احمد بن عبد الله بدرجه
 رسید که نشا بور یک شب سید هزار دینار و پانصد سب و هزار تا جامه
 بنشید و امروز در تاریخ از ملوک قاهره یکی اوست اصل آن دو بیت شعر بود و در
 عرب و عجم امثال این بسیار است اما برین یکی اختصار کردیم پس پادشاهان را از
 شاعر نیک چاره نیست که بقاء اسم او را ترتیب کند و ذکر او را در دو اوین و دوازدهم ثبت

گرداند زیرا که چون پادشاه بامرای که ناگزیر است مأمور شود از لشکر و گنج و خزینده
 او آثار نماید و نام او بسبب شعرش آن جاویدان بماند شریف مجلیدی گرگانی گوید
 از آن چندان نعیم این جهانی که ماند از آل ساسان و آل سامان
 شنای رودکی مانده است و مدحت نوای باربد مانده است و درستان

و اسامی ملوک عصر و سادات زمان بنظم رابع و شعر شایع این جماعت باقی است چنانکه
 اسامی آل سامان به استاد ابو عبد الله جعفر بن محمد الرودکی و ابو العباس الربیعی
 و ابو المثل البخاری و ابو اسحق جوینی و ابو الحسن ابغی و طحاوی و خبازی نسابوری
 و ابو الحسن الکسانی اما اسامی ملوک آل ناصر الدین باقی ماند با ائمه ثمال عصری و عجمی
 و قرخی و بهرانی و زینتی و بزرجمهر قاسمی و مظفری و منشوری و منوچهری و مسعودی
 و قصار اقی و ابو حنیفه اسکاف و راشدی و ابو الفرج رونی و مسعود سعد سلمان
 و محمد نامر و شاه بورجا و احد خلف و عثمان مختاری و محدود السنائی اما اسامی آل
 خاقان باقی ماند به لؤلؤی و کلایی و نجینی فرغانی و عمیق بخاری و رشیدی سمرقندی و
 نجار ساغوجی و علی بانیدی و پسر درغوش و علی سپهری و جوهری و سغدی و پسر
 تیشه و علی شرنجی اما اسامی آل بویه باقی ماند به استاد منطقی و کیا غضائری و
 بندار اما اسامی آل سلجوق باقی ماند به قرخی گرگانی و لامعی دهستانی و جعفر حمدانی
 و در فیروز فجوی و برهانی و امیر معزی و ابو المعالی رازی و عمید کمالی و شهبازی اما
 اسامی ملوک طبرستان باقی ماند به قمری گرگانی و رافعی نسابوری و کفائی گنجی و کوسه
 قالی و پورکله و اسامی ملوک غور آل شنب باقی ماند به ابو القاسم رفیعی و ابو بکر

جوهری و کتیرین بندگان نظامی عروضی و علی صوفی و دو این جماعت ناطق
 است بکمال و جمال و آلت و وعدت و عدل و بذل و اصل و فضل و رای و تدبیر و تأیید
 و تأثیر این پادشاهان ماضیه و این بهتران خالیه... بسامتران که نعمت پادشاهان
 خوردند و بخششهای گران کردند و برین شعراء مفلح سپردند که امروز از ایشان
 آثار نیت و از خدم و خشم ایشان دیارانه و ساکوشکهای منقش و باغهای
 دلکش که بنا کردند و بیاراستند که امروز بازمین هموار گشته است و باعزازات
 و اوویه برابر شده مصنف گوید

بسا کاخا که محمودش بنا کرد   که از رفعت همی بامه مرا کرد
 نبینی زان همه یک نخت بر پای   مدیح عنصری ماندست بر جای

و خدای عالم علاءالدین و الدین ابوعلی الحسین بن الحسین اختیار امیر المؤمنین که
 زندگانش دراز باد و چتر دولتش منصور بکین خواستن آن دو ملک شهریار شهید
 و ملک حمید بغزنین رفت و سلطان بر امشاه از پیش او برفت بر در آن دو
 شهید که استخفافها کرده بودند و گزافها گفته شهر غزنین را غارت فرمود و عمارة
 محمودی و معودی و ابراهیمی خراب کرد و مدیح ایشان بزرهی خرید و در خزینه همی نهاد
 کس راز هره آن نبود که در آن لشکر یا در آن شهر ایشان را سلطان خواند و پادشاه
 خود از شاهنامه بر می خواند آنچه ابوالقاسم فردوسی گفته بود

چو کودک لب از شیر مادر بست   ز گهواره محمود گوید نخت
 بتن زنده پیل و بجان حیرتیل   بکف ابر بهن بدل رود نیل

جهاندار محمود شاه بزرگ با بشخو آرد هس میش و گرگ

همه خداوندان خرد دانند که اینجا حثمت محمود نمازده بود حرمت فردوسی بود و
نظم او و اگر سلطان محمود دانسته بودی همانا که آن آزاد مرد را محروم و میوس نگذاشتی

فصل در چگونگی شاعر و شعر او

اما شاعر باید که سلیم الفطره عظیم الفکره صحیح الطبع جید الرویه و قیق النظر باشد در
انواع علوم متنوع باشد و در اطراف رسوم مستطرف زیرا چنانکه شعر در هر علمی بکار
همی شود هر علمی در شعر بکار همی شود و شاعر باید که در مجلس محاورت خوشگوی بود
در مجلس مناسرت خوشگوی و باید که شعر او بدان درجه رسیده باشد که در
صحیفه روزگار مطور باشد و بر السنه احرار مقروء بر سفائن بنویسند و در مدائن
بخوانند که خط او فرو قسم افضل از شعر بقای اسم است و تا مطور و مقروء نباشد
این معنی بجاصل نیاید و چون شعر بدین درجه نباشد تاثیر او را اثر نبود و پیش از
خداوند خود بمیرد و چون او را در بقای خویش اثری نیست در بقای اسم دیگری چه
اثر باشد اما شاعر بدین درجه نرسد الا که در عنفوان شباب و در روزگار جوانی بیت
هزار بیت از اشعار متقدمان یاد گیرد و ده هزار کلمه از آثار متأخران پیش چشم
کند و پیوسته دو دین استادان هم خواند و یاد همی گیرد که در آمد و بیرون شد
ایشان از مضایق و دقائق سخن بر چه وجه بوده است تا طرق و انواع شعر در طبع او
مرتمن شود و عیب و هنر شعر بر صحیفه خرد او منقش گردد تا سخنش روی در ترقی

دارد و طبعش بجانب علوم مهمل کند هر که را طبع در نظم شعر راسخ شد و سخنش هموار گشت
 روی بعلم شعر آرد و عروض بخواند و گرد تصانیف استاد ابوالحسن السرخسی البهرانی
 گردد چون غایة العروضین و کنز القافیة و نقد معانی و نقد الفاظ و سرقات و تراجم
 و انواع این علوم بخواند بر استادى که آن داند تا نام استادى سزاوار شود و اسم
 او در صحیفه روزگار پدید آید چنانکه اسامی دیگر استادان که تا مهای ایشان یاد کردیم
 تا آنچه از مخدوم و ممدوح بستاند حتی آن بتواند گزارد در بقای اسم و اما بر پادشاه
 واجب است که چنین شاعر را تربیت کند تا در خدمت او پدید آید و نام او از مدحت
 او هویدا شود اما اگر ازین درجه کم باشد شاید بدو سیم ضایع کردن و شعر و التفات
 نمودن خاصه که سپر بود و درین باب تفحص کرده ام در کل عالم از شاعر سپر بدر نیاقدم
 و هیچ سیم ضایع تر از آن نیست که بوی دهند تا جوانمردی که پنجاه سال نداشته
 باشد که آنچه من هم گویم بدست کی بخوابد دانستن اما اگر جوانی که طبع راست
 دارد اگر چه شعرش نیک نباشد امید بود که نیک شود و در شریعت آزادگی تربیت
 او واجب باشد و تعهد او فریضه و تفقد او لازم اما در خدمت پادشاه هیچ بهتر از
 پذیره گفتن نیست که بپذیرد طبع پادشاه خرم شود و مجلسها برافزود و شاعر
 بمقصود رسد و آن اقبال که رود کی در آل سامان دیدم پذیره گفتن فرود شری کسی ندیده است

چنین آورده اند که نصر بن احمد که واسطه عقد آل سامان بود
 و اوج دولت آن خاندان ایام مالک او بود و اسباب تمنع

حکایت

و علل ترفع در بغایت ساختگی بود خزان آراسته و لشکر تجار و بندگان فرمان بردار
زمتان بدار الملک بخارا مقام کردی و تابستان بر قنده رفتی یا بشهری از شهرهای
خراسان مگر یک سال توبت هری بود بفضل بهار بیاد غنیمت بود که باد غنیمت خرم ترین
چراخواری خراسان و عراق است قریب هزار ناهفت پر آب و علف که هر یکی لشکری را
تمام باشد چون ستوران بهار نیکو بخورند و ببن و توش خویش باز رسیدند و شایسته
میدان و حرب شدند نهر بن احمد روی بهری نهاد و بدر شهر بمرغ سپید فرود آمد
و لشکر گاه بز و بهار گاه بود شمال روان شد و میوه های مان و کروخ در رسید که
امثال آن در بسیار جایها نشود و اگر شود بدان از افنی نباشد آنجا لشکر بر آسود و هوا
نخوش بود و باد سرد و نان فراخ و میوه بسیار و مشومات فراوان و لشکری از بهار
و تابستان بر خورداری تمام یافتند از عمر خویش و چون در گان درآمد و عهیر در رسید
و شاه مغرم و محام و اقوان در دم شد انصاف از نعیم جوانی بستند و داد از غنمان
شباب بدانند هر گان در کشید و سر ما قوت نکرد و انگور در بغایت شیرینی رسید
و در سواد هری صد و بیست لون انگور یافته شود هر یک از دیگری لطیفتر و لذیذ تر از
آن دو نوع است که در هیچ ناحیت ربع مسکون یافته نشود یکی پرنیان و دوم کلنجری
ستیک پوست خردتکس بسیار آب کوی که در او اجزای ارضی نیت از کلنجری خوشه پنچ
من و هر دانه پنچ درم سنگ بیاید سیاه چون قیر و شیرین چون شکر و از شش بسیار
توان خورد بسبب مائیتی که در اوست و انواع میوه های دیگر همه خیار چون امیر نهر بن احمد
هر گان و ثمرات او بید عظیمش خوش آمد تر گس رسیدن گرفت کشتش بپیکندند در مان

و منقش برگرفتند و آونک بستند و گنجینه پار کردند امیر با آن لشکر بدان دوپاره وید
در آمد که اورا غوره و درواز خوشند سر راهی دیدند هر کسی چون بهشت اعلی و هر یکی را باغی و
بستانی در پیش بر هفت شمال نهاده زمستان آنجا مقام کردند و از جانب بستان نارنج
آوردن گرفتند و از جانب مازندران ترنج رسیدن گرفت زمستانی گذاشتند در غایت
خوشی چون بهار درآمد اسپان بیاد غیس فرستادند و لشکر گاه بمان میان دو جوی
بردند و چون تابستان درآمد میوه ها در رسید امیر نصر بن احمد گفت تا بستان کجا رویم
که ازین خوشتر مقامگاه نباشد هر گان برویم و چون هر گان درآمد گفت هر گان هری
بخزیم و برویم و همچنین فصلی بفصل همی انداخت تا چهار سال برین بر آمد زیرا که صمیم دولت
سلمانان بود و جهان آباد و ملک بی خصم و لشکر فرمان بردار و روزگار مساعد و بخت موافق
با این همه ملول گشتند و آرزوی خانمان بر خاست پادشاه را ساکن دیدند هوای هری در
سر او و عشق هری در دل او در اثنای سخن هری را بهشت عدن مانند کردی بلکه بر
بهشت ترجیح نهادی و از بهار چین زیادت آوردی دانستند که سر آن دارد که این تابستان
نیز آنجا باشد پس سران لشکر و متران ملک بنزدیک استاد ابو عبد الله الوردکی
رفتند و از ندای پادشاه هیچ کس محتشم تر و مقبول القول تر از او نبود گفتند پنج هزار
دینار ترا خدمت کنیم اگر صنعتی بکنی که پادشاه از این خاک حرکت کند که دلهای آرزوی
فرزند همی برد و جان ما از اشتیاق بخارا همی آید رود کنی قبول کرد که نبض امیر گرفته بود
و مزاج او بشناخته دانت که بشر با او در نگیرد روی بیظم آورد و تصدیه بگفت و بوقتی
که امیر صبح کرده بود درآمد و بجای خویش بنشست و چون مطربان فرود داشتند

او چنگ برگرفت و در پرده عشاق این قصیده آغاز کرد

بوی جوی مولیان آید هم   بوی یار مهربان آید هم
پس فرو تر شود و گوید

رگیک آموی و در شتی راه او   زیر پایم بر نیان آید هم
آب جیحون از نشاط روی دوست   خنک بار تا میان آید هم
ای بخار شاد باش و دیرزی   میرزی تو شادمان آید هم
میر ماه است و بخارا آسمان   ماه سوی آسمان آید هم
میر سرو است و بخارا بوستان   سرو سوی بوستان آید هم

چون رود کی بدین بیت رسید امیر چنان منفعلی گشت که از تخت فرود آمد و بی موزد پای
در کباب خنک نوبتی آورد و روی بخارا نهاد چنان که رانین و موزده تا دو فرسنگ در پی امیر
بردند به برونه و آنجا در پای کرد و عنان تا بخارا هیچ باز نگرفت و رود کی آن پنج هزار دینار
مضاعف از لشکر بستند و شنیدیم بمرقتند بسنه اربع و خمسه از دهقان ابوجا احمد
بن عبد الصمد العابدی که گفت جد من ابوجا حکایت کرد که چون درین نوبت رود کی به
سمرقند رسید چهار صد شتر زیر بسنه او بود و الحقی آن بزرگ بدین تجمل ازانی بود که هنوز
این قصیده را کس جواب نگفته است که مجال آن ندیده اند که از این مضایق آزاد توانند
بیرون آمد و از عذب گویان و لطیف طبعان عجم یکی امیر الشرا مغزی بود که شعر او در طلاوت
و طراوت بنفایت است در روانی و عذوبت بنفایت زمین الملک ابو سعده هند و بن محمد
بن هند و الاصفهانی از وی درخواست کرد که آن قصیده را جواب گوی گفت نتوانم الحاح کرد

چند بیت بگفت که یک بیت از آن مبتدیان است

رستم از نازندان آید هم زین ملک از اصفهان آید هم

همه خردمندان دانند که میان این سخن و آن سخن چه تفاوت است و که تواند گفتن
بدین جذبی که او در مدح هم گوید درین قصیده

آفرین و مدح سود آید هم گر بگنج اندر زبان آید هم

و اندرین بیت از محاسن هفت صنعت است اول مطابق دوم متضاد سوم مُردف چهارم
بیان مساوات پنجم عذوبت ششم فصاحت هفتم جبرالت و هر استادی که او را در علم شعر
تبحری است چون اندکی تفکر کند و اندک من درین مصیبه والسلام

در سنه عشر و خمسمائه پادشاه اسلام سنجر بن ملک شاه ...

حکایت

بجد طوس بدشت تروق بهار داد و دو ماه آنجا مقام کرد و من

از هی بر سبیل اجتماع بدان حضرت پیوستم و نداشتم از برگ و تجمل هیچ قصیده بگفتم
و بنزدیک امیر الشعرا مغزی رفتم و افتتاح از و کردم و شعر من بدید و از چند نوع مرا
بر سخت بمراد او آدم بزرگیها فرمود و مهترها واجب داشت روزی پیش او از روزگار
استزادتی هم نمودم و گله هم کردم مراد دل داد و گفت تو درین علم رنج برده و تمام
حاصل کرده آن را بهر آینه اثری باشد و حال من هم چنین بود و هرگز هیچ شعری نیک
ضایع ننماید است و تو درین صناعت حنظل داری و سخت هوار و عذب است و روی در
ترقی دارد باش تا ببینی که ازین علم نیکو میا بینی و اگر روزگار در ابتدا مضائقه نماید

در شانی الحال کار بمراد تو گردد و پدر من امیر الشعرا برهانی ... در اول دولت ملک شاه
بشهر قزوین از عالم فضا بعالم بقا تحویل کرد و در آن قطعه که تحت معروف است مرابلسان
ملک شاه سپرد درین بیت

من رفتم و فرزند من آمد خلف صدق او را بخدا و بخداوند سپردم
پس جاگلی و اجراء پدر بن تحویل افتاد و شاعر ملک شاه شدم و سالی در خدمت پادشاه
روزگار گذاشتم که جز وقتی از دور او را نتوانستم دیدن و از اجراء و جاگلی یک من و یک
دینار نیافتم و فرج من زیادت شد و وام بگردن من درآمد و کار در سر من پیچید و توبه
بزرگ نظام الملک ... در حق شعرا عقایدی نداشتی از آن که در معرفت او دست نداشت
و از ائمه و متصوفه به هیچ کس نمی پرداخت روزی که فردای آن رمضان خواست بود من
از جمله خرج رمضان و عیدی دانگی نداشتم در آن دلتنگی بنزد علاء الدوله امیر علی
فرامرز رفتم که پادشاه زاده بود و شعر دوست و ندیم خاص سلطان بود و داماد او حرمت
تمام داشت و گستاخ بود و در آن دولت منصب بزرگ داشت و مرا تربیت کردی گفتم
زندگانی خداوند در از باد نه هر کاری که پدر بتواند کرد و پسر بتواند کرد یا آنچه پدر را باید پسر را
بباید پدر من مردی جلد و شهم بود و در این صناعت مرزوق و خداوند جهان سلطان
شهید الب ارسلان را در حق او اعتقادی بودی آنچه از او آمد از من هم نیاید مراجعی
منافع است و نازک طبعی با آن یار است یک سال خدمت کردم و هزار دینار و ام بر آوردم
و دانگی نیافتم دستوری خواهد بنده را تا نبش بور باز گردد و وام بگذارد و با آن باقی که
بماند هم سازد و دولت قاهره را دعائی هم گوید امیر علی گفت راست گفتی همه تقصیر کرده ایم

بعد ازین نکتیم سلطان نماز شام بمباه دیدن بیرون آید باید که آنجا حاضر باشی تا روزگار
 چه دست دهد حالی صد دینار فرمود تا برگ رمضان سازم و بر فور مهری بیاوردند صد
 دینار نیشابوری و پیش من نوازند عظیم شادمانه بازگشتم و برگ رمضان بفرمودم و
 نماز دیگر بدرسر پرده سلطان شدم قصار اعلا الدوله همان ساعت در رسید
 خدمت کردم گفت سره کردی و بوقت آمدی پس فرود آمد و پیش سلطان شد
 آفتاب زرد سلطان از سر پرده بدر آمد کمان گروه در دست علا الدوله بر راست
 من بدو دیدم و خدمت کردم امیر علی نیکو میا پویست و بمباه دیدن مشغول شدند
 و اول کسی که ماه دید سلطان بود عظیم شادمانه شد علا الدوله مرا گفت پسر برهانی دین
 ماه نو چیزی گوی من بر فور این دو بیتی بگفتم

ای ماه چو ابروان یاری گوی   یانی چو کمان شیریاری گوی
 نعلی زده از زر عیاری گوی   درگوش سپهر گوشواری گوی

چون عرض کردم امیر علی بسیار تحسین کرد سلطان گفت برو از آخر هر که ام اسب که
 خواهی بگشای و درین حالت بر کنار آخر بودیم امیر علی اسبی نامزد کرد بیاوردند و بکمان
 من دادند ارزیدی شهید دینار نیشابوری سلطان بمصلی رفت و من در خدمت نماز شام
 بگذاردیم و بخوان شدیم برخوان امیر علی گفت پسر برهانی در این تشریحی که خواندند چنان
 فرمود هیچ نگفتی حالی دو بیتی گوی من بر پای جستم و خدمت کردم و چنانکه آن حالی این دو بیتی بگفتم

چون آتش خاطر مرا شاه بدید   از خاک مرا بر زبر ماه کشید
 چون آب یکی ترانه از من بشید   چون باد یکی مرکب خامم بخشید

چون این دوستی ادا کردم علاء الدوله اجنتها کرد و بسبب اجنت او سلطان مرا هزار
 دینار فرمود علاء الدوله گفت جاگلی و اجراش رسیده است فردا برداشتن خواهی خواهی
 نشست تا جاگلیش از خزانه بفرماید و اجراش بر سپاهان نویسد گفت مگر تو کنی که
 دیگران را این حبت نیت و او را به لقب من باز خوانند و لقب سلطان معز الدنیا
 و الدین بود امیر علی مرا خواجہ معزی خواند سلطان گفت امیر معزی آن بزرگ بزرگ
 زاده چنان ساخت که دیگر روز نماز پیشین هزار دینار بخشیده هزار و دویست دینار
 جاگلی و برات نیز هزار من غله بمن رسیده بود و چون ماه رمضان بیرون شد مرا
 بمجلس خواند و با سلطان ندیم کرد و اقبال من روی در ترقی نهاد و بعد از آن پیوسته
 تیمار من همی داشت و امروز هر چه دارم از عنایت آن پادشاه زاده دارم ...

حکایت آل سلجوق همه شعر دوست بودند اما هیچ کس شعر دوستی تر
 از طغانشاه ابن الب ارسلان نبود و محاورت و معاشرت

او همه با شعرا بود و ندیمان او همه شعرا بودند چون امیر ابو عبد الله قرشی و ابو بکر
 ازرقی و ابو منصور با یوسف و شجاع نوی و احمد بدیهی و حقیق و نسیمی و اینها مرتب
 خدمت بودند و آینده رزنده بسیار بودند همه از فرزند زوق و محفوظ مگر روزی امیر با احمد
 بدیهی نزدی باخت و زده ده هزار بیابین کشیده بود و امیر مهره در شش گاه داشت
 و احمد بدیهی سه مهره در یک گاه و ظرب امیر را بود احتیاطا کرد و بنیداخت تا سه
 شش زنده یک بر آمد عظیم طیره شد و از طبع برقت و جای آن بود و آن غضب بدید

کشید که هر ساعت دست بتغ میگرد و ندیمان چون برگ بر دخت هم لرزیدند که
 پادشاه بود و کودک بود و مقهور بخنان زخمی ابو بکر ازرقی برخاست و بنزدیک مطربان
 شد و این دو مبتی باز خواند (ازرقی گوید)

گر شاه سه شش خواست سه یک زخم افتاد   تاظن نبری که کعبین دادند
 آن زخم که کرد رای شاهنشاه یاد   در خدمت شاه روی برخاک نهاد

با منصور با یوسف در سنه ۲۷۰ تنوع و خمسمانه که من بهرات افتادم مراحلیت کرد که امیر
 طغانشاه بدین دو مبتی چنان با نشاط آمد و خوش طبع گشت که بر چشمهای ازرقی بوسه داد
 و ز خواست پانصد دینار و در بان او میگردد تا یک دست مانده بود و بنشاط اندر آمد و
 بخشش کرد سبب آن همه یک دو مبتی بود ...

در شهر سنه ۳۱۰ شین و سبعین و خمسمانه صاحب غرضی قصه

حکایت

سلطان ابراهیم برداشت که پسر او سیف الدوله امیر محمود نیت
 آن وارد که بجانب عراق برود بخدمت ملکشاه سلطان را غیرت کرد و چنان ساخت که او را
 ناگاه بگرفت و بست و بچهار فرستاد و ندیمان او را بنده کردند و به چهار با فرستاد از
 جمله یکی مسعود سعد سلمان بود و او را بوجیهستان بقلعه نامی فرستادند از قلعه نامی
 دو مبتی سلطان فرستاد (مسعود سعد سلمان فرماید)

در بند تو ای شاه ملکشاه یاید   تا بند تو پای تاجداری سایه
 آن کس که ز پشت سعد سلمان آید   گر زهر شود ملک ترا انگزاید

این دو بیتی علی خاص بر سلطان بود برو هیچ اثری نکرد و ارباب خرد و اصحاب افضای
 دانند که جنیبات معبود در علویچه درجه رسیده است و در فصاحت بچه پایه بود وقت
 باشد که از اشعار او هم خوانم موی بر اندام من بر پای خیزد و جای آن بود که آب از چشم
 من برود جمله این اشعار بر آن پادشاه خوانند و او بشنید که بر هیچ موضع او گرم نشد
 و از دنیا برقت و آن آزاد مرد را در زندان بگذاشت مدت حبس او بسبب قربت سیف الدوله
 دوازده سال بود و در روزگار سلطان معبود ابراهیم بسبب قربت او ابو نصر پارسى را هشت
 سال بود و چندان قصائد غرر و نقاشی در آنکه از طبع و قاده او زاده البته هیچ مسموع نیفتاد
 بعد از هشت سال ثقت الملک ظاهر علی مکان او را بیرون آورد و جمله آن آزاد مرد در دولت
 ایشان همه در حبس بسر برد و این بدنامی در آن خاندان بزرگ بماند و من بنده اینجا متوقفم
 که این حال را بر چه حمل کنم بر شبات رای یا بر غفلت طبع یا بر قساوت قلب یا بر بدلی در
 جمله ستوده نیت و ندیدم هیچ خردمند که آن دولت را برین حزم و احتیاط محبت کرد و لایق
 سلطان عالم غیاث الدنیا و الدین محمد بن ملک شاه بدره در واقع امیر شهاب الدین
 قلمش الب غازی که داماد او بود بخا هر... شنیدم که خصم در حبس داشتن نشان بدلی
 است زیرا که از دو حال بیرون نیت یا مصلح است یا مفد اگر مصلح است در حبس داشتن
 ظلم است و اگر مفد است مفد از زنده گذاشتن هم ظلم است در جمله بر معبود بسر آمد
 و آن بدنامی تا دامن قیامت بماند

ملک خاقانین در زمان سلطان خضر بن ابراهیم عظیم طراوتی داشت
 و شگرف سیاستی و مهابتی که بیش از آن نبود و او پادشاه خردمند

حکایت

و عادل و ملک آرای بود پادشاه و ترکستان او را مسلم بود و از جانب خراسان او را
فراغتی تمام و خویشی و دوستی و عهد و وثیقت برقرار و از جمله تجمل ملک او یکی آن بود
که چون بر نشستی بجز دیگر سلاح هفتصد گز زرین و سیمین پیش اب او بر رندی و
شاعر دوست عظیم بود استاد رشیدی و امیر عمیق و نجیبی فرغانی و نجار ساخرجی و علی
بانندی و پسر درغوش و پسر اسفرائینی و علی سپهری در خدمت او صلتهای گران
یافتند و تشرفهای شگرف شدند و امیر عمیق امیر الشعرا بود و از آن دولت حظی
تمام گرفته و تجملی قوی یافته چون غلامان ترک و کنیزکان خوب و اسبان راهوار و ساختههای
زر و جامه های فاخر و مناطق و صامت فراوان و در مجلس پادشاه عظیم محترم بود بضرورت
دیگر شعرا را خدمت او همی بایست کردن و از استاد رشیدی همان طمع میداشت که
از دیگران وفاتنی شد اگر چه رشیدی جوان بود اما عالم بود در آن صناعت ستی زینب
مدوح او بود و همه گمی حرم خضر خان در فرمان او بود و بنزدیک پادشاه قربتی تمام داشت
رشیدی را او بتودی و تقریر او کردی تا کار رشیدی بالا گرفت و رسید الشعرا یافت
و پادشاه را در او اعتقادی پیدا آمد و صلتهای گران بخشید روزی در غیب رشیدی از
عمیق پرسید که شعر عبدالسید رشیدی را چون می بینی گفت شعری بغایت نیک منقح
و منقح اما قدری نمکش در می باید نه بس روزگاری برآمد که رشیدی در رسید و خدمت
کرد و خواست که بنشیند پادشاه او را پیش خواند و بتضرب چنانکه عادت ملوک است
گفت امیر الشعرا پرسیدم که شعر رشیدی چون است گفت نیک است اما بی نمک
است باید که درین معنی بیتی دو گوی رشیدی خدمت کرد و بجای خویش آمد و بنشست

و بریده به این قطعه گفت

شعرهای مرا به بی نمکی عیب کردی روا بود شاید
شعر من همچو شکر و شهد است و اندرین دو نمک نگو ناید
شلم و باقلیت گفته است تو نمک ای قاتبان ترا باید

چون عرَضه کرد پادشاه اعظم خوش آمد و در ماورالنهر عادت و رسم است که در مجلس پادشاه و دیگر مجالس زر و سیم در طبقه با نقل نهند و آن را سیم طاقا یا جفت خوانند و در مجلس خضرخان بخش چهار طبق زر سرخ بنهادندی در هر یکی دو بیت و پنجاه دنیا و آن به مشت بخشیدی این روز چهار طبق رشیدی را فرمود و حرمتی تمام پدید آمد و معروف گشت زیرا که چنان که مدوح شعر نیک شاعر معروف شود شاه بصله گران پادشاه معروف شود که این دو معنی متلازمان اند

استاد ابوالقاسم فردوسی از دهاقین طوس بود از دیهی

حکایت

که آن دیه را بازش خوانند و از ناحیت طبران است بزرگ دیهی

است و از او هزار مرد بیرون آید فردوسی در آن دیه شوکتی تمام داشت چنانکه بدخل آن ضیاع از امثال خود بی نیاز بود و از عقب یک دختر بیش نداشت و شاهنامه به نظم همی کرده و همه امید او آن بود که از صله آن کتاب جهاز آن دختر بسازد بیت و پنج سال در آن کتاب مشغول شد که آن کتاب تمام کرد و الحق هیچ باقی نگذاشت و سخن را با آسمان علیین برد و در عذوبت بماء معین رسانید و کدام طبع را قدرت آن باشد که سخن را

بدین درجه رساند که او رسانیده است در نامه که زال هم نویسد بام فریمان بماند آن
در آن حال که بارود آبه دختر شاه کابل پیوستگی خواست کرد

یکی نامه فرمود نزدیک سام	سراسر درود و نوید و خرام
نخت از جهان آفرین یاد کرد	که هم داد فرمود و هم دادگر
وز و باد بر سام نیرم درود	خداوند شمشیر و کویال و خود
چمانده چرمه هنگام گرد	چراننده که کس اندر نبرد
قزاینه باد آورد گاه	فشاننده خون زابر سیاه
بردی هنر در هنر ساخته	سرش از هنر گردن افزاخته

من در عجم سخنی بدین فصاحت نمی بینم و در بسیاری از سخن عرب هم چون فردوسی
شاهنامه تمام کرد ناسخ او علی دیلم بود و راوی ابو دلف و و شکرد و حتی قتیبه که
عامل طوس بود و بجای فردوسی ایادی داشت نام این هر سه گوید

از این نامه از نامداران شهر	علی دیلم و بو دلف راست بهر
نیاید جز احتشاشان بهره ام	بگفت اندر احتشاشان بهره ام
حقی قتیبه است از ازادگان	که از من نخواهد سخن رایگان
نیم آگه از اصل و فرع خراج	همی غلتم اندر میان دواج

حقی قتیبه عامل طوس بود و این قدر او را واجب داشت و از خراج فرو نهاد لاجرم
نام او تا قیامت بماند و پادشاهان هم خوانند پس شاهنامه علی دیلم در هفت مجلد
نبتت فردوسی بو دلف را برگرفت و روی بحضرت نهاد بفرزین و بیامردی خواهد بزرگ

احمد حسن کاتب عرضیه کرد و قبول افتاد و سلطان محمود از خواهر منتوا داشت اما خواهر
بزرگ منازعات داشت که پوسته خاک تخلیط در قدح جاه او می انداختند محمود با آن
جماعت تدبیر کرد که فردوسی را چه دهم گفتند پنجاه هزار درم و این خود بسیار باشد که او
مردی رافضی است و معتزلی مذہب و این بیت بر اعتزال او دلیل کند که او گفت
به بینندگان آفریننده را نینی مرجان دو بیننده را

و بر رافضی اولین بیتها دلیل است که او گفت

خردمند گیتی چو دریا نهاد	بر انگینخته موج از و تند باد
چو هفتاد کشتی در سافته	هر باد با آنها بر افراخته
میانہ یکی خوب کشتی عروس	بر آراسته همچو چشم خروس
پہم بدو اندرون با علی	هم اہل بیت نبی و وصی
اگر خلد خواهی بدگر سہای	بزد نبی و وصی گیر جای
گرت زین بد آید گناہ منت	چنین دان و این راہ راہ منت
بر این زادم و ہم برین بگندم	یقین دان کہ خاک پی حیدم

و سلطان محمود مرد متعصب بود در این تخلیط گرفت و مسموع افتاد در جملہ بیت ہزار
درم بفردوسی رسید بغایت رنجور شد و بگر ما بہ رفت و بر آمد فقاعی بخورد و آن سیم میان
جمانی و فقاعی قسم فرمود سیاحت محمود دانت شب از غرنین برفت و بہ ہری بدکان
اسمعیل وراق پدر ازرقی فرود آمد و شش ماہ در خانہ او متواری بود تا طالبان محمود
طس رسیدند و باز گشتند و چون فردوسی ایمن شد از ہری روی بطوس نهاد و شاہنامہ

سخت بزرگوار صلت سلطان خواستند که بد و سپارند قبول نکرد و گفت بدان محتاج
 نیستم صاحب برید بخت نوشت و بر سلطان عرضه کرده مثال داد که آن دانشمند
 از طبران برود بدین فضولی که کرده است و خانمان بگذار و آن مال بخواجه ابوبکر اسحق
 بکراتی دهند تا رباط چاه که بر سر راه نسا بور و مرو است در حد هوس عمارت کند
 چون مثال بطول رسید فرمان را امثال نمودند و عمارت رباط چاه از آن مال است

در آن تاریخ که من بنده در خدمت خداوند ملک الجبال بودم...
 حکایت و آن بزرگوار در حق من بنده اعتقاد قوی داشت و در تربیت من
 همت بلند مگر از موثران و موثر زادگان شهر بلخ... امیر عمید صفی الدین ابوبکر محمد بن
 الحسین الرواشق روز عمید قطر بدان حضرت پیوست جوان فاضل مفضل دبیری نیک
 مستوفی بشرط در ادب و ثمرات آن با بهره در دلها مقبول و در زبانها مدوح و درین
 حال من بخدمت حاضر نمودم در مجلس بر لفظ پادشاه رفت که نظامی را بخوانید امیر
 عمید صفی الدین گفت که نظامی این جا است گفتند آری و او چنان گمان برد که نظامی منیری
 است گفت ختم شاعری نیک و مردی معروف چون فراش رسید و مرا بخواند موزه در پای
 کردم و چون درآمد خدمت کردم و بجای خویش بنشستم و چون دوری چند در گذشت
 امیر عمید گفت نظامی نیاید ملک جبال گفت آه اینک آنجا نشسته است امیر عمید
 گفت من نه این نظامی را میگویم آن نظامی دیگر است و من این را خود شناسم میدون
 آن پادشاه را دیدم که متغیر گشت و در حال روی سوی من کرد و گفت جز تو جایی نظامی

هت گفتم یعنی ای خداوند دو نظامی دیگرند یکی سمرقندی است و او را نظامی منیری گویند
 و یکی شابوری و او را نظامی اشیری گویند و من بنده را نظامی عروضی خوانند گفت تو بهی یا
 ایشان امیر عمید دانست که بدگفته است و پادشاه را متغیر دید گفت ای خداوند آن هر دو
 نظامی مضر بند و سبک مجلسها را بعد به برهم شوزند و بزبان آزند ملک بر سیل طیب
 گفت باش تا این را ببینی که بیخ قدح سیکی بخورد و مجلس را برهم زند اما ازین هر سه
 نظامی شاعر ترکیت امیر عمید گفت من آن دور دیده ام و بحق المعرفه شناسم اما این را
 ندیده ام و شعر او نشنیده ام اگر درین معنی که برفت دوست بگوید و من طبع او بینم و
 شعر او بشنوم بگویم که کدام بهتر است از این هر سه ملک روی نوی من کرد و گفت بان
 ای نظامی تا ما را نخل نکنی و چون گویی چنان گوی که امیر عمید خواهد اندر آن وقت مراد
 خدمت پادشاه طبعی بود فیاض و خاطری و هاج و اکرام و انعام آن پادشاه مراد آن جا
 رسانیده بود که بدیده من چون رویت گشته بود قلم برگزفتم و تا دو بار دور گذشت
 این بیخ بیت بگفتم

که جهانی ز ما با فغانند
 و آن دو در موش سلطانه
 هر یکی مغز خراسانند
 و چه همچون خرد سخن دانند
 هر دو از کار خود فرومانند

در جهان سه نظامییم ای شاه
 من بوساد پیش تخت شرم
 بحقیقت که در سخن امروز
 گر چه همچون روان سخن گویند
 من شدیم که شان چو دریا بم

چون این بیتا عرض کردم امیر عمید صفی الدین خدمت کرد و گفت ای پادشاه نظامیان را

بگذار من از جمله شعرای ماوراالنهر و خراسان و عراق هیچ کس را طبع آن نشناسم
که بر ارتجال چنین بیچ بیت تواند گفت خاصه بدین متانت و جزالت و غذوبت
مقرون بالفاظ عذب و مسحون بمعنائی بکبر شاد باش ای نظامی ترا بر بیط زمین
تظیر نیست ای خداوند پادشاه طبعی لطیف وارد و خاطر ی قوی و فضلی تمام و اقبال
پادشاه وقت و همت او ... در افزوده است نادره گردد و ازین هم زیادت
خداوند عظیم بر افروخت و بشاشتی در طبع لطیف او پیدا آمد مرا تحسین کرد و گفت
کان سرب و رسد ازین عید تا به عید گو سفندگشان تو دادم عالمی بفرست چنان
کردم و اسحق یهودی را بفرستادم در صمیم تابستان بود و وقت کار و گوهر بسیار
میگذاختند در مدت هفتاد روز دوازده هزار من سرب از آن خمس بدین دعاگوی
رسید و اعتقاد پادشاه در حق من بنده یکی هزار شد ...

عبد زاکانی

نمونه از رساله دلکشا

مهدی خلیفه در شکار از لشکر جدا ماند شب بخانه اعرابی رسید
طعام ما حضری و کوزه شراب پیش آورد چون کاسه
نخوردند مهدی گفت من یکی از خواص مهدیم کاسه دوم نخوردند گفت یکی از امرای
مهدیم کاسه سیم نخوردند گفت من مهدیم اعرابی کوزه را برداشت و گفت کاسه
اول نخوردی دعوی خدمتکاری کردی دوم دعوی امارت کردی سیم دعوی خلافت
کردی اگر کاسه دیگری خوی بر آینه دعوی خدائی کنی روز دیگر چون لشکر بر جمع
شدند اعرابی از ترس بگریخت مهدی فرمود که حاضرش کردند زری چندش بداد

حکایت

شخصی بمزاری رسید گوری سخت دراز دید رسید این گور
گیت گفتند از آن علمدار رسول است گفت گمراعلتش
در گور کرده اند

حکایت

طلحک را بهی پیش خوار شاه فرستادند مدتی آنجا ماند
مگر خوار شاه رعایتی چنانکه او میخواست نمیکرد روزی پیش
خوار شاه حکایت مرغان و خاصیت هر یکی میگفت طلحک گفت هیچ مرغی از کلک

حکایت

زیرک تر نیت گفتند از چه دانی گفت از بهر آنکه هرگز بخوارم نمی آید

تخصی دعوی خدائی میکرد او را پیش خلیفه بردند او را گفت
پارسال اینجا یکی دعوی پیغمبر میکرد او را بکشند گفت نیک
کرده اند که او را من نفرستاده بودم

حکایت

ابوبکر ربانی اکثر شبها بزدی برفتی و چند آنکه سعی کرد چیزی
نیافت دستار خود بزدید و در بعل نهاد چون در خانه رفت
زنش گفت چه آورده گفت این دستار آورده ام گفت این که از آن خودت است گفت
خاموش تو ز دانی از بهر آن زدیده ام تا آرم آن دزدیم باطل نشود

حکایت

حجی گو سفند مردم می زدید و گوشتش صدقه میکرد از او
پرسیدند که این چه معنی دارد گفت ثواب صدقه با بزه دزدی
برابر گردد و در میانه پی و دنبه اش توفیر باشد

حکایت

حجی در کودکی چند روز مزدور خیاطی بود روزی استادش
کاسه عمل بدکان بردخواست که بکاری رود حجی را گفت در این
کاسه زهر است زنها تا نخوری که هلاک شوی گفت مرا با آن چه کار است چون استاد

حکایت

برفت حجتی وصله جانم بصراف داد و پاره نان قزونی بستند و با آن عمل تمام بخورد
استاد باز آمد و صلّه میطلبید حجتی گفت مرا من تا راست بگویم حال آنکه من غافل شدم
طرا و وصله بر بود من ترسیدم که تو بیائی و مرا بزنی گفتم زهر بخورم تا تو باز آئی من
مرده باشم آن زهر که در کاسه بود تمام بخوردم و هنوز زنده ام باقی تو دانی

قزونی را پس در چاه افتاد گفت جان بابا جانای مرو تا من
بروم رسن بیاورم و ترا بیرون کشم

حکایت

مؤذنی بانگ میگفت و میدوید پرسیدند که چرا میدوی گفت
میگویند که اول تو از دور خوش است میدوم تا آواز خود را از دور بشنوم

حکایت

در خانه حجتی بدزدیدند او بر رفت و در مسجدی بر کند و بخانه میبرد
گفتند چرا در مسجد بر کنده گفت در خانه من دزدیده اند و
خداوند این درد را می شناسد دزد را بمن سپارد و در خانه خود را باز ستاند

حکایت

سلطان محمود پیری ضعیف را دید که پشتوره خاکی میکشید
بر او رمش آمد و گفت ای پیر دوسه دینار زر میخواهی یا درگوشی
یا دوسه گوسفند یا باغی که بتو دهم تا ازین رحمت خلاصی یابی پیر گفت زرده تار

حکایت

میان بندم و بد زنگوشی بنشینم و گو سفندان در پیش گیرم و بیباغ بروم و بدولت
تو در باقی عمر آنجا بیا ستم سلطان را خوش آمد و فرمود چنان کردند

مولانا عضد الدین نامی داشت در سفری با مولانا بود در راه
حکایت باز ایستاده پاره شراب بخورد مولانا چند بار او را طلب
کرد بعد از زمانی بدو دست بمولانا رسید مولانا دریافت که او مست است
گفت علاء الدین ما نپنداشتیم که تو با ما باشی چنین که ترا مینیم تو با خود نیز نیستی

جمعی قزوینیان بجنک ملاحظه رفته بودند در بازگشت بریک
حکایت سر ملحدی بر چوب کرده میآوردند یکی پانی بر چوب میآورد
پرسیدند که این را که گشت گفت من گفتمند چرا سرش نیآوردی گفت تا من رسیدم
سرش برده بودند

شخصی از مولانا عضد الدین پرسید که چونت که در زمان
حکایت خلفا مردم دعوی خدائی و پیغمبری بسیار میکردند و اکنون
نمکنند گفت مردم این روزگار را چندان ظلم و گرسنگی افتاده است که نه از
خدایشان بیاد میآید و نه از پیغمبر

حکایت * شخصی بادوستی گفت که مرا چشم درد میکند تدبیر چه باشد
گفت مرا یا رسال دندان درد میکند برکنم

حکایت قزوینی پای راست بر یکاب نهاد و هواش ویش
از کفل آب بود گفت و اشکونه بر آب نشسته گفت
من باشکونه نشسته ام آب چپ بوده است

حکایت سلطان محمود روزی در غضب بود طلحک خواست که او را از آن
ملاکت بیرون آرد گفت ای سلطان نام پدرت چه بود سلطان
بر بخند روی بگردانید طلحک باز برابر رفت و همچنین سؤال کرد سلطان گفت مردک
قلبان گک تو با آن چه کار داری گفت نام پدرت معلوم شد نام پدرت چون بود
سلطان بخندید

حکایت خواجه بد شکل نامی بد شکله از خود داشت روزی آینه داری آینه
بدست نائب داد آنجا نگاه کرد گفت سبحان الله بسی تقصیر در
آفرینش مارفته است خواجه گفت لفظ جمع کموی بگوی در آفرینش من رفته است
نائب آینه پیش داشت گفت خواجه اگر باور نمیکنی تو نیز در آینه نگاه کن

حکایت
 اندر حجبی سه ماهی بریان بخانه برد حجبی در خانه نبود مادرش گفت
 این را بخیزم پیش از آنکه حجبی بیاید سفره بنهاند حجبی بیاید دست
 ببرد مادرش دو ماهی بزرگ در زیر تخت پنهان کرد و یکی کوچک در میان آورد
 حجبی از شکاف در دیده بود چون نشستند پدرش از حجبی پرسید که حکایت یونس
 پیغمبر شنیده گفت این ماهی پر سیم تا بگوید سه پیش ماهی برده و گوش بر دهان
 ماهی نهاد گفت این ماهی میگوید که من از زمان کوچک بودم اینک دو ماهی دیگر از من
 بزرگتر در زیر تختند از ایشان پرس تا بگویند

حکایت
 مسعود مال در راه به محمد الدین همایون شاه رسید پرسید که
 در چه کاری گفت چیزی نمیکارم که بکار آید گفت پدرت نیز چنین
 بود هرگز چیزی نکشت که بکار آید

حکایت
 لولئی با پس خود ماجرا میکند که توهیج کاری نمیکنی و عمر در
 بطالت بسر میبری چند با تو گویم که معلق زدن بیاموز و
 سنگ از چینه جهانیدن و در سناری تعلم کن تا از عمر خود برخوردار شوی اگر از من
 نمیشنوی بخدا ترا در مدرسه اندازم تا آن علم مرده ریک ایشان بیاموزی و دانشمند
 شوی و نامزنده باشی در مذلت و فلاکت و ادبار بمبانی و یک جواز هیچ حاصل
 نتوانی کرد

حکایت

حجی برومی رسید و گرسنه بود از خانه آواز تغزیتی شنید
انجا رفت گفت شکرا نه بهیچ نامن این مرده رازنده سامن
کسان مرده اورا خدمت بجای آوردن چون سیر شد گفت مرا بر این مرده برید انجا
برفت مرده را بدید گفت این چکاره بود گفتند جواه انگشت در دندان گرفت و گفت
آه دریغ هر کس دیگری که بودی در حال زنده شایستی کرد اما ممکن جواه چون مرد مرده

حکایت

مولانا شرف الدین دامغانی بر در مسجدی میگذاشت خادم
مسجد سگی را در مسجد پیچیده بود و میزد سگ فریاد میکرد
مولانا در مسجد بکشد سگ بد رحمت خادم با مولانا عقاب کرد مولانا گفت ای یار
معذور در که سگ عقل ندارد از بی عقلی در مسجد میاید ماکه عقل داریم هرگز ما را
در مسجد بی بینید

حکایت

درویشی بد خانه رسید پاره نانی بخوارت دختر کی در خانه
بود گفت نیت گفت چوبی همی گفت نیت گفت پاره
نمک گفت نیت گفت کوزه آب گفت نیت گفت ادرت کجاست گفت بتعزیت
خویشاوندان رفته است گفت چنین که من حال خانه شما می بینم ده خویشاوند
دیگر میاید که بتعزیت شما آیند

قزوینی تبری دست و پهر شب در مخزن نرادی و در حکم سیتی
 زرش پرسید تبر چرا در مخزن مینوی گفت تاگر به نبرد گفت
 گر به تبر چه میکنند گفت البته زنی بوده شش پاره که بیک جونی از زد میبرد
 تبری که بده دینار خریده ام را بخوابد کرد

حکایت

قزوینی را دندان درد میکرد پیش جراح رفت گفت دو
 آتچو بده تا برکنم گفت یک آتچو پیش منید هم چون مضطرب
 شد ناچار دو آتچو بداد و سر پیش برد و دندان که درد نمیکرد بدو نمود جراح آن را
 کند قزوینی گفت سهرو کردم آن دندان که درد میکرد بدو نمود جراح برکن قزوینی
 گفت میخواستی صرف من بری و دو آتچو بستانی من از تو زیر کترم ترا بیازی خریدم
 و کفایت خود چنان کردم که یک دندانم بیک آتچو برآمد

حکایت

واعظی بر منبر سخن میگفت شخصی از مجلسیان سخت گریه
 میکرد واعظ گفت ای مجلسیان صدق از این مرد بیاموزید
 که اینجه گریه بوز میکند مرد برخاست گفت مولانا من نمیدانم که چه میگوئی اما من
 بزرگ سرخ داشتم ریشش بریش تو میماند در این دو روز سقط شد هرگاه که تو
 ریش میخوبانی مرا از آن بزرگ یاد میاید گریه بر من غالب میشود

حکایت

حکایت
واعظی بر منبر میگفت که هر که نام آدم و حوا نوشته در خانه آویزد
شیطان بدان خانه در نیاید طلحک از پای منبر رخاست و گفت
مولانا شیطان در بهشت در جوار خدا بنزد ایشان رفت و بفریفت چگونه میشود که در خانه
ما از اسم ایشان بپرهیزد

حکایت
یکی اسبی از دوستی بعایت خواست گفت اسب دارم اما سیاه
است گفت مگر اسب سیاه را سوار نشاید گفت
چون نخواهم داد همین قدر بهانه بس است

حکایت
جنانه را بر راعی می بردند درویشی با سپه به راه ایستاده
بودند سپه را پدید رسید که با او در این جا صحبت گفت آدی
گفت کجا می برد گفت بجائی که نه خوردنی باشد و نه پوشیدنی نه نان و
نه هیزم نه آتش نه زر نه سیم نه بویانه کلیم گفت بابا مگر خانه های بزدش

حکایت
نخوی در کشتی بود ملاح را گفت تو علم نخو خوانده گفت نه گفت
ضیعت نصف عمرک (نصف عمرت فناست) روز دیگر
تندبادی بر آمد کشتی غرق خواست شد ملاح او را گفت تو علم شنا آموخته گفت نه
گفت لقد ضیعت تمام عمرک (کل عمرت فناست)

حکایت
صاحب دیوان پهلوان عوض را گفت یکی را که عقلی داشته
باشد بجای فرستادن می خواهم گفت ای خواجہ ہر کہ را
عقل بود از این خانہ بیرون رفت

حکایت
درویشی بدو دہی رسید جمعی کہ خدایان را دید آن جانشین
گفت مرا چیزی بدهید وگرنہ بخدا با این دیہہ همان کہن
کہ با آن دیہہ دیگر کردم ایشان بترسیدند گفتند مباد کہ ساحری یا
ولی باشد کہ از او خرابی بدیہہ ما رسد آنچہ خواست بدادند بعد از آن رسیدند
کہ با آن دیہہ چہ کردی آنجا سئوالی کردم چیزی ندادند بہ این جا آمدم اگر
شمانیز چیزی نمی دادید این دیہہ را نیز را میگردم و بدہی دیگر میرفتم

حکایت
رنجوری را سہر کہ ہفت سالہ فرمودند از دوستی خواست
گفت من دارم اما نمی دہم گفت چہر گفت اگر من سہر کہ
کبسی دارم سال اول تمام شدی و بہ ہفت سالگی نرسیدی

زمین الدین محمود واصفی

نمونه از بدایع الوقایع

از غریب امور آنکه شیخخانه دوستی مبهمانی رفته شده بود دزدی
تقل در خانه مدرس را بر تافته و هر چه یافته برده قریب بده طالب علم غریب خراسانی
در غایت پریشانی و افلاس پیش این فقیر آمده اظهار حال خود برین و جگر کند
که اگر فکری بحال مانکنی هه از سر ما و گر سنگی ملاک میویم گفتیم ای دوستان
غم محزید از حضرت شیخ شفیق بلخی منقول است که فرموده اند که اگر زمین روی
شود و آسمان آهن گردد که نه از زمین بوید و نه از آسمان بارد و همه عالم عیال من
باشد یک سر نموی از توکل برنگردم شنیده بودم که در سلسله فولاد سلطان
جوانیت در غایت فهم و نجات کرم که او را امیر کاشانی میگویند از برای وی
مکتوبی نوشته در بیان حال طلبه فرستاده شد چون بر مضمون آن اطلاع یافت
بجانب تعهد فقیران شتافت و ایشان را به هماننداری بنحانه طلبیده از برای این
کمیته پوسین موینه و سرو پای مناسب و از برای هر یک از طلبه پوسین بره
و پراهن و تنبانی کرم نموده و آن مکتوب اینست که نوی نوشته شده بود سر فزانه
بند و نواز معروف ضمیر منیر آفتاب تنویر آن که شدت و صعوبت سرمای دی و
سردی زمستان و خنکیهای وی بدرجه رسیده که خورشید اوج ظلم چهارم که عبارت
از خس و خوار است هر شام خود را سمندر صفت در آتش شفق میاندازد و شاه
ممالک شام که ماه انوار است در خاکستر سپهر و انگر نجوم مسکن میازد و کره هوای
با آن که جبهه پرینه ابر در آغوش دارد از شدت سرما دم بدم نفس سرد میکشد
و عنصر آتشین با آنکه همیشه از دود پوسین سمور بردوش دارد از برودت هوای رزه

سنگ سلاح سنگ خوری بزرگ خورده دست پاچگشته به خونخواری مقید و پابسته باد
بعد از چند روز آن جوان قصاب خوانی بزه بریانی ترتیب کرده همراه خواج
پیش فقیران آمده التماس فاتحه نمود اما کار طالب علمان بجائی کشید و احوال ایشان
بدرجه انجمنه که دو کس از ایشان از بی طاقتی اگر سنگ پوستینهای خود را فروخته
خورند و از شدت سرما جان بجان آفرین سپرده مردند مولانا عبد العلی بلخی که
یکی از دوستان جانی بود شبی بخانه این کمینه آمده گفت که این طالب علمان همه هلاک
میشوند درباره ایشان چه فکر میکنی گفتم من نیز حیرانم و چاره نمیدانم گفت در تعریف
سال قحط بمدح ابو سعید سلطان قصیده میباید گفت و در معانی بدیع سفت تا از
ونی بطریق صله اخذ و جری نمایم و کشتی عمر این فقیران را از این دریای زخار خونخوار
قحط برکرا: آریم گفتم ابو سعید سلطان ترکی است که اصلاً فارسی نمیفهمد همچنان
که اکثری نمیدانیم گفت من یاری دارم که امام و نایب سلطان است همین مقدار
که ما و این قصیده را تعریف میکنند فهم کفایت میشود القصه همان زمان به قصیده
شروع کرده شد و در همان شب با تمام رسید علی الصباح آن را نوشته بکان گل
رفتیم و آن قصیده را گذرانیدیم آن پادشاه عالیجاه بمعونت آن امام تمام حجت
صله آن قصیده ده رأس گوشت فربه و بیت من آرد مید و مبلغ یک صد خانی
و چهار درخت جهت هیزم گرم فرمودند آنها را گرفته بدرسه آیدیم و آن زمستان را به

آن طالب علمان فقیر و چندی دیگر از فقیران به فراغت گذرانیدیم

احمد دانش

نمونه از نوادر الوقایع

باید دانست که رعیت محل دخل ولایت اند و عسکریه مورد خرج تا داخل
شود خرج تحقق نشود بلکه سلطنت بی رعیت تصور نگردد و رعیت بی استقامت و مرحمت
سلطان مجتمع نگردد پس پادشاه که مشفق درویش است نگهبان ملک و دولت خویش
است عدل و رافت سلطان موجب امن و استقامت است و رعیت را تا عمارت و
زراعت بیش اتفاق افتد و چون عمارت و زراعت و عدل و رافت سلطان و ازانی بلند
آوازه شود بازرگان و مسافران دین شهر رغبت آید و غنم و قماش و دیگر متاع بیاورند
پس ملک آبادان شود و خزاین معمور گردد و بدین سبب لشکریان سیر
و فراخ دست گردند و چون عسکر قوی باشد حمزه ملت محفوظ ماند و شریعت رواج یابد
و چون دین و ملت رواج گیرد خدای تعالی و بزرگان دین را خوش آید فلاجرم آبادانی
و نیای خویش عقبای خویش را معمور تواند داشت از سیرت پادشاهان یکی آنست که به
شب بر در حق گدائی کنند بر روز بر سر خلق پادشاهی

محمود غزنوی همین که شب درآمدی جامه‌های پادشاهی بد کردی و خرقه درویشی
در پوشیدی و بدگاه خداوند تعالی سه طاعت برترین منّت نوادی مردی عبادت بر خاک
نیاوردی و بناییدی و گفتی یارب ملک ملک توست و بنده بنده تو این ملک بزور
بانو و نهم شمشیه من حاصل شده است تو بخشیده تویی خداوند قوت و نصرت بدهند

عز عبد العزیز با مدان که برخواستی بعد از فریضه حق شکر و سپاس نعمت
رب العالمین گفتی و امن و استقامت خلق از خدای عز و جل درخواستی و گفتی یارب عهده
کار عظیم بدست بنده ضعیف نوادی از جهد و کفایت من کاری بر نیاید یا بروی مردان درگاهت
و بصدق و معامله راستان که مرا توفیق و عدل و انصاف ده و از جور و عدوان بپرهیزان
و مرا از شتم خلق و خلق را از شتم من نگاه دار روزی عزی کن که دل بی گناهی از من بیازرد
و یاد عای مظلومی از قفای من باشد

صاحب دولت و فرمان را واجب است در ملک و بقای خداوند تعالی همه وقتی
تأمل کردن و از دور زمان بیندیشیدن و در انتقال ملک از خلق بخلق نظر کردن تا بدین
پنج وره مهلت دنیا دل تند و بجای عاریتی مغرور نگردد

یکی از خلفا جلوه را گفت مرا نصیحتی فرمای گفت از دنیا با آخرت چیزی نمی توان
برد مگر ثواب و عقاب اکنون تو خود کدام می جویی

سلطان اگر خواهد که در رعیت عدل کند موارد احتیاج ایشان

شماره و بدانچه تا قلم روان دارد و حقوق ایشان بشناسد تا ادا کند

بداند که بعد از اهل سیف و اهل قلم رعیه دو فرق اند اهل حرف و اهل دهفت
احتیاج اول اینها بیاد شاه یکی آنست که رئیسی عدل بر سر آنها منصوب بود تا قطع خصومت
و دعاوی آنها کند دیگر مشرفی عدل که زکوة و اجارات مالیت آنها بانصاف بستاند دیگر
ناظری که راههای آمدششان را از دزد و قطاع طریق محافظت کند دیگر امینی که بازارشان
از خیانت کیل و پیمانۀ محافظت نماید و زرخوار مضبوط میدارد دیگر شحند که حراست مال
و خانه آنها میکند در شب دیگر نایبی که آب مزارع و مواش آنها در وقت میرساند
ترکیه و تحقیق حال این رؤسا را از مواجب ضروری داند که رئیس و قاضی
مرتش نبوده مشرف مال مردم بر زیاد نگیرد و ناظر راه همراه دزد نباشد امین بازار خاین و
حرام خوار نبوده شحند خواب آلود و رفیق اشرار نبوده و نایب آب فروش نباشد و بهر کدام
از اینها از خزانه مواجب مقرر دارد تا برکت خزینه را از خارج نذند چو حیف بر عایا نقصان
در خزینه است کام و مراد پادشاهان آنگاه حلال بود که دفع بدان از رعیت بکنند و ظلم عوامان
از ایشان باز دارد چنانچه اگر شبان دفع گرگ از گوسفندان نکند مزد شبان حرام میماند
فکیف چون بتواند و نکند

ذو النون مصری پادشاهی گفت که شنیدم که فلان عامل اگر فرستاده

در ولایت بر رعیت دراز دستی میکند و حیف روا میدارد گفت روزی سنای وی بدیدم

پلی وزی سزای وی بدی که مال رعیت تمام برده باشد و تو از وی بزجر و مصادره
بستانی و در خزینت نهی رعیت را چه بود زرد پادشاه نخل شد و دفع عالم فرمود

قطعه

سزای تو باید اول برید

ز چنان گوشتندان مردم درید

و دستمیده گان بدید تا ستمکاران چیره نگردند گفتند که سلطان کی دفع از دوان نمکند

بازوی خود کاروان میزند

سلطان چندان که از ره و مکر فدایی چندان است از درون خسته گان

و دای شکر گان و دعای مظلومان و ناله مجروحان پر خرد باشد

سلطان غمگین گوید من از نیزه مردان چندان نمی ترسم که از درد

نشان و سوز سینه درویشان

قطعه

ای در نهاده تیر جفا در کمان ظلم

خفا فل مشوز ناوک ددوزد کین

گر تیر تو ز جوشن فولاد بگذرد

پیکان آه بگذرد از گوه آهنین

در پادشاهان دو گروه اند چندی به تیر و کمان در صحراها و بعضی بکلیل و ترازو
در بازارها دفع هر دورا واجب دانند

و سلطان باید بجای بنشیند که اگر دادخواهی در رسید با خبر باشد که
حاجبان و ستمندگان نه هر وقتی مهمات رعیت بسمع پادشاه برسانند و گویند
الحال وقت نیست سلطان فراغت دارند ندانند که فراغت کار فقر است نه ملک
پادشاه چون که وی دید بان برسم خلق است

نوشیران بزنجیر جرمها بسته طرفی نزد خویش و طرفی در میدان
بر درختی بسته داشت تا اگر کسی را همی بودی سلسله را در جنبانیدی و همچنین محمود
عزتوی زنگی بجرم سه ایسته داشت سه رشته بمیدان دارالاماره متعلق بود تا هر
کسی در هر وقتی داد خود بسمع سلطان میرسانید ملوک عرب بنا شناخت بیرون
آندندی و نظر در حال ممالک کردند تا اگر منکری دیدندی تدارک کردند و همچنین
کسان! بتفحص محلتها و دیده با برگماشتندی تا اگر میدادی برضعیف رود
اعلام کند

نمونه ما از نظم

رودکی

گر برسم نفس خود امیری مردی
بر کور و کرار نکته نگیری مردی
مردی نبود قتاده را یای زدن
گردست قتاده بگیر می مردی

هیچ شادی نیست اندر این جهان
برتر از دیدار روی دوستان
هیچ تلخی نیست بر دل تلخ تر
از فراق دوستان پر هنر

ای دریغا که خردمند را
ماشد فرزند و خردمند نی
ورچه ادب دارد و دانش پدر
حاصل میراث به فرزند نی

بسی نشسته من با اکابر و اعیان
نخاسته ز تنها مگر که دستوری

بسیاز نمودشان آشکار و نهانی
نیافتیم ز عطاها مگر پشیمانی

مار را بد چند بهتر پروری
سفله طبع مار دارد بی خلاف

چون یکی خشم آورد کیفر بری
جهد کن تا روی سفله ننگری

تا کی گویی که اهل گیتی
در هستی و نیستی لایم اند
چون تو طمع از جهان بریدی
دانی که همه جهان کریم اند

پن تیغ بدست آری مردم نتوان گشت
این تیغ نه از بهر ستم بگاران کردند
عیسی بر همی دید یکی کشته قتاده
گفتا که کرا گشتی تا کشته شدی زار
انگشت مکن بخبر بد کوفتن کس

نزدیک خداوند بدی نیست فرامشت
انگور نه از بهر نمید است بچر خشت
حیران شد و گرفت بدندان بر انگشت
تا باز که او را بکشد آن که ترا گشت
تا کس نکند رنج بد کوفتن مشت

ششید بلخی

اگر غم را چو آتش دود بودی   جهان تا یک بودی جاودانه
در این گیتی سراسر گر بگردی   خردمندی نیایی شادمانه

ابوشکور بلخی

خردمند اند که پاکی و شرم   درستی و راستی و گفتار نرم
بود خوی پاکان چو خوی ملک   چه اندر نه بینی چه اندر فلک

خرد بهت از چشمه بنیائی است   نه بنیائی افزون در انائی است
خرد باد همواره سالار تو   مباد از جهان جز خرد یا تو

نگهبان گنجی تو از دشمنان   و دانش نگهبان تو جاودان
بدانش شود مرد پرهنر کار   چنین گفت آن بخرد هوشیار

چو بی راه کردی براه آورد

که دانش جنگی پناه آورد

بجز گوش تو بر نم نام گرگ

کنند دشمن آهوی آجک بزرگ

دو معنی که بار است ماند همی

چو دشمن گفتن تواند همی

ستینده گی باشد از بی هوشی

چه چاره ست با او بجز خاموشی

گناهی که کردی و بر تو گذشت

نبایدت هرگز بد و بازگشت

نه هر بار بر تو گذر بگذرد

نه آهوی هم ساله سبزی خورد

پشیمانی از کرده یک بار بس

هلاهل دوباره نخورده ست کس

چنان کن که پیوند با جان بود

اگر از خواهی که پنهان بود

سخن نیز دل را بدرد همی

چو الماس کاهن برود همی

که تار از تان کس نداند درست

زبان را مدارید بر جای ست

نام خسرو

نگه دار بر خویشتن آبروی	مکن با فرومایه هرگز جدل
که چون عاجز آید بر نجاست	چنان که بود نزد عامه مثل
که تا جان بکوشد بجنگ اندر و	چو دستش آشفته گردد کل

علم خیاام

آنها که بجلکت در معنی نفند	در ذات خداوند سخنها گفتند
سر رشته اسرار ندانست آسی	اول زنجی زدند و آخر خفتند

یه چند که رنگ و روی زیبات مرا	چون لاله رخ و چوسه و بالانت مرا
معلوم نشد که در طر نجانه خاک	نقاشش از آن بر چه آراست مرا

گردست بلور قضا داشتی	بر میل مرا، خویش نگاشتی
غم راز جهان یکسره برداشتی	وزش، بی سر پرخ فرشتی

این کوزه گران که دست بر گل دارند
به گزرتند مشت و سیلی و لگد

گر عقل و خرد نیک بر او بکارند
خاک پدران است نکو میدارند

بر کوزه گری پیر کردم گذری
من دیدم اگر ندید پیری بصری

از خاک هم نمودم پیرم هنری
خاک پدران در کف هر کوزه گری

شادی مطلب که حاصل عمر و میت
پرده نه خاک کیتباد و جهیست
احوال جهان و بلکه گیتی یکسر
خوابی و خیالی و فریبی و دیت

آنان که محیط فضل و آداب شدند
راه زمین شب تاریک نبردند برون

در کشف علوم شمع اصحاب شدند
گفتند فسانه او در خواب شدند

آن را که وقوف است بر اسرار جهان
چون نیک و بد جهان بسر خواهد شد

شادی و غم و رخ بر او شد یکسان
خواهی همه در دباش و خواهی در مان

ای صاحب فتوی ز تو پر کار تریم
ما خون زان خوریم و تو خون گسان

با این همه مستی از تو هتیار تریم
انصاف بدو کدام خوشوار تریم

خوشید سپهر بی زوالی عشق است
عشق آن نبود که همچو بیل نامی

مرغ چمن خجسته فالی عشق است
هر گاه که بمیری و تنالی عشق است

ای دبه به ظلمهای خود معترفی
در خانقہ جور و ستم معتکفی
نعمت به خان دبی و نقت بکسان
زین هر دو برون نیت خری یا خرفی

آنان که بکار عقل در میکوشند
آن به که لباس ابله می درپوشند

بیهوده بود که گاو زنی دوشند
کامروز بعقل تره می بفروشند

چندین غم مال و حسرت دنیا حیت
این چند نفس در تن تو عاریت است

هرگز دیدنی کسی که جاوید بزیت
با عاریتی عاریتی باید زیت

بهر نیک و بدی که قدر نخواهد بشد است
با چرخ مکن حواله کلندر، ه عقل

شادی و غم که در قضا و قدر است
چرخ از تو هزار بار بچاره تراست

می خوردن و کرد نیکوان گردیدن
گرد ز نخی اند مردم مست بگویی

بهر که بزرق زایدی و ز زیدین
پس روی بهشت را که خواهد دیدین

پیری سوس و برگ ناصوابی دارد
گلنار زخم به رنگ آبی دارد
بام و در و چار بکن دیوار وجود
ویران شده و رو به خرابی دارد

اسد ابرمان چنان که در دفتر است
چون نیست در این مردم دانا اهل

گفتن نتوان که آن وبال سرامت
نتوان گفتن هر آنچه در خاطر است

نا کرده گناه در جهان کیت بگویی
من بد کنم و تو بد مکافات دهی

وان کس که گز نکرد چون زیت بگویی
پس فرق میان من و تو چیست بگویی

گفت کو گربه تا سرش بکنم
گربه در پیش من چو گنگ باشد
گربه این را شنید و دم نزدی
ناگهان جت و موش را بگرفت
موش گفتا که من غلام تو ام
گربه گفتا دروغ کمتر گوی
می شنیدم هر آن چه میگفتی
گربه آن موش را بگشت و بخورد
دست و رو را بشت و مسح کشید
بار الها که توبه کردم من
بر این خون ناحق ای خلاق
آن قدر لایه کرد و زاری کرد
موشکی بود در پس منبر
مردگانی که گربه تائب شد
بود در مسجد آن ستوده خصال
این خبر چون رسید بر موشان
هفت موش گزیده بر جتند
بر گرفتند بهر گربه ز مهر

پوتشش پرکنم ز کایا نا
که شود زو بر و بمیدانا
چنگ و دندان زدی بوپانا
چون پلنگی شکار کوپانا
عفو کن از من این گناپانا
نخزم من فریب و مکرانا
آروا دین قجبه مسلمانا
سوی مسجد شری خرامانا
ورد میخواند همچو مولانا
نذر م موش را بدنا
من تصدق دهم دو من نانا
تا بجدی که گشت گریانا
زود برد این خبر موشانا
زاهد و عابد و مسلمانا
در نماز و نیاز و افغانا
همه گشتند شاد و خندانا
هر یکی که خدا و دهقانا
هر یکی تحفه های الوانا

آن یکی شیشه شراب بکف
آن یکی طشکنی پر از کشمش
آن یکی ظرفی از پنیر بدست
آن یکی خوانچه پلو بر سر
ز دگر که به شدند آن موشان
عرض کردند با هزار ادب
لایق خدمت تو پیشکشی
گر به چون موشکان بید بخواند
من گریسته بسی بسردم
روزه بودم بر روزهای دگر
هر که کار خدا کند یقین
بعد از آن گفت پیش فرماید
موشکان جمله پیش میرفتند
ناگهان گر به جت بر موشان
پنج موش گزیده را بگرفت
دو بدین چنگ و دو بدین گنگال
آن دو موش دگر که جان برزد

وان دگر بره های بریانا
وان دگر یک طبق ز خرمانا
وان دگر ماست با کره نانا
افشده آب لیمو عمانا
با سلام و درود و احسانا
کای فدای رهت همه جانا
کرده ایم ما قبول فرمانا
رزقکم فی السماء حقانا*
رزقم امروز شد فراوانا
از برای رضای رحمانا
روزیش فی شود فراوانا
قدی چند ای رفیقانا
تنشان همچو بید لرزانا
چون مبارز بر وز میدانا
هر کی که خدا و الینانا
یک بدنان چو شیر غانا
زود بردند خبر بموشانا

* روزی شما در آسمان است

که چه بنشسته اید ای موشان
پنج موش رئیس را بدید
موشکان را از این مصیبت و غم
خاک بر سر کنان همه گفتند
بعد از آن متفق شدند که ما
تابش عرض حال خویش کنیم
شاه موشان نشسته بود تحت
همه کیبار کردنش تعظیم
گره کرده است ظلم بر ما
سالی یک دانه میگرفت از ما
این زمان پنج پنج میگردد
ورد دل چون بشاه خود گفتند
من تلافی بگره خواهم کرد
بعد یک هفته لشکری آراست
همه با نیزه ها و تیر و کمان
خوجهای پیاده از یک سو
چونکه جمع آوری لشکر شد
یکه موشی وزیر لشکر بود

خاکتان بر سر ای جوانان
گره با چنگها و دندانان
شد لباس همه سیاهان
ای درینا رئیس موشان
می رویم پای تخت سلطان
از ستمهای خیل گر بانان
دید از دور خیل موشان
کای تو شاهشوی بدورانان
ای شهنش اولم بقر بانان
حال حرصش شده فراوانان
چون شده تائب و مسلمانان
شاه فرمود کای عزیزانان
که شود داستان بدورانان
سیدوسی هزار موشانان
همه با سیف های برانان
تبع با در میانه جولانان
از خراسان ورثت و گیلانان
هوشمند و دلیر و فغانان

گفت باید یکی ز ما برود
یا بیا پای تخت در خدمت
موشکی بود ایلیچی ز قدیم
زرم زنگ بگربه حالی کرد
خبر آورده ام برای شما
یا برو پای تخت در خدمت
گربه گفتا که موش که خورده
لیکن انذر خفایت ارك کرد
گربه های براق شیرشکار
شکر گربه چون همیشه
شکر موشها ز راه گویر
در بیابان فارس هر دو سپاه
جنگ مغلوبه شد در آن وادی
آن قدر موش و گربه کشته شدند
حمله سخت کرد گربه چو شیر
موشکی ارب گربه را پی کرد
الله الله فتاد در موشان
موشکان طبل شادمانه زدند

نزد گربه به بشهر کرمانا
یا که آماده باش جنگانا
شد روانه بشهر کرمانا
که منم ایلیچی ز شاهانا
عزم جنگ کرده شاه موشانا
یا که آماده باش جنگانا
من نیام برون ز کرمانا
شکر معظمی ز گربه بانا
از صفاهان و یزد و کرمانا
داد فرمان بوی میدانا
شکر گربه از کهستانا
زرم دادند چون دلیرانا
هر طرف رستمه جنگانا
که نیاید حساب آسانا
بعد از آن زد قلب موشانا
گربه شد سرنگون ز زینانا
که بگیرد پهلوانانا
بهر فتح و ظفر فراوانا

شاه موشان بشد بفیل سوار
گر به راه دو دست بسته بهم
شاه گفتا بدار آو یزند
گر به چون دید شاه موشان را
همچو شیری نشست بر زانو
موشکان را گرفت و زد بزین
لشکر از یک طرف فراری شد
از میان رفت فیل و فیل سوار
هست این قصه عجیب و غریب

لشکر از پیش و پس خروشان
با کلاف و طناب و ریسمانا
این سگ روسیاه نادانا
غیرتش شد چو دیک جوشانا
کند آن ریسمان بدندان
که شدند ی بجاک کیسانا
شاه از یک جهت گریزانا
مخزن و تاج و تخت و ایوانا
یادگار عبید زاکانانا

جان من پند گیر از این قصه
عرض از موش و گر به برخواندن

که شوی در زمانه شادانا
مدعا فهم کن پس جانانا

از مقطعات

در شکایت از قرض

مرا قرض هست و دگر هیچ نیت
جهان گو همه عیش و عشرت بگیر
هنر خود ندانم و گر نیز هست

فردان مرا خرج و زر هیچ نیت
مرا زین حکایت خبر هیچ نیت
چو طالع نباشد هنر هیچ نیت

غم و فکر برگ و دگر هیچ نیست
که این رفتن در بدر هیچ نیست

عنان ارادت چو از دست رفت
بدرگاه او التجا کن عبید

در عبرت

هیچ دانی که سحرگاه چرامی خندد
حکمتی هست نه از باد هوای خندد
بقای خود و بر عظمت مای خندد

ای عبید این گل صد برگ بر اطرافین
با وجود گره غنچه و تنگی دل او
چون ثبات فلک و کار جهان می بیند

در شکایت از قرض گوید

هر یک بکار و ماری و من بتلای قرض
آیا ادای فرض کنم یا ادای قرض
فکر از برای خرج کنم یا برای قرض
وز هیچ کس ننالم غیر از گوی قرض
در کوه قرض دارم و اندر سدرای قرض
تا خود کجا بیایم ناگه رجای قرض
خواهم پس از نماز و دعا از خدای قرض
از بس که خواستم ز در هر گدای قرض
ممکن عبید چون کند آفر و ادای قرض

مردم بعیش و شادی و من در بلای قرض
قرض خدا و قرض خلائق بگردنم
خرجم فزون ز غایت و قرضم برون ز حد
از هیچ خط ننایم غیر از سجل دین
در شهر قرض دارم و اندر محله قرض
از صبح تا شام در اندیشه مانده ام
مردم ندست قرض گیران و من بهدق
عرضم چو آبروی گدایان بیاد رفت
گر خوابه تربیت نکند نزو پادشا

هرگز کسی ندید گیتی سزای قرض

خواجه علاء دولت و دین آن که جز کفش

از رباعیات

چیزش بدان غالیه بوی ماند
اونیت ولی نیک بوی ماند

گل کز رخ او خجل فرو می ماند
ماه شب چارده چو بر می آید

مرغ و می و حور سو قامت دارد
کان نیه اوسر بقیامت دارد

هر چند بهشت ضد کرامت دارد
اساقی بده این باده گلزنک بنقد

شعرش زمغانی و بیان میگذرد
آخر نه بدان لب و دپان میگذرد

فکری که بر آن طبع روان میگذرد
شعر تو چرا نازک و شیرین نبود

در زیر لگد کوب غم انداخته اند
چون شمع برای سوختن ساخته اند

تا ساخته شخص من و پرورده اند
گوئی من ز روی دل سوخته را

وین درد و فراق راه صحرای گیرد
هم کار من از قدر تو بالا گیرد

گر وصل تو دست من شید گیرد
هم حال من از روی تو نیکو گردد

دردست ستم برستی بر او در خون
تا گنجی پناه دیندم خون خوردن

دراشتند از گنه گزید خون خوردن
تا خند خدای پرست را از خون

و انچه بیای بپوشی و بقا بر تو
تا راه درست عقل در تو از تو بپوشم

تا است از در خجندی از ان بپوشم
این عقل فیه من میداند بپوشم

زین ستمی که کرده و با نوره خور
تا بپوشم و با نوره است اله خور

ای دل از این از این انده بپوشم
تا بپوشم و در طمع و حرص ده

آید علم ز جمل ز جملی دیگر
تا روز جزو در در آید دیگر

تا بپوشم ز جملی که دیگر
تا بپوشم ز جملی که دیگر

گویی ز جوانی درستان در خون
تا بپوشم ز جوانی درستان در خون

تا بپوشم ز جوانی درستان در خون
تا بپوشم ز جوانی درستان در خون

در خجندی از جوانی پانی در خون
تا بپوشم ز خجندی از جوانی پانی در خون

تا بپوشم ز خجندی از جوانی پانی در خون
تا بپوشم ز خجندی از جوانی پانی در خون

در کوچه فقر گوشه حاصل کن
در کهنه رباط دهر غافل منشین

وز کشت حیات خوشه حاصل کن
راضی پیش است توشه حاصل کن

ای آنکه بجز تو نیت فریادرسی
کار من مستمند بیچاره باز

غیر از کرمت نداد کسی داد کسی
کان بر تو بیچ آید و بر ماست بسی

از غزلیات

کرد فاخته گل رویت ز گلستان مارا
تا خیال قد و بالای تو در دل بگذشت
مانکه در عشق تو آشفته و شوریده شدیم
تا بدان وصالت ز سر دست امید
در ره کعبه وصل تو ز پانتش نیم
ای عبید از پی دل چند توان رفت آخر

کف زلف تو بر آورد ز ایمان مارا
خاطر آزاد شد از سر و خرامان مارا
می کند حلقه زلف تو پریشان مارا
دست کوتاه نکند اشک ز دامان مارا
گرچه در پاشکند خار میغان مارا
کرد سودای تو بس بی سرو سامان مارا

جفا کن که جفا رسم دلربائی نیت
دام آتش شوق تو درون منت
و فامودن و برگشتن و جفا کردن
ز عکس چهره خود چشم ما منور کن

جدا شو که مرا طاقت جدائی نیت
چنانکه یکدم از آن آتشم ربائی نیت
طریق یاری و آئین دلربائی نیت
که دیده را جز از آن وجه روشنائی نیت

من از تو بوسه تمنی کجا تو انم کرد
بسی دولت و صلت منی شود حاصل
عبید پیش کانی که عشق میوزند

چو کرد کوی تو ام زهره کدائی نیت
محقق است که دولت یحی عظامی نیت
شب وصال کم از روز پادشاهی نیت

ترک سرمتم که ساغر میگرفت
عکس خورشید جالش در جهان
چون صبا بر چین زلفش میگذشت
پردی از آه دود آسای من
بوسه ای زودل طلب میکرد لیک
قصه در دوش عبید از سوز دل

عالم در شور و در شر میگرفت
شعله میزد هفت کشور میگرفت
بوستان در مشک و عنبر میگرفت
آتش در عود و مجر میگرفت
این سخن با او کجا در میگرفت
هر زمان میگفت و از سر میگرفت

در دا که درد مابد وائی نمیرسد
در کاروان غم چو جرس ناله می کنیم
راهی که میرویم بیایان نمی بریم
این پای خسته جزیره حرمان نمیرسد
برماز عشق قامت و بالاش یک نفس
هرگز دمی بگوش گدایان کوی عشق
گفتم گدای کوی تو ام گفت ای عبید

وین کار ما بیرگ و توانی نمیرسد
در گوش ما چو بانگ درائی نمیرسد
جهدی که میکنیم بجائی نمیرسد
وین دست بسته جز بدعائی نمیرسد
ممکن نمی شود که بلائی نمیرسد
از خوان پادشاه صلائی نمیرسد
سلطانی این چنین بگدائی نمیرسد

ز نیم خاک مصلحت و آب رکن آباد
زهی نخبه مقامی و جانفزا ملکس
به طرف که روی نغمه میکند لبل
بهر که درنگری شاه است چون شیرین
در این دیار دلم شهر بند و لذت است
سرم هوای وطن می زد و میکدم
ز جور اسنبل کافر مزاج او افغان
غنیمت است غنیمت شمار فرصت عیش
بگیر دامن یاری و بهر چه خواهی کن
ایوی باده و فی میل کن که میگند
خوش است ناز و نعیم جهان ولی عیب

هرگز کسی بخوبی چون یا ماننا باشد
موی چنان خمیده چشمی چنان کشیده
با او همیشه ما اجز لا به درنگی و
گر حال من نپرد عیش من که هرگز
با کشته گان عشقم همچون عبید ناز

* این سه مصرع اقتباس از سعدی است

غریب را وطن خویش می برد از یاد
که باد خطه عالیشان تا ابد آباد
بهر چمن که بسی جلوه میکند ششاد
بهر که برگذری عاشقیست چون فریاد
که جان بطلعت او خرمست خاطر شاد
ز بند زلف سیاهش نم شود آزاد
ز دست نرگس جاوه غریب او فریاد
که تن ضعیف نهواست و عمری نبیاد
نبوش باده صافی و بهر چه باد آباد
جهان بر آب نهاده است و آدمی بر باد
غلام اَهَمَّتْ آنم که دل بر او نهاده

مردان نظیره ریش گفتن و انباشد
در چین بدست ناید و ندرختا نباشد
با ما همیشه او را جز ما جرات نباشد
سودای پادشاهی حد گدانباشد
عقلی سلیم نبود صبری بیجا نباشد

باد صبا جیب سمن برکشاد
زنده کند مرده صدساله را
ز مزم مرغان سخندان شنو
موسم عشقت غنیمت شمار
وقت با فوس نشاید گذاشت
تا بتوان خاطر خودشاد دار
خاک همانست که بر باد داد
چرخ همانست که بر خاک ریخت
انده دنیا بگذرای عبید

خلغل بلبل بچمن در فتاد
باد چو بر گل گذرد با باد
تا نکنی نغمه داود یاد
هرزه ده عمر و جوانی بیاد
جام می از دست نباید نهاد
نیت بدین یک دونف اعتماد
تحت سلیمان و سریر قباد
خون سیاوش و سر کیتباد
تا بتوان ز ریت یکی لحظه شاد

حافظ

تو بدری و خورشید بنده شد است
زان روی که از شعاع روی مر تو

تابنده تو شد است تابنده شد است
خورشید منیر و ماه تابنده شد است

اول به وفا جام و صالم در داد
با آب دودیده پر از آتش دل

چون مست شدم دام بجفا سرداد
خاک ره او شدم بیاد دم در داد

غیر از دل گرم در جهان شمی نیست
آه من و تست محفل آرای سپهر

این عمکده را بد و دمان شمی نیست
جز تیر بخانه و کمان شمی نیست

هر دیده که عبرتی نگیرد کور است
رختی که تغییری نپذیرد کفن است

هر نقل که لذتی نبخشد شور است
آن خانه که تبدیل نیاید گور است

جنسی که بخلق مایه سود شود
جانی نتوان برد که مردود شود
بر بی باکان فسانه و شرم بخوان
آبی که بر آتشش زنی دود شود

زان گونه که هر بیشه پلنگی دارد
بر صاحب تسلیم نبازی دم تیغ

یا هر دریا به بر نونگی دارد
این شکل کمان نیز خندگی دارد

صد حیف که ملا به جدل مائل شد
یعنی تالاف دانش آرد بمیان

پنداشت که عالم شده ام جاهل شد
اوقات حضور معنوی باطل شد

ЛУҒАТ

- اِْتِساْم — табассум
 اِْتِشاْر — хурсандӣ
 اِبرا — дуруст кардан; безор кардан; аз беморӣ раҳонидан;
 аз беморӣ беҳ шудан, раҳо ёфтан
 اِبراْم — устувор кардан; саҳт тофтани ресмон; малул кардан;
 тақозо, исрор
 اِبن — писар, фарзанд; — чамъи
 ҳамчинсон, ҳаммаслақон
 اِلبَق — ало, алобуло
 اِلبَقْس — дарахти сиёҳрангест, ки аз он чизҳои қиматбаҳо ме-
 созанд, хангоми суҳтан бӯи хуш медиҳад.
 اِتِباَع — пайравӣ кардан
 اِتِشاَق — фароҳам овардан, тартиб додан
 اِتِلاَف — талаф кардан, нобуд кардан; тамом кардан
 اِجاِبَتِ كَرْدَن — қабул кардан
 اِجاْزاَتِ مَالِيَت — карзи пул бо судаш; ба ичора мондани молу мулк
 اِجْتِناَب — дур шудан аз касе ё чизе; парҳез кардан; канора
 гирифтани; гурехтан
 اِجْرا — чайра
 اِجْرام — чамъи جرام; чисмҳо; ситораҳо
 اِجْزاء — чамъи جزء; чузъҳо, хиссаҳо
 اِجْتِلال — баландӣ

- حُبْرَ اسس — худмудофиакунӣ
 حدى الحنين — яке аз ду хубӣ, некӣ
 اِخَان — некӯӣ
 اِحْصَان — зандоршавӣ
 احكام — маҳкам кардан
 اَحْوَل — олус; касе, ки якро ду бинад.
 اِحْتِلاط — омехтан, наздикӣ
 اِخْفَا — пинҳонкунӣ, ниҳондорӣ, махфидорӣ
 اِخْوَان — чамъи **أَخ** ; бародарон
 اُدْمَا — чамъи **أَدِيب** ; адибон
 اِدْبَار — бадбахтӣ, фалокат; ақибравӣ
 اِدْرَار — бавл; маош
 اِدْرَاك — чамъи **دَرَك** ; шинохтан, даръёфтан; фаҳм, фаро-
 сат, ақл
 اِدْوَار — чамъи **دَوْر** ; даврҳо, замонҳо
 اِذَا || اِدْوَا — азоб, ранҷ: азоб додан; вақте ки, чун
 اِذْوَ — оташ; номи моҳи нуҳуми солшуморин точки-форсӣ
 اِذْن — иҷозат
 اِرَادَات — чамъи **اِرَادَة** ; хоҳиш, майл
 اِرْتِجَاع — баландӣ, боло; беҳбудӣ, боигарӣ
 اِرْتِكَاب — ба кори ношоистае шурӯъ кардан; сар задани гу-
 ноҳ
 اِرْجَال — ёд додан; ба ёд овардан
 اِرْوَا — рӯзи бисту панҷуми ҳар моҳи соли шамсӣ

آرزو — биринч

آرزو — кадр, баҳо; дарахти санавбар

آرزاق — чамъи رزق ; ризқхо

آرس — ашк

آرش — оринч, аршин

آршн — номи пахлавони Эрони қадим, ки дар тирандозӣ беназир будааст.

آرض — замин

آركان — чамъи ركن ; сутунҳо دولت ارکان -- ходимони давлат

آروа -- обёрӣ, сероб кардан

آز -- хошиш; тамаъ, хирс, гурусначанмӣ, молу пулпарастӣ

آزا -- ру ба рӯ, муқобил

آزرق -- нилгун, осмонранг, қабуд; киноя аз аҳли тасаввуф

آزمون -- таҷриба, имтиҳон, санҷиш

آزهار -- гулҳо

آبس -- камон; осиё; хушбӯй

آسپرغم -- райхон, позбӯй

آستيفار -- бишиш; бориксанҷӣ, нуктасанҷӣ

آستحان كردن -- хор кардан

آستحان كردن -- таҳсину офарин гуфтан

آستحفا -- назарногирӣ; хакиру хор шумурдан

آستحقاق -- лаёқат, қобилият

- اِسْتِدْعَا --- хошиш, талаб
 اِسْتِرَاد --- гила, дилтанги
 اِسْتِغْفَار --- тавба кардан, узр хостан
 اِسْتِفْرَاج --- пурсидан
 اِسْتِغْثَا --- чукур омӯхтан, тадқиқ кардан
 اِسْتِكْمَال --- ба камол расонидан, пурра кардан
 اِسْتِمَاع --- шунидан, гӯш кардан
 اِسْتِمَاتِ كَرْدَن --- майл доштан, дилчӯй кардан
 اِسْتِوَارَان --- амин, шахси мавриди эътимод
 اِسْتِعْمَال --- шӯълавар шудан, афрӯхта шудан
 اِسْتَنْم --- чанг; фаръёд, шӯру гавго; зӯрӣ
 اِشْدَار --- чамъи شَرِي ; бадкорон, бадкирдорон
 اِصْحَاب --- дӯстон, ҳамсӯхбатон, ҳаммаслакон
 اِضْرَار --- истодагарӣ, устуворӣ
 اِضْعَر --- хурд, майда
 اِضْطِرَّار --- музтар шудан, бечора шудан, ночор шудан, дармондан
 اِطْلَاع --- хабар, маълумот
 اِعَادَة --- накл, ҳикоя; бозгаштан, такрор кардан
 اِعْتِدَال --- муътадил; дурустӣ; солимӣ, баробарвазний
 اِعْتِدَار --- узрхоӣ
 اِعْتِرَاز --- гӯшагирӣ
 اِعْدَا --- чамъи عَدُو ; душманон
 اِعْرَاب --- араби бодиянишин

اَعْرَاضٌ — мол, матоъ; номувофикатӣ; ҳазар кардан; рӯй гар-
донидан

اَعْرَافٌ — гӯё чоест байни бихишту дузах.

اِعْلَامٌ كَرْدَانٌ — маълум кардан, хабар додан

اَعْمَامٌ — чамъи ^ع ; амакҳо

اَعْيُنٌ — нобино, кур

اَعْيُنٌ — яъне

اَعْوَدٌ — (аузу) паноҳ металабам.

اِعْزِيزٌ — ибтидо кардан

اِعْتَقٌ — чамъи ^{اَعْتَقَ} ҳамаи ҷаҳон; давродаври ҷаҳон,
хатти доираҳои уфук; олами зухур

اِقْتِباحٌ — кушодан; оғоз

اِفْرَاشٌ || اِفْرَاشَتَانِ — боздоштан; баланд бардоштан

اِفْرَاطٌ — аз ҳад гузаштан; ^{بِ} اِفْرَاطٍ — аз ҳад зиёд

اِفْهَامٌ || اِفْهَامٌ — асбобест аз ғайри лачом, ки ба сару гардани асп
мебаанданд.

اِفْرُونٌ — хароб шудан; фишор ёфтан; ғамгин шудан

اِفْضَا — фошкунӣ, ошкоркунӣ, маълумкунӣ, овозакунӣ,
пахнкунӣ

اِفْشَرُهُ — оби мева

اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ — беҳтарини дуохо

اِفْلَاسٌ — таңдастӣ, бешавоӣ, муфлисӣ

اِقْرَاحٌ — суол, матлабери ба тариқи суол шарҳ
кардан; талаб, дархост

اِقْحِدٌ — воҳиди пул

اِقْصَا — гушаю канори дурдаст

- أقصى — дуртар; ниҳон
- أقطاعات — замине, ки ба лашкариён диҳанд, то аз ҳосили он зиндагӣ кунанд; заминҳои иқтоъ
- أقليم — мамлакат, кишвар
- أكابر — ҷамъи *كبير*; бузургон, калонҳо
- الكتاب — ҳосил кардани чизе бо касби худ; касбомӯзӣ
- الكذب — дурӯғгуйтар
- الكفا — ҷамъи *كفو*; баробар; монанд
- كل وشرب || اكل وشرب — хӯрдан ва нушидан
- الكمل — комилтар
- البل — хонадон, сулола; макқорӣ, ҳила; ранги сурх
- الامجاد — бузургон
- الآن — акнун, ҳозир
- التيام — ба ҳам пайвастан
- النجاح — дархост кардани чизе; хоҳишу илтиҷо
- الجمال — акнун, ҳозир, дар айни ҳол
- الزام — лозим будан; мағлуб шудан дар мунозира ва мусобиқа
- المغار || الغار — хучум
- القرض — хулоса
- الف — ҳазор
- الثلث — зишт; дурушт
- الواحات — навъҳо, хелҳо, *الواحات معدن* — навъҳои маъдан
- الماج — ҳадаф, нишон; говоҳани чуфт

- اَمْت — мардум, чамоат
 اِمْتِئَال — итоат кардан, фармонбардорӣ; пазируфтан
 اَمْرًا — чамъи *امير*; амирон
 اَمْرَزِدَن — аз гуноҳ гузаштан, афв кардан
 اِمْسَاك — хасисӣ, мумсикӣ; худдорӣ, парҳез
 اَمْن — амонӣ, амният
 اَمْرًا — чамъи *امر*; фармонҳо; корҳо
 اَمِين — амонат нигахдоранда
 اَمْنًا — кӯлвор, халтаи гадоӣ
 اِمْنَاب — кушодагӣ
 اِمْتِئَاخ — барои алаф рафтан
 اِمْتِئَال — кӯчидан, аз ҷое ба ҷое рафтан
 اِمْتِئَال — равшан шудан; хувайдо шудан, намӯдор гаштан
 اِمْتِئَال — чамъи *امير*; ситораро
 اِمْتِئَال — чамъи *امير*; рохҳо; чихатҳо
 اَمْرًا — сазовор, лоик, шоиста
 اَمْرًا — мударрак, сарфахмраванда
 اَمْرًا — дарккунӣ, пайбарӣ; идрок
 اَمْرًا — ҳаққи касро адо кардан
 اَمْرًا — чамъи *انفس*, нафасҳо
 اَمْرًا — изо, хичолат; шармандагӣ; ранҷ, озор, озурдагӣ
 اَمْرًا — гирифтагӣ, дарҳам кашидагӣ; торик шудан

- اِنْجَاه — хабар додан, хабар расонидан
 اَوْج — юрт
 اَوْدِي — чамъи *وادى* ; водихо, биёбонхо
 اَوْرَاد — чамъи *ورد* ; чай дар пай такрор кардан; кори ҳар-
 рӯза; дуо
 اُورده — бошишгоҳ
 اُولج — моли аз душмани мағлуб ситонидашуда, моли ға-
 нимат гирифташуда
 اُولئكَ — сабззор, марғзор
 اُولُو — соҳиб
 اُولُو الْأَمْرِ — соҳибамр
 اُحْت — таҷҳизоти лашкар
 اِھْل قِيَاس — ҳақимон, мантиқдонон
 اُھْلِيَّت — лаёқат, истеъдод
 اَي — яъне
 اَيَادِي — чамъи *يد* ; дастхо; чамъи *يدي* — неқуиҳо
 اَيَاغ — чом, соғар, қадаҳ, даймона
 اَيَات — ҳукмронӣ; сиёсат
 اَجَابًا — ҷавобан
 اِيَاظ — кӯтоҳбаёни
 ايدون — чунин, ин хел; акнун, ҳоло; дар ҳолате ки
 ايشان — онҳо
 ائمة — чамъи *امم* ; имомҳо, роҳбарон, пешвоён
 اِسْهَام — ба шакк андохтан, ба шубҳа овардан
 اُمِّيَّت — қочат; дархост

- باد سبزین — болзан
 باره — асп
 بار — хироч, андоз
 بارگون — сарнагун, чаппа
 باروسао — боцу хироч
 باطل — бехуда, бекора; нодуруст, зоеъ
 باشک درائی — овози занги корвон
 بجای آوردن — шарти адабро риоя кардан
 بخلی — бахили
 بد — мохи пурра
 بد — бахшиш, ато, эҳсон
 بذل — хуччати давлатӣ, ки ба воситаи он аз хазинаи дав-
 латӣ ё шахси мутасадди чизе гирифтани мумкин аст.
 برات — безорӣ аз чизе; пок шудан; дур шудан
 براस्ता — дар ҳаққи... *براستای وی* — дар ҳаққи вай
 برخ — қисм; бахра
 برخیدن — тарк кардан
 برو — сармо
 بز — як навъи чома
 بز — кишт, энроат
 بزى — барзгар; феъли амр «барзи!» — зинда бош!
 برکتین — тамои шудан, пароканда шудан
 برکشیدن — баланд кардан дар мартабаву рутба

- برنگماشتن --- таъин кардан, интихоб кардан
 کوسه بزئين يا برشتن کوسه --- иди эронӣени қадим дар аввали моҳи озар
 برودت --- сардӣ
 بزبان --- далел
 بزى --- озод
 بزى کردن --- холӣ кардан, озод кардан; дур кардан
 بزوه --- гуноҳ, хато
 بزوه --- як навъи шароб
 بسيط --- рӯи замин; содда
 بشايت --- хуштабъӣ, кушодарӯӣ
 بصير --- чашм, дида
 بط --- мурғобӣ
 بطالت --- танбали, сустиродагӣ; беҳуда
 بطرح دادن --- бо нархи гарон фурӯхтани чизе
 بطى --- сустҳаракат; охиста
 بنى و بنواد --- саркашӣ, нофармони
 بقال --- фурушандан хӯрокворӣ
 بقعت --- маҳал, макон
 بلاد --- шаҳр, кишвар, мамлакат
 بلدان --- ҷамъи *بلده*; кишварҳо, вилоятҳо, мамлакатҳо
 بحد استماع --- баробари шундан
 بويما --- хушбӯ
 به ترو خند گشتن --- сафар кардан

- بر هم بر آمدن — ранчидан, ба каҳр омадан
 بهنجبه — иди эрониёни кадим
 بی تماشای — беибо, бе хуздорӣ
 بی حیثیت — бегайрат; нокас, беору номус
 بیزان — вайрон
 بی زور — бекувват; бепарастор
 بیضه — тухм
 بیعت کرده — аҳду паймонбаста
 بی قیاس — беҳад; ниҳоят бисъёр
 بی کران — зиёд, беканор, васеъ
 بی محابا — бераҳмона

- پاداش — тӯҳфа; ҷазо
 پار — порсол
 پاوسا — такводор, худотарс, парҳезгор; покдоман
 پازیر — тиргак, орам
 پذیرفتن — қабул кардан; نقصان پذیرفتن — нуксон ёфтан
 پراب — дуррав, тире, ки бисъёр дуррав аст.
 پرگار — циркуль; ҷанг
 پرده — оқил, зирак
 پرستی — такъягоҳ; як навъи касали
 پلاک تیغ — шамшери ҷавҳардор: теги бурро

پنج روزیدہ --- панҷ рӯзи охири соли шамсӣ дар таквими
(خمسة عشره) эронии қадим, ки илова бар дувозда
моҳи сируза даштанд.

لویدن --- давидан, тез рафтан, саросема шудан, аз паи мат-
лабе афтодан

рав کردن --- равған кардан; мағрурӣ кардан

سیرایه --- зебу зинат, ороиш ва зевар

سیرایه گر --- ороишдиханда, зинатдиханда

سیر --- чизи рах-рах, алобуло, ҳар чизе, ки **сиёҳу** сафед
омехта бошад; муштарак

سکّان --- тири камон; миҷгон

سینه دوزی --- кӯҳнадӯзи

ت

تامل --- фикр, ақида, мулоҳиза

تاویل --- шарҳ, маънидод, таъбир

تاب --- тавбақунанда

تأیید --- мадад, ёрмандӣ

تباؤر --- шитоб, шитобқунӣ

تنبه || تنبه --- нобуд; пажмурда; бекора; ҳалок

تباين --- тафовут

تبرين --- ҳурмату эҳтиром

تجیل --- пароканда кардани чизе; донанишӣ; исрофқорӣ

تبدیر --- касе, ки бо табар мезанад.

تبرزن --- яроқи табаршакл

تبرزين --- сардқунӣ, хунукқунӣ

تبريد --- чамъи ; савдогарон

تجار

- محس — тафтиш, чувстучу; чосуси, дидбонии махфӣ
- محلى — чилвагарӣ; ошкоро шудан; нури илоҳӣ
- مجل — шаъну шукӯх, бузургӣ; чамол; ороиш намудан.
- مخاشى — ба як сӯ шудан; худдорӣ, парҳез, ибо, имтиноъ
- تحصيل معاش — воситаи (хосили) зиндагӣ
- معمل — сабру қарор
- تحويل کردن — табдил кардан, ҳаракат кардани сайёра аз як бурҷ ба бурҷи дигар
- محبت — салом гуфтан; дер мондан; подшоҳӣ; мулк
- مخير — ҳайрат, ҳайронӣ
- مخلص — халосӣ, наҷот
- مخلط — дуруғ омехтан; омехтани дуруғ дар калом
- مديرك — тайёрӣ, омодагӣ; тадбир
- مذوق — мурғи даштӣ; дар афсонаҳо ошики сарв аст.
- مراز || تراز — зебу зинат
- مرحم — раҳм, дилсузӣ
- مترى — христианин, насронӣ
- متر و خنك — баҳру бар, даръёву хушкӣ
- متره — сабзавоти хӯроқӣ
- مترىق — доруи зидди захр
- متركيه — тозақунӣ, покизақунӣ; ситоиш
- مترزل — ноустувор; ларза, чунбиш
- مترور — макр, фиреб, ҳила
- متر || تر — навда

- تاسوی -- баробар; баробарӣ
 تسخیر -- ба даст овардан; забт кардан; тобеъ кардан, ром кардан; бе музд ба кор гирифтан; маҷбур кардан
 تشریح -- шарҳ додан; илми анатомия
 تشریح -- шармандагӣ, изтироб
 تصحیف -- иштибоҳ дар хондан ё навиштани чизе
 تصرف -- ихтиёр; даст дароз кардан
 تصریح -- илтиҷо
 تریب -- суханчинӣ
 تطاول -- тачовуз, тааддӣ
 تطم -- шикоят аз зулм
 تعاھد -- тарсидан
 تعین -- тайёри ба ҷанг
 تعدی -- зулм, тачовуз, ситамгарӣ
 تعصب -- ҳимоя, тарафдорӣ
 تعقل -- худро оқил доништан; калонгири кардан; андеша, фикр; фаҳм
 تعلل -- далел овардан
 تعلم -- омӯхтан, доништан, ёд гирифтан
 تعلى -- кӯшиш, ғайрат
 تعین -- хизматгузори, нигоҳубин
 تعاضل -- худро ба нодонӣ задан
 تعاب -- тағбирот, тағбирдиҳӣ; хашм, қаҳр, ғазаб; дар ғазаб шудан, ба қаҳр омадан
 تعاضل -- фаҳр, мағрури

- تَفَارِقٌ — чудо намудан, фарк кардан.
 تَحْصِصٌ — тафтиш, чустучӯ
 تَقْوِيمٌ — ифтихорманд
 تَفْرِجٌ — сайру гашт; кушоиш ёфтан, кушодагии хотир; но-
 буд шудани ғаму андӯх
 تَفْصِيحٌ — фарохӣ, васеӣ
 تَقْضِيحٌ — расво кардан
 تَقْضِيمٌ — фаҳмонидан; омӯхтан
 تَقَاضَا — талаб, хоҳиш
 تَقْرَبِي — наздикӣ, наздикшавӣ
 تَقَرَّرٌ — нақл, суханронӣ, шарҳ, баён кардан
 تَقْصِيرُ كَرْدُونِ — сустӣ ва кӯтоҳӣ кардан дар коре; кӯтоҳ кардан
 تَقْوَى — покдоманӣ, парҳезгорӣ, худотарсӣ
 تَقْوَاتٌ — қувватдихӣ
 تَكَاَفٌ — саъй, кӯшиш
 تَلَاَفٌ — подош, мукофот
 تَلَاَفِي — дарёфтан, ислоҳ кардан; саъй, хоҳиш; чазо, иваз
 кардан
 تَلَطَّفٌ — меҳрубонӣ, лутф
 تَلْمِيعٌ — маифиат, фоида
 تَلْمِيحٌ — намак кардан
 تَلْمِيحًا — хоҳиш, орзу
 تَلْمِيحَانِ — шалвор
 تَلْمِيحِي — пешгӯӣ аз рӯи вазъияти ситораҳо, астрология

- تورگاناک -- тортанак
- راشان کاردان -- равшан кардан
- رۇبارۇشاي -- рӯбарушавӣ
- تواضع -- хоксорӣ, боадабӣ
- تودو -- муҳаббат доштан, меҳрубонӣ кардан
- توزيج -- таксим, ба қисмҳо ҷудо кардан
- توقير -- суд, фонда, даромад; ҷамъ кардан
- توفيق -- хайрияти қор, муваффақият, ёрӣ; инсоф
- توقع -- умедворӣ, ҷашмдорӣ, хоҳиш, илтиҷо
- توقير -- ҳурмат, эҳтиром, бузург доштан
- توکل -- умед бастан, эътимод кардан
- توسلت -- салом, муборак, таҳсин, офарин, габрик
- توسل -- ҷасорат, шуҷоат, далерӣ, бебоқӣ; бенарвойӣ
- توسل -- холий
- توسل -- омодагӣ, тайёрӣ, омода шудан барои қор; муҳайё кардан
- توسل -- фосилае ба қадри партоби як тир
- توسل -- ниҳоят барвақт
- توسل -- ғамхорӣ
- توسل -- ниғаҳбонӣ, парасторӣ
- توسل -- мурғи даштӣ, мурғи ҳилол

ش

- شابت -- исботшуда; доими, бетағбир; исбот шудан
- شابت -- пойдорӣ, устуворӣ, собитқадамӣ

- ثبت — кайд, навиштан
 سفر — марз, сарҳад, худуд; тангио
 ثقات — чамъи ; эътимод кардан; устувори; марди муътамад
 فضل — вазнин
 شيب — шикастан
 مثلث — сеяк
 ثمن — баҳо, қимат

ج

- جابر — чабркунанда, золим; шикастабанд
 جاده — роҳи калон
 جارح — чарроҳ
 جارح — чароҳаткунанда
 جازم — чазмкунанда, азмкунанда
 جاگين — либоспулӣ; маош
 جيبه — либос
 جده — бобо, ^{رديه} — бибӣ, модаркалон
 جنس — занг; зангула
 جری — музд, маош; далер, шуҷоъ
 جريدہ — танҳо, мучаррад
 جزالت — маҳкамӣ, устувори; устувори суҳан; хуби
 جسد — фил
 جبل — подон
 جلالت — бузургӣ, шужуҳ

جمیل — зебо; некӣ кардан

جوار — наздикӣ, ҳамсоягӣ

جود — ато, бахшиш, хайру эҳсон, **саховат**

جوزа — гӯсфанди кашка, гӯсфанди сиёҳ, ки **миёни пешонаи он сафед аст**; номи бурчи осмон; номи моҳи сеюми соли шамсӣ

جویشن — зирех

جولاه — бофанда

جولقی — қаландар; фиребгар

جوته صله — аз барои инъом; барои бахшиш; барои **пайвастан**

جوئل — чоҳил, нодон

جوب — гиребон

جیب

جالوسى — хушомадгӯӣ

حاکر — хизматгор

حارب — равған; равғанин

حرب و شیرین — бомаза, лазиз, гуворо

حیرخت — ҷо, ки ангурро бо пойхо кӯфта, оби онро аз тилф ҷудо мекунад.

حیره — аспӣ сафед

حشم زدگی — зарар, осеб; захми чашм; чашм расидан

حقیق — ҷӯб, калтак, таёк

حماق — ҷӯби ғафс; ҷӯбдасти калон; гурзи шашпари оҳанин

حمانده — хироманда, хиромидан; ба ҷунбиш оранда

حوگان — ҷӯбдасте, ки дар чавгонбозӣ гуйро бо ӯн мезананд.

حصه — ғолиб; пурзӯр

ج

ح

- حاذق — зирак, доно, кордон, мохир, устод
 حارص — ботамаъ, бохирс
 حابیه — бахил, хасудхӯр
 حائل — монеъшаванда, боздоранда
 حجاب — парда, никоб
 حجاج — хоҷиён
 حداثت — чавони; аввали ҳар чиз
 حدث — танҳо будан, танҳой; алоҳида; тезиву тундӣ
 حدث — тасодуф; чавон; ӯхан
 حرارت — нигахбонӣ, посбонӣ, мухофиза
 خزیه — олоти чангист — кӯтоҳтар аз найза
 حرف — касб, ҳунар, пеша
 حث — умеди музд аз соҳиб
 حشر — зиндагии дубора; чамъшавӣ; қиёмат
 حش — ҳашамат; аҳли рикоб, надимон
 حشو — зиёдатӣ
 حصار — хозирон
 حصار — лаззат; баҳра, насиба; хуррамӣ
 حصار — ор ва ҳамият; худро аз бадихо дур гардонидан, парҳезгорӣ; нигахбонӣ, амният
 حفرة — кандан, кофтан
 حقیر — бечора, хурд
 حليم — ҳалимӣ, мулоимат; вазнинӣ, худдорӣ

- سخاقت — аҳмақи, аблаҳӣ, беақли, нодони
 سخوق — аҳмақи, беақли
 حمل کردن — киёс кардан, нисбат додан
 خمیده — хуб, шоёни таҳсин
 خمیم — қарин, бисъёр наздик
 خواری — ёридиханда, мададгор; шогирд
 حوالی — атроф, гирдогирд; кишвар
 حوزه — ноҳия; доира
 حوی — қабила; деҳа, тараф; мамлакат

خ

- خاتم — ангуштарини мӯхрдор; пингини ангуштарин
 خاتم — хатмқунанда, тамомқунанда
 خالیه — гузашта, қадим
 خاوند — шакли кутохшудаи **خداوند**; соҳиб, сардор
 خبث — ифлосӣ, палидӣ, бадӣ, хабиса
 خبثت — доноӣ; биноӣ
 خجسته — нек, фарқунда, муборак
 خجالت — хичолат
 خادم — чамъи **خادم**; ходимон; ғуломон
 خدنگ — дарахте, ки чуби он ниҳоят сахт ва рост аст; тирӣ
 рост
 خدیش — кадхудо, соҳибхона
 خدو — соҳиб, шох, подшоҳ
 خرنده — соҳиби хар; маккорн

- خرف — фартут; касе, ки аз пирӣ ақлаш костааст.
 خرف — бадранг
 خرقه — чоман махсуси дарвешон; либоси дарида
 خرقه — касе, ки бо хар ҳаммоли мекунад.
 خر — пӯстин; чонварест думдарозу сермӯй, пӯшташ қаҳ-
 вай ва гаронбахост; як навъи матои абрешимӣ
 خرف — сафол, зарфи гили
 خست — хасисӣ; бади, фурумоягӣ
 خسر — зиён, зарар
 خك — хори мағелон; онро ҳангоми ҷанг дар сари роҳи
 душман резанд.
 خصال — ҷамъи *خصلت*; хислатҳо
 خصائل — хислатҳо
 خبير — бузург, калон; соҳибқадр, шариф; олимартаба;
 бисъёр
 خفيف — сабук; тез
 خلاب — лой, гил; ифлосӣ
 خلد — биҳишт, ҷаннат; номи яке аз боғҳои биҳишт
 خلعت — либос, чоман инъомӣ
 خلفا — ҷамъи *خليفة*; халифаҳо, ноибон
 خلفان — ҷамъи *خاتن*; кӯҳна, аз кор баромада
 خليل — дӯст, меҳрубон
 خچين — панҷоҳ
 خب — хум
 خواس — узвҳо
 خواسته — мол

خواص -- чамъи خاص хосон, наздикон; аъён

بخلاف -- номи маҳал

نجات -- дарзӣ, дузанда

د

دادگستری -- адлу инсофгарӣ

دارالامارة -- каср, арки амири

داعی -- дуогуй; даъваткунанда; ман, камина, банда, фақир

داعیه -- сабаб; хоҳиш; даъво

داور -- хоким; пурсанда; арзшунав; козӣ; худо

دبیر -- мирзо, котиб; насрнавис

دبیقی -- навъе аз шоҳӣ, ки хеле зебост.

دخمه -- кабр, макбара, сағона

دراک -- даръёбанда, хуб дарккунанда

درايت -- дониш, ақл; зиракӣ

درج سینہ را کهر ساختن -- чой додани суханҳои неку марғуб дар дил

درد -- чамъи درد; чавоҳирот, марворидҳо

درکات -- ниҳояти чуқурӣ; қаъри дузах

درکشیدن -- басич кардан, майл кардан, тайёри дидан ба сафар, ба сафар тайёр кардан; берун кардан; пешкаш кардан

درم گانه -- муфт

درنگ -- истодан, бозистодан; давом доштан; мамониат; сустӣ

درخوردیدن -- паймудан; ба охир расонидан; фаромӯш кардан

درهم -- дирам, пули нуқра

- ڌرلوزه — гадоӣ
 ڌرشم — бераҳм; беинсоф, бадкирдор; бадхашм; андӯхгин; ранҷур, ошуфта
 ڌستور — вазир; дастъёр
 ڌستورى څوالتون — иҷозат, рухсат хоستان
 ڌعاوى — чамъи **دعوى**; додхохиҳо; низоъҳо; гувоҳиҳо; идда-оҳо
 ڌغا — сахв, хато; фиреб, макр, ҳила; маккор, фиребгар
 ڌلدوز — таъсирнок; дилхарош
 ڌلق — либоси пашмина
 ڌمار — ҳалокат, табоҳ шудан; вайронӣ;
 ڌمار برآوردن — несту нобуд кардан, ҳалок кардан
 ڌواب — чамъи **واب**; чорпоён, ҳайвоноти боркаш
 ڌواج — кӯрпа; болопӯши чангии асп
 ڌواوين — чамъи **ديوان**; вазорат
 ڌون — паст, разил, палид, сифла
 ڌاقتين — чамъи **دقتان** амлокдорон
 ڌمانباز — даҳоняла; ҳайрон
 ڌهر — дунъё
 ڌهفت — деҳқонӣ, кашоварзӣ
 ڌى — зимистон; моҳи даҳуми солшумории тоҷикӣ-форсӣ
 ڌيانت — бовичдонӣ, инсофнокӣ; вичдон; диндорӣ
 ڌيا — матои абрешимин; шоҳии гаронбаҳо
 ڌيار — бошанда, сокин; кас
 ڌيز — ибодатгоҳ

ذ

- ذبح -- курбоншуда, гулубурида
- ذروه -- баландии куҳ, баландтарин чои ҳар чиз
- ذلت -- пастӣ, хорӣ; гуноҳ; камбудӣ; касофат
- ذوالنون -- сохибдавр, олимаком
- ذوقنون -- сохибилм, донишманди чандин илму хунар

ر

- راد -- хирадманд; далер; босаҳо
- رازی -- мансуб ба шаҳри Рай, бошандаи шаҳри Райро ин тавр гуянд, ба монанди хучанди, самарқанди ва ғайра
- راس -- сар; саршумор
- راستا -- дуруст, ҳақиқатан
- راسخ -- устувор, мустаҳкам
- راعى -- чӯпон
- رافت -- меҳрубонӣ, ғамхорӣ
- راسر -- суруд, тарона
- راى -- рағбат, майл; фикр, андеша
- رايت -- байрак
- رائع -- расо, расонанда
- رايمان -- муфт
- راجاء -- умедворӣ; орзу
- رجوع -- мурочиат
- رخت -- чома, либос

- ردا — чомаи боло. болопуш
 زر — ток, ангур, زر — шароб; زر و خمر чамъи
 زرم — чанг, набард
 رسالت — пайгамбари; нома; сафири
 رستگار — халосшаванда, начотъёбанда, озод
 رسن — ресмон, таноб
 رضوان — номи фаришта, ки дарбони бихишт будааст; хуш-
 нуди; бихишт
 رعايا — чамъи رعيت; табаа, мардумон, халк
 رعيت — нигоҳ доштан; аз чизе худдори кардан, руйхотир
 кардан
 رعنائى — сабуки, беандешаги, кутухандешӣ
 رنغم — гундӣ, хашму ғазаб
 رفيع الرفعت — баландӣ, оли; пурқувват
 رفو — дарбех; даридаро аз нахи худи матоъ ноаён карда
 духтан
 رقت — андӯҳ, ғам
 رقعده — порча, коғазпора; мактуб; тахтаи шоҳмот; васла,
 дарбех, ямок; ямок кардан
 ركن — сутун; қисме, гӯшае аз ҳар чиз
 رمال — фолбин
 رسم کردن — дур шудан
 رند — фиребгар; зираки, оқили
 روبه — воҳиди пул
 روزن — шикоф, сурах; мури; дарича

- روستا — чамъи ^{روستای}; сардорон
 روستا — деҳа, қишлоқ
 روستایی — зани сабукпо, бадахлок
 روستایی — боғ; ^{روضة جهان} — боғи чаннат; ^{روضة رضوان} боғи би-
 хишт
 روضه گاه — боғ, сабззор, гулистон; маркад
 رجویت — фикр, андеша; бадеҳа, бадохат
 روی در هم کشید — нописанд омадан; руй гардонидан
 روی نیست — чора нест
 روفر — макр, фиреб
 رهن — гарав
 رهوارتر — равонтар; хушрафтор

ز

- زاد — туша
 زاید — такводор, зӯҳдкунанда
 زائر — зиёраткунанда
 زبردسون — қониби боло (аз калимаҳои «забар» ва «сун» — «суй»)
- زبون — очиз, гирифтор
 زنجیر — азобу укубат; танбех, сарзаниш
 زحل — номи сайёраи Қайвон (Сатурн)
 زخار — сероб; фаровон; пурмавҷ
 زردودон — вок кардан, тоза кардан
 زرع — кишт, зироат

- زرق — риёкорӣ, дурӯягӣ, дурӯғ, фиребу найранг, макр
 زرينج — гӯгирди бо маргимуш омехта
 زرين — галевоч, аз калог хурдтар
 زلف — забон
 زلازل — ҷамъи زلزله заминчунбӣ; офатҳо, балоҳо
 زلزله — саркут
 زکوٰۃ — маблағе, ки мувофиқи шариати ислом аз ҳар дар-
 омад ба нафъи қашшоқону фақирон дода мешавад.
 زمام — лаҷом; ихтиёр, инон
 زمره — гуруҳ, ҷамоат
 زنج زدن — лаққидан, гапи беҳуда гуфтан
 زوار — парастор, ғамхор
 زوہين — найзаи кӯтоҳ
 زوہد — порсой, парҳезгорӣ; худочуӣ
 زہر — гул, шукуфа

ژ

- ژړاځخاځي — беҳудагӯӣ
 ژړوف — чуқур

س

- سابقه — пештара, пешин; سابقه معرفت — шиноносони пешин,
 пеш тара
 ساخت — тасмаи рикоб ва банди зини асп

- مادَات — сайид
 سازوار — мувофик, мувосиб
 سازор — созгор, сохта ва омода
 سالار — сардор ва пешрави лашкар; куҳансоли мӯхтарам
 سالک — раванда; роҳи нек; оине, ки ба роҳи нек барад.
 سالیان — солҳон дароз, якчанд сол
 سامан — молу мулк
 سائت — шуми; бадбахти
 سائت — малул шудан
 ساو — холис; زير ساو — зари холис
 سايز — дигар, боқӣ; чамъ; тамоми...
 سايبک آي — камақл, кӯтоҳандеш
 سابلت — бурут, мӯйлаб; калонгирӣ
 سبو — кӯза
 سبيل — роҳ, тарик, тарз
 سباس — шукр, ташаккур
 سپاهي — ҳарбӣ, лашкарӣ, аскар
 سپردان — тай кардан, паймудан
 سپنج — гузаро, фони, бебаҳо, муваққатӣ; *سرای سپنج* — дуньёи гузаро
 اسفند — сарлашкар; подшоҳ
 ستر — парда; пушок
 ستودان — писандидан, таърифу тавсиф кардан; рабудан, гирифтан
 ستور — ҳайвони боркаш ва савори

سُتُوْدَه -- ранҷ, азоб; سُتُوْدِه شَدَن -- безор шудан ба танг
омадан, дилтанг шудан

سِتِي -- зани нек, хотун

سِتِيْش -- ситезакорӣ, нофармонӣ

سِجَلِ دَرِيْن -- исноди қарз

سِجَلِ كَرْدَن -- мӯхру имзо кардани ҳукмнома ё васиқа

سَحَاب -- абр

سَخْوَه -- кори маҷбури

سِهْرِ شَتَن -- омехтан; сохтан, офаридан

سِهْوَه -- шохи ҳайвон

سِهْمَكْ -- сардори як қисми муайяни лашкар

سِيَر -- бистар; тахт

سِفَار -- буни чӯбаи тир

سِفْت -- китф, дӯш

سِفْطَه -- паст, нокас, фурӯмоя

سِفِيْنَه -- киштӣ; маҷмӯа, дафтари ашъор, девон

سِفِيْنَه -- аҳмак, беакл, нодон

سِفْرَه -- дӯзах

سِقْطَه -- дашном, сухани бад гуфтан; سِقْطِه شَدَن -- ноқис
шудан, камъэтибор шудан

سِكَاْن -- дунболаи киштӣ; рули киштии бодбондор

سِكْدِي -- мастӣ

سِكْلَاخ -- кассоб

سِكْلَب -- маҳрум кардан, гирифтан; луч кардан

سِكْلَك -- ришта; радда, қатор

- رانگ — равнш; рох; муомила
 ساغ — миз, дастархон; саф, катор
 سماع — хониш, суруд; ракс
 سمان — номи ду ситора дар поёни бурчи Асад
 سمت — роху равнши нек
 سمور — хайвони ба рӯбоҳ монанд; пусти пусти самур
 سن — печак, ошикипечон (як навъ растани)
 سنان — найза, сарнайза
 سفت — рох, равнш, урфу одат
 سواد — сиёҳӣ: мусаввада, сиёҳнавис
 سور — туй, зиёфат, шоди, хурсандӣ
 سورت — тези, тундӣ, қувват
 سوري — як навъ гули сурхранг; гулу долаи сурхро низ сав-
 ри гуянд.
 سويت — баробарӣ
 سیاو — равонӣ
 سيرت — ботин; симои ботини, хулку мизоч
 سيف — шамшер
 سیکي || سیکي — секи, як навъи шароб
 سيلي — тарсаки, шаппоти
 سينه چال — чоҳи торик; зиндони чоҳмонанди торик
- ش
- شرح — шарҳдиханда
 شاستان — шарҳ, шаҳристон, шаҳри калон
 شابل — дарбаргиранда; печонидагиранда

- شاع — ошкор, машхур
 شباب — чавонӣ, наврасӣ
 شایسته — шабона ногаҳон ба душман ҳамла овардан
 شبر — ваҷаб
 شفاء — зимистон
 شجر — дарахт
 شحنة — ҳокими шаҳр, доруға
 شحذ — лағжидан; нашъунамо кардан; часорат кардан;
 сахтрӯй нишон додан
 شیره — хашмиғин, зуровар
 شهید — найранг, найрангбозӣ
 شعر — ҷав
 شیب — шӯру хуруш, шӯру ғавғо
 — гулҳо
 شقاق — шикоят; тарсу бим: гила; норозигӣ
 شکوه — сабр, тоқат; ором
 شکب — ҳайратангез, аҷиб; амик, чуқур; бузург, қавӣ; со-
 ҳибшукӯх
 شکف — аҷиб; ғалатӣ; ҳайрат
 شکفت — ба ғаму ранҷи касе шодӣ кардан; сарзаниш
 شکات —
 شکاعت — зишти
 شکوفه — ранги сурх; ранги аз симоб ва гӯгирд тайёршуда
 شکوفه — гули зардранги буи тези ғализдошта

- شوخ مندد — исрофкори густох
 شو — оби дар новадон яхбаста; тилло ё нуқраи гудохта-
 шудан яклухт; порчай яклухти ангишт, лавҳаи ма-
 зор
 شوم — чолок; тезхотир

ص

- صامت — хомуш; моли сомит (киноя аз зевару нуқуд)
 صانع — эҷодкор, хунарманд, косиб; офаринанда
 صباحى — шиноварӣ
 صدد — фикр, хаёл; азм; сабаб, восита
 صدد — зарба; осеб, зарар; ранҷ
 صراحی — шишаи май
 صراف — заршинос
 صره — ҳамъени пул
 صريح — равшан, холис; покиза; ошқор; беҳад
 صعب — душвор, сахт
 صعب — хато
 صعوبت — душворӣ
 صفا — поки, софи, тозаги; равшани, возеҳи; ороми; шоди,
 бегами
 صفيق — овози баланд; хониш ва овози парранда
 صلا — даъват, нидо, хитоб, мурочиат; нидои ом
 صلاح — неки, некукори
 صلب — дор кашидан

ع

- عارف — доно, донанда, шиносанда
 عارفتى — ба амонат гирифташуда, чизы муваққатӣ
 عافيت — саломатӣ
 عام — умум
 عامل — ҳоким; доно; сабаб
 عامل صدقات — маъмури чамъоварни андоз
 عفت — иллат, айб
 عبرانى — яҳудӣ
 عيس — туршрӯй
 عبور — гузаштан, тай кардан
 عجب — худбинӣ, такаббур, гурур, кибр
 عجز — оқизӣ, нотавонӣ, дармондагӣ; нола
 عجز و الحال — оқизӣ, нотавони
 عجب — мамлакатҳои ғайриараб
 عدل — чизе, ки дар вазну миқдор якхела аст; аз ду халта бори шугур якеаш
 عدم — нестӣ
 عدوان — душманӣ, адоват
 عدول — одилон; баргаштан аз роҳ
 عدول — гувоҳи мақбул, марди ростгӯй
 عذار — рухсора

- عزوبت — покиза кардан; хушмазагӣ; фасоҳат ва балоғати калом
- عزاده — олоти чангӣ, ки ба воситаи он ба тарафи душман санг меандохтаанд.
- عزبه — чанқол, мочаро, хархаша
- عزبس — чои баланд
- عرض — чобук
- عرض — изҳор; паҳноӣ; мол
- عرض — обрӯ, номус
- عرضه — шахси арзу шикоят доштагӣ
- عرضه داشت — арзи ҳол, баёни ҳол
- عزل — бекорӣ
- عزالت — гушагирӣ, хонанишинӣ, танҳой
- عزل کردن — озод кардан, бекор кардан
- عزمت — афсунхонӣ; қоду; ҳила; қасд; сафар
- عسри — мушкилӣ, душворӣ
- عصمت — покдоманӣ
- عظام — чамъи **عظيم** бузургон
- عقاب — азоб, шиканча; укубат
- عقا — мулк, обу замин
- عقابا || عقبى — охират
- عقد — шаддаи марворид; банд, ғирех
- عقلا — чамъи **عاقِل** оқилон, хирадмандон
- علاء — баланди; мартабаи баланд
- علت — мараз, дард

- علم — байрак; аломат
- علو — баландӣ; баланд гардонидан
- عليه — бар вай
- علين — номи мартабаи аълои бихишт
- شماری — тахти равон, қачоваи сафарӣ, ҳавдач
- شاميه — салла, дастор
- عم زاده — амакбача
- عمل خيس — амали ночиз, хурд
- عمو — амак
- عميم — умумӣ, ба ҳама омилшаванда, ҳамаро фарогиранда; тамом; дароз
- عناء — заҳмат, ранҷ, машаққат
- عنان — ихтиёр; чилав, лаҷом
- عنائت — ёрӣ, дастгирӣ
- عنبه سارا — хушбӯии холис
- عنوان — мардуми фурумоя; маъмури девон
- عور — бараҳна
- عهد — замон, вақт; аҳду паймон, ваъда; муоҳида, чамъи ваъдаҳо; муоҳидаҳо
- عيار — маккор; дузд; чусту чолок, марди бисъёр омаду-рафткунанда
- عين — зебочашм

غ

- غالباً — бешубҳа
- غالبية — таркибе аз мушку анбар
- غالبه — бадӣ
- غدر — хиёнат кардан, бевафой кардан; гурехтан
- غدير — ҳавзи хурд
- غربت — ғарибӣ, мусофири
- عمر — баргузидаҳо; сафедиҳои пешонӣ
- عرض — мурод, мақсад, матлаб
- عزف — болохона; дарича
- عزوب — доду фаръёд, наъра, хуруш
- عقران — бахшидани гуноҳ ва айб
- عقل — тавқ, гарданбанд, занчир
- غليظ — ғафсӣ; бар
- غماز — хабаркаш; ғамзакунанда, ишвакунанда
- غنا — сарват, тавоноӣ, давлатмандӣ; беэҳтиёгӣ; нағмаву тараннум
- غنى — бой, сарватдор, давлатманд
- غوك — қурбоққа
- غيط — хашм, ғазаб

ف

- فاجر — бадахлок, фосик
- فاخر — фахркунанда; боифтихор, бошукӯҳ; беҳтарин

فَاوَّه -- камбағалӣ, нодорамӣ

فَحْش -- дашном, фасод

فَرَاحِ رُوى -- кушодарӯй, чехраи кушод

فَرَازِ آيدَن -- наздик омадан, пеш омадан

فَرَاح -- чудошавӣ, чудой; осоиштагӣ ва роҳат

فَارَمُوشِي -- фаромуши, насъён

فَرَاشْتِي -- шахрест дар наздикии Ҳирот

فَرَاه -- шодӣ, фарахмандӣ

فَرَحِي -- нексиришт, муборакниҳод; некқадам

فَرُوحِي -- доно, оқил

فَرَزَانَه -- асп

فَرَسَنَك -- масофае, ки қариб 6 км аст.

فَرُض -- ҳар коре, ки иҷроаш шарт бошад.

فَرِيد -- номи яке аз ду ситора дар галаситораи Дубби Асғар; ғусола

فَرُوع -- равшанӣ; зебу зинат

فَرَهَنَك -- илм

فَار -- нӯхта

فَصَاحَت -- равшанбаёнӣ, равонӣ

فُصُوص -- номи китоб дар илми калом

فَصَاحَت -- расвой, беобрӯй

فَضَالَه || فَضْلَه || فَضْلَات -- пасмонда, салкут; зиёдатӣ; саргин

فَضُولِي -- сергапӣ

فَضَّت -- зиракӣ, хушъерӣ; доной

- فقير -- нодорӣ, факирӣ
 فقيه -- олими дин; ҳуқуқшиноси шариаат
 زكّات -- зарофат, хушгуфторӣ
 فلك -- киштӣ
 فلوس -- воҳиди пул (пули аз мис)
 فم -- даҳон
 فواكه -- чамъи *فَاكْرَه*; меваҳои ҳархела
 فوج -- лашкар; даста; *فوج فوج* даста-даста
 فوز -- ғалаба, нусрат, зафар
 في الحال -- дарҳол, даррав, ҳамон замон
 فيار -- кор, шуғл, касб
 فياض -- ҷавонмард; бахшанда
 فيصل -- қатъ кардан, ба анҷом расонидан

ق

- قائم -- ҳайвони санҷобмонанд, ки пӯсти қиматбаҳо дорад.
 قبا -- либосест мисли камзул
 قباحت -- бадӣ, зишти
 قباله -- васиқа
 قبيبه -- пиразан, ачуза
 قدس -- пок, азиз
 قربت -- наздикӣ, қарибӣ

- قَرْن — аср; насл, авлод
 قَاوَاتِ قَلْت — сахгдилї; сиѣхдил шудан
 قَصَائِد — чамъи *قصيده*, қасидаҳо
 قَصَب — либос
 قَصَبَة — деҳа; шаҳр
 قَضَات — чамъи *قاضى*, козиён
 قَضَا — тасодуфан, ногаҳон
 قَضَاءِ قَدَر — тақдир, тақдири қисматшуда, тақдири азали
 قَضِيَة — ҳукм, фармон; хабар
 قَطَاع — паррандаи кучанда, аз як ҷой ба ҷои дигар мена-
 ридаги
 قَوَاب — чангак; дом; оҳани саркаҷ, ки бар он чизе ове-
 занд.
 قِلَادَة — гарданбанди ҳайвонот
 قِلَاش — ҳилагар; қашшоқ
 قِلَاغُوز — роҳбар, пешво
 قَلَّت — камї; қашшоқї; нодорї;
 кам шудан
 قَلْتَان — беғайрат
 قَلِيل — кам, ночиз, каммикдор
 قِيَاش — мол, либосворї, матоъ; шоҳї; чинс
 قَوَائِم — пойдор; хизматгөрон; пойҳо
 قُوْت — хӯрок, гизо
 قَيْل — гапҳо, чизи гуфташуда

ک

- کاز — як навъ асбоби чангӣ
 کافور — номи гиёҳест, ки бӯи хуш дорад; сафед
 کاهن — соҳир
 کبیر — бузург, бузургон; такаббур
 کبک — маймун, бузнна
 کتان — матое, ки аз нахи пояи зағир бофта мешавад; суфи
 канаби
 کتمان -- пинҳон, ниҳон
 کثرت -- зиёди, афзунӣ, бисъерӣ
 کدورت — нигарони; ранҷин; гаму гусса, парешонҳолӣ
 کدیور -- соҳиби хона; деҳқон
 کذاب -- дурӯғгӯй, бадқавл
 کراهت -- нописандӣ
 کزنت -- сахтӣ
 کردمان -- қухон, баландии пуштӣ шутур
 کردکاری — офаридгори
 کریم النفس -- наққор
 -- номи маҳал
 کرونخ -- бад, зишт, нописанд
 کریمه -- бад, зишт, нописанд
 کریمه منظره -- зиштрӯ, бадандом, бадафт
 کسر -- шикаст, раҳна; нуқсон, камӣ

- سكب — бучулаки пой
 سكفاف — даромади ночиз
 سكايت — камол, балег
 سكتل — кафо
 سكايدارى — подшоҳӣ, тоҷдорӣ
 سكتан — номи шаҳри қадими Фаластин
 سكوال — гурз, амуд
 سكونه — дабдаба, хашамат
 سكونين — ду дуньё
 سكر — хурд
 سكايت — зиракӣ, хушъёрӣ
 سكيان — паҳлавон
 سكيفر — ҷазо
 سكييل — ченак, паймона
 سكيوان — сайёраи Зуҳал (Сатурн); дуньё
 سگر
 سگاز — шустагар, либосшуй
 سگرايدن — аз худ кардан; майл кардан, рағбат кардан
 سگردون — осмон, фалак
 سگزالگرزه — мори калон, ки сараш монанди гурз аст.
 سگروه — ҳар чизи доирашакл, монанди тири тун, туфанг
 سگرويدن — бовар кардан, эътиқод кардан; ба гарав додан

- گزاف -- дуруғ
 گزند -- зиён, зарар, осеб
 گزیدن -- писандидан, интихоб кардан
 گشتن -- кандан, буридан
 گماشتن -- барқарор намудан, таъин кардан; ҳавола кардан, воғузоштан
 گنج -- хазинабон
 گنج -- чормағз
 گوشمال -- танбех
 گوی -- тӯпи чавгон

ل

- لاجرم -- ночор, ноғузир
 لحن -- овоз; оҳанг, наво
 لفافه -- конверт; он, ки чизеро бо вай печонанд.
 لفافه -- виқобпӯш
 لَو -- баландӣ; зардоб; як навъи ҳалво
 لون -- ранг; қисм; хӯрок
 لَوو لَوو لَوو -- шодӣ, хурсандӣ; **لَوو و لَوو** ҳазлу шӯҳиҳои сабукса-
 рона ва ғайриматлуб; **базму тараб**
 لیل و نهار -- шабу рӯз
 لیسیم -- нокас, паст; ҳасис

آب — паноҳгоҳ; чои бозгашт

آبِ كَرْمَلِي — чамъи *كَرْمَلِي*; корҳои писандида

آحضري — ҳозирӣ, он чӣ ҳоло тайёр аст; хӯроки бетакаллуф, ки дар вақти даркорӣ ҳозир бошад.

آخز — гирифта, гирифтор

آسواه — ғайр аз он, дигар

آض — гузашта

آكل — чамъи *كَل*; хӯрокҳо

آلان — пур; тамои

آال — мақсад; оқибати кор

آش — танбеҳ, гӯшмол

آفادور — вазифадор

آوا — чой, макон

آده — дастархони нозу неъмат

آمعين — оби чорӣ

آباح — раво; ҳалол

آبذرة — исрофкор

آبج — пайрав; мутеъ

آداب — боадаб

آمحل — эҳтимолшуда; *متمحل چیزی شدن* — ба чизе эътибор додан

آمصد — чашм бар роҳ мунтазир будан

آشابه — монанд

- تصویر --- тасаввуршуда, чизеро дар хаёл тасаввур кардан; тасвиришаванда; мумкин. *ممکن گردیدن* мумкин гардидан
- مضمون --- шомил, дарбаргиранда
- تغییر --- тағйир ёфтан, дигар шудан; тағйирёбанда
- متفرق --- пароканда кардан, чудо намудан; парешон
- متفق --- иттифок
- متميز --- омезишъёбавда
- سركاش --- саркаш
- مستكن --- маскан гирифтан, чойгир шудан, барқароршуда
- مستند --- осуда, фориғбол
- متواری --- ҷинҳон, гурезон
- مستور --- мунтазир; машғул; эҳтиёҷманд; муроҷиатшаванда; *متوجه شدن* — муроҷиат кардан
- مستقال --- воҳиди вази, ки баробари 4,68 гр аст.
- مثل زون --- воқеаро фаҳмидан, ҳамчун дарси ибрат нишон додан
- مستخرج گردیدن --- чамъ шудан; фароҳам омадан
- مجرم --- гунаҳкор
- محرزی --- зарфе, ки аттор ва доруфурӯш дар он атр, дору нигоҳ доранд; қуттии аттор
- مجلد --- ҷилд кардашуда; ҷилд
- مجلد --- ҷилдкунанда
- محل --- чилим; манқал
- محاسب --- ҳисобдор
- محاسبه --- ҳисоб; ҳисоб кардан; ҳисобӣ кардан

- محبت — яке аз мансабҳои маъмурии динӣ, ки риояи тартибу қонидаро дар бозор ба ўҳда дошт.
 محين — нақўқор
 محصور — маҳдуд кардашуда
 محظوظ — баҳраманд
 محبت — ситонин
 محور — тири асосии чарх
 محافت — тарс, ҳарос
 محلد — доимӣ, абадӣ
 محجر — шароб сохтан; сохташуда, саришташуда
 مداومت — давом кардан, идома додан
 مدبران ممالک — одамони ботадбири мамлакатҳо
 مدعى — даъвогар; мағрур, худписанд; рақиб
 مذاق — ҳисси таъмгирӣ (қом, забон); таъб
 مذلت — хорию зорӣ
 مراعات — таъмин; лутфу марҳамат
 مرتفع — гаронбаҳо
 مرخص — озодшуда
 مردود — радшуда, рондашуда
 مرده ريك — мероси бозмонда
 مرزوق — рӯзӣ ва насиб кардашуда
 مرصع — зебу зинат додашуда
 مريض — касали, беморӣ
 مرغوب — тарсидан, ҳаросидан

- مروق — маи соф кардашуда, зулол
 مروح — рӯҳафзо
 مزارع — чамъи *مزرع*; киштзорҳо, заминҳои қорам
 مزید — зиёди, афзоиш, фаровонӣ; илова
 مزیدن — афзудан, зиёд шудан; чашидан
 مزین — зебу зинат додашуда, ораста
 مزین — ёри додан; ҳамроҳ будан
 مساعدت کردن — бечорагон, мискинон
 مسکین — саф, қатор; чанг
 مساف — дуояш қабулшаванда
 مستجاب الدعوة — лоик; мӯхточ
 مستحق — халосшуда, озодшуда
 مستخلص — осуда, фориғбол
 مشرح — оянда
 مقبل — устувор, қароргирифта
 مقدر — лоик, сазовор
 مستوجب — покӣ; пардапӯш
 مستوری — бо даст молидан
 مسخ — дигаргун, тағйир; *مسخ شدن* — дигаргун шудан, тағйир
 — ир ёфтан; *مسخ گردانیدن* ба қиёфаи аз аввала ҳам зишттар
 — табдил додан
 مسرت — шодӣ, хурсандӣ
 مسطر — асбоби сатркашӣ
 مسطور — шод, хурсанд
 مسلك — мазҳаб, оин, тарик, роҳу равнин; кеш

- مسلم — тобеъшуда, таслимшуда; саломат; муносиб; *مسلم شدن*
 таслим шудан
 مخلوق — ҳайвони кушташуда
 متبوع — шунидашуда, ба гуш расида
 متواك — дандоншӯяк
 مشابهت — шабоҳат, монандӣ
 مشارء الدية — шахси номбаршуда; шахси наздик
 مشك — панчарадор; сӯроҳ-сӯроҳ
 مشحون — лабрез, пур кардашуда
 مشد — ҳилагар; найрангбоз
 مشك — пусти яклухти ошдодан гӯсфанд (барои об, дӯғ)
 مشوم — номуборак
 مصالح — чамъи *مصلحت*; маслиҳатҳо
 مفلس — ислоҳқунанда; оштидиҳанда; хайрхоҳ
 مفاء — тезӣ, бурроӣ
 مفاسدت — худдорӣ, саҳтгирӣ
 مفيد — ҳабсшуда; маҳкам
 مضطرب — зарар, зиён
 مضرت — истинтоқ
 مطالبت — ошпазхона
 مطبخ — хӯрок, таомҳо, хӯрданиҳо
 مطعوم — огоҳ, бохабар
 مطاع — маҳалли зуҳур
 منظر — ба касе адоват доштан
 مناد — чамъи *منصيت*; гуноҳҳо; рафторҳои зидди шариат
 مناصي

- معاف — бахшидашуда, афвшуда; معافى — маъзури
 معاندان — душманон
 معاودت — баргаштан
 معاونت — ёри кардан
 معترى — гӯшанишинӣ; бекорӣ
 متكلف — гӯшанишин; касе, ки барои ибодат дар ҷое нишинад.
 معتد — мавриди эътимод қарор гирифтан
 معتد — эътимоднок, боваркунанда
 معتد عليه — шахси эътимоднок
 متحجب — мутакаббир, худписанд, худбин
 متحذوم — нести
 متحذير — чангчӯ, арбадачӯ
 متحصن — зоҳир кардани чизе, пайдо шудани чизе
 متحضر — танбеҳ
 متعرض خطاب — эътирофкунанда, иқроршаванда
 متعرف — арз кардашуда
 متعرض — бекор кардан
 متعزول کردن — муаммо
 متعظيات — бузургон, калонҳо
 متعظيات — обод; пур
 متعزوت — ёри додан
 متعازك — чуқурӣ, амик
 متفرق — фарқ кардашуда; ораста бо зару **зевар**
 متغول — ғофилшуда

- مَنَاطٌ — ба ғалат афтодан, хатой кардан
 مَنَاقَرَتٌ — фирок, чудой
 مَنَاقِزَاتٌ — чамъи *مَنَاقِزِه*; биёбонҳо; ҷои раҳой ёфтаи, ҷои
 фирузӣ
 مَنَاقِشٌ — арзанда, фахркунанда; худписанд
 مَنَافِخٌ — боиси ифтихор
 مَنَافِحٌ — фараҳбахш
 مَنَافِةٌ — бадкор, вайронкор
 مَنَافِةٌ — хилқат кардашуда, он чӣ бар сарнавишти инсон
 ниҳода шудааст.
 مَنَاقِشٌ — гуяндаи шеъри хубу нақу, навовар
 مَنَاقِلَتٌ — гуфтугӯй; сухан, гуфтор
 مَنَاقِذَةٌ — қувваозмӣ; тобоварӣ; бо-касе баробарӣ кардан
 مَقْبِلٌ — хушбахт, соҳибқибол
 مَقْرَبٌ — наздик
 مَقْدِمَةٌ — пешоҳанги лашкар
 مَقْرُونٌ — наздик; ҳамвора
 مَقْصُودٌ — вобаста бар чизе ё касе будан
 مَقْلَدٌ — тақлидкунанда, пайрав
 مَقْمُورٌ — қиморбохта
 مَقْمُورَةٌ — ниқоб, парда
 مَقَامٌ — чамъи *مَقَامِه*; иззату эҳтиром; лутфу қарам
 مَقَارِهٌ — нописанд, нафратовар
 مَقْرَحٌ — ҳилаҳо, мақрҳо, фиребҳо
 مَقْرَحَةٌ — ғамгин; ифлос, тира

- كسب — бошишгоҳи касибон; касб, ҳунар, пеша
 كُنْت — қудрат, тавоноӣ; давлат, дорой
 مَلاَحَت — зебой, нозанин, болатофат; тамкин; қимат; барта-
 рӣ; сабзина
 مَلاَحِدَه — чамъи *مَلْحِدَه*; бединҳо, даҳриҳо
 مَلاَطَفَت — меҳрубонӣ, илтифот кардан; шӯҳӣ; латифагӯӣ
 مَلْبَس — либоспӯшида
 مَلْتَقَت — донанда, бохабар; эътино
 مَلْتَمَات — илтимос, хоҳиш
 مَلْجَأ — пайвастан, ҳамроҳ шудан
 مَلْجَم — мағлуб шудан дар мунозира ва мусобиқа, икрор
 шудан
 مَلْمَع — гуногунранг; алобуло
 مَلْمِخ — зебо, дилкаш
 مَمْلَكَت — мамлакатҳо, кишварҳо
 مَمْتَحِن — имтиҳоншуда, озмудашуда; дучори ягон сахтӣ
 гардида
 مَمْتَع — номумкин, имконнопазир; дастнорас
 مَمْدُوح — шахси мадҳшуда; нек, писандида
 مَمْر — аз сабаби..
 مَمْنَح — навҳа кардан
 مَمْنَادِي — ҷарчӣ
 مَمْنَاع — низоъқунағда
 مَمْنَاعَا — ҷанги байни ду кас
 مَمْنَاعَت — низоъ, хусумат
 مَمْنَائِل — манзилҳо

- مناصح — носех, насихатгар
 مناع — манъкунанда, боздоранда
 منافع — фоида, манфиат
 منافق — дурӯя
 مناکحت — акди никоҳ бастан, зану шӯй шудан
 منال — мол, ҳосил; чои ба даст даровардани чиз
 منت — некӣ, эҳтиром, марҳамат
 منته — натиҷадиҳанда
 منتهى — комил, баркамол; интиҳоефта
 منتهى — яке аз олатҳои ҷангӣ барои партофтани санг ё оташ ба сӯи душман
 منصرف — сар печонидан; қасдан эродгиранда; рамида, ноустувор, беқавл; ивазшаванда
 مندرس — кӯҳна
 مندرت — мартабаю мақом, обрӯву эътибор
 مندرج — осон раванда; номи яке аз баҳрҳои арӯз
 منداب — балайдбардошта; киштиҳои бодбонашон баланд кардашуда
 مندر — нашршуда; машҳур; фармон
 منظر — рӯй; нигоҳ; намуд; чои назар андохтан пеши назар
 منطقی — ҳомӯшшуда; ҷароғи ҳомӯшшуда
 منطوق — талх, тира, ногувор
 منقذ — гузаргоҳ
 منقول — шарманда, хичил; ранчида, қоҳида
 منقح — пок кардашуда; каломии ислоҳ кардашуда

- منقطع — катъ шудан, нест кардан, буридан
 منقى — ҳар чизи аз донак тоза кардашуда; мавизи донааш берункарда
 منگوخ — никоҳшуда
 منوى — воқеаназис; хабардиҳанда
 مواجب — лозим гардонидашуда; муқаррар кардашуда
 مواج — хуб, писандида
 مواخذة — сарзаниш
 موالفت — улфат шудан; унс гирифтан
 موبه — садри оташпарастон; олим, донишманд; вазири доно; мушовири давлат; сарруҳони зардуштиён
 موجب — сабаб
 موجب — никоб, сарпӯш
 مؤدب — боадаб
 مؤدت — дӯстӣ, меҳр
 مؤدوث — меросӣ
 مؤدوث — дорои сифате будан; номдор
 مؤوظف — панд, насихат
 مؤكل — гумошта, вакил
 مؤهبة — ба вақм афкананда; ба шакк андозанда
 مؤيات — ҳайбат, хавф
 مؤيد — дурафтода; гузошташуда; ноҳақ, беҳуда
 مؤيد — гаҳвора
 مؤيدان — моҳи дуҷуми тирамоҳ (моҳи ҳафтуми соли шамсӣ), мизон, ки иди эронӣни қадим будааст,
 مؤيدان — ҳалокатовар

- نذر — ваъда, аҳду ҷаймон
 تزار — хароб; сусти
 ناسخ — нусхабардор
 ناسق — тарз, равиш
 نسيان — фаромӯш кардан, аз ёд баровардан
 نشاط — шодӣ, хурсандӣ, айш, дилхушӣ
 نشين — чои нишаст; ҳона
 نصرت — ғалаба; ёри
 نصوح — панддиханда
 نصحت — накӯкорӣ
 نطق — камарбанд
 نفاق — душманӣ; дурӯягӣ
 نفيح — бӯи хуш; насими саҳарӣ; нафас; шӯҳрат, неқномӣ
 نفيير — хабар; садо; ғалоғула
 نقل — он чӣ баъди шароб аз қабили ширинӣ ва мевачот хӯранд.
 نقل کردن — рафтан, ҳаракат кардан
 نقيمت — кина, адоват, душманӣ, бадбинӣ
 نقيب — сардор; ходими шахси олимансаб
 نقيب — таъна, маломат, сарзаниш
 نكوش — навиштан, иншо кардан; ниғориш додан; таҳрири бадеӣ
 نكوشتن
 نمام — хабаркаш, тӯҳматгар
 نمدزين — порчаи пашмин, ки зери зин мениҳанд.
 نمدزين
 نمدزين — расму равиш, тариқа
 نمدزين

- نَوَازِل — камарзин; бадбахтӣ
 نَوَال — тӯҳфа; ҳақ, ҳисса
 نَوَالِه — хӯрок, лукма
 نَوْم — хоб
 نِهَالِي — болин, лула
 نِيَا — бобо, бобокалон
 نِيَا رِسْتَن — натавонистан; чуръат накардан
 نِيَا ز — эҳтиёҷ, хоҷат; орзуманд; гадоӣ
 نِيَرَم — номи Наремон (падари Сом, бобои Рустам),
 نِيَرَنَجَات — чашмбандӣ, найрангҳо
 نِيَك مَخْفَر — ҳалим, хушмуомила
 — ба мақсад расидан
 نِيل — ранги кабуд; нилгун; номи гиёҳ; номи дарё дар Африка
 نِيل — шунавидан
 نِيَوِشِيْدَن

- وَابِق — дилпур, бовардошта
 وَاجِب — лозим, зарурӣ; муносиб
 وَارِث — меросхӯр
 وَارِثَتَه — халосшуда, озодшуда, раҳогашта
 وَارِثَكُونَنَّ وَارِثُونَ — сарнагун; гумроҳ; баргаштабахт
 وَاصِل — ба васлрасида, ба муродрасида
 وَاعْظ — ваъзгӯянда
 وَانْفِر — бисъёр

- واقف — ба аҳди худ вафоқунанда; тамом, комил, пурра
 وام — қарз, дайн
 وواق — хучра, сарой, хона
 ووجه — чамъи *وجه*; камӣ аён; сардорон
 ووجہت — ягонагӣ; камӣ
 ووحش — ҳайвони ваҳшӣ
 ووصى — паёму илхоме, ки гуё худо ба пайгамбар мефири-
 стодааст.
 وواقى — китобатқунанда; хатнавис
 ووزله — чои ҳалокат, чои пурбим
 ووزيرا — чамъи *وزير*; вазирон
 ووصى — васеи
 ووشت — хуб, хуш
 ووشى — хубӣ, зебой; гаронбаҳо
 ووشكره — соҳибтаҷриба, чолок, корпардоз
 ووشله — дарбех, ямок
 ووصى — иҷроқунандаи васият
 ووضوح — равшанӣ, аёнӣ
 ووفق — мутобиқат, созгорӣ; мувофиқат; *به وقتي*
 мувофиқи ..., мутобиқи...
 ووشوف — хабардорӣ *وقت ف باقتون* — вокиф шудан, хабардор
 шудан
 ووليها — ҷойгири шоҳ; фарзанд ё шаҳеи наздики шоҳ, ки
 дар вақти зиндагӣ ба ҷояш таъин мекунад, ки
 баъди ғавташ ҷои ӯро гирад.
 ووانه — нони ғафси сиеҳ
 وويج — гунчишк

- وَهَاب — ҳимматбаланд
 وَصَاحِب — равшан, фурузон
 وَوَهْمِي — хаёли

۵

- حَايِل — даҳшатангез, воҳимманок
 رَوَيْغُون — ройгон, беҳуда
 نَيْدِيَان — сафсата, беҳудагӯй
 حَرْزِه — беҳуда
 حَرْزِه پِيْمَان — қавлу ваъдаи беҳуда
 حَرْزِه — ҳол, вазъ;
 حَرْزِه — чунбонидан
 حَرْزِيْت — шикаст, мағлубият, гурехтани лашкар
 حَرْشِن || حَلِيْدِن — тарк кардан; сар додан
 حَقْتِ قَوْد — киноя аз Ҳафт иқлим (тамоми дунё)
 حَايِل — заҳри қаттол, заҳри бедаво
 حَام — сардори қавм
 حَاي — номи мурғи афсонавӣ, ки гӯё бахт меорад.
 حَايُون — муборак, баҳосият
 حَاكِيْمَان — ҳамагӣ, ҳама қасон
 حَاكِي — роҳ
 حَوْن — сиккаи (пули) тилло
 حَوِيْج — сабзӣ, зардак
 حَايِي — ҳезум, сӯзишворӣ

ی

- یارستان — тавонистан
 یتیم — ноумедӣ
 یرодан — худои некиҳо
 یشрий — осонӣ; осоиштагӣ
 یتیمچی — ғоратгар
 یتим шаҳаншахт — бовар ҳосил кардан
 یکдил — софдил; дӯст
 یکравон — якдил, ростқавл, самимӣ
 یل — паҳлавон
 иле кардон — вораҳонидан, раҳо кардан
 یمин — бахт, толеъ, иқбол
 یمин — саги шикорӣ; ҳайвони даррандаи
 یمин — хурдтар аз паланг

МУНДАРИҶА

САРСУХАН	7
--------------------	---

БОБИ I

АЛИФБО

Муқаддима	
Дарси 1. Ҳарфҳои мунфасила	--
Дарси 2. Ҳарфҳои муттасила	10
Ҳарфҳои	10
Дарси 3. Ҳарфҳои <i>ن</i> ва <i>ی</i>	12
Дарси 4. Ифодаи садонокҳо дар хати арабӣ	14
Дарси 5. Ҳарфҳо	16
Дарси 6. Ҳарфҳои	19
Дарси 7. Ҳарфи <i>ه</i> (ҳо-и хивваз)	21
Дарси 8. Ҳарфҳои	23
Дарси 9. Ҳарфҳои	27
Дарси 10. Садонокҳо дар хати арабии тоҷики ва гарзи навишти ҳарфҳои ётбарсар бо хати арабӣ	31
Дарси 11. Ҳарфҳои хоси забони арабӣ	33
Дарси 12. Қалмаҳои ҳамшакл	38

БОБИ II

ИМЛО

Дарси 13. Имлои пасояндаи «ро», баъзе пешоянду пайвандакҳо ва таркибҳо	41
Дарси 14. Ҳамза (<i>ء</i>)	51
Дарси 15. Имлои изофа	57
Дарси 16. Вови маъдула	60

Дарси 17. Тарзи навишти бандакҳои хабарӣ ва бандакчонишинҳо	64
Дарси 18. <i>ي</i> — максура (<i>ي</i> и шикаста)	71
Дарси 19. Ташдид (<i>ي</i>)	73
Дарси 20. Фатҳа танвин	77
Дарси 21. Имлои баъзе аффиксҳои забони тоҷикӣ	79
Дарси 22. Тарзи навишти шумораҳо	88
Дарси 23. Имлои баъзе чонишинҳо	91
Дарси 24. Имлои баъзе калимаҳо	93
Дарси 25. Имлои баъзе калимаҳои арабӣ	101
Дарси 26. Калимаҳои ҳамреша	105
Дарси 27. Ҳарфҳои шамсӣ ва қамарӣ	107
Дарси 28. Имлои калимаҳои мураккаб	111
Дарси 29. Лугатҳо ва баъзе ислоҳоти грамматикӣ	114
Дарси 30. Омографҳо	121
Дарси 31. Соли шамсӣ ва номи моҳҳои он	123
Дарси 32. Номи моҳҳои соли язdigурдӣ ё шамсии форсӣ-тоҷикӣ	125
Дарси 33. Ҳисоби мулҷар (мучал)	126
Дарси 34. Номи моҳҳои соли хичрии қамарӣ	127
Дарси 35. Ҳисоби абҷад	129
Моддаи таърих	—
Дарси 36. Мухтасар оид ба навъҳои хати арабӣ	131
Чанд намунаи хат	135

БОБИ III

МАТНҲО

از چند حکایت فارسی	138
نمونه از طوطی نامه	165
سعدی نمونه از گلستان	167
عبد الرحمن جامی نمونه از بهارستان	182
ابوالمؤید بلخی نمونه از کتاب عجایب رودجر	195

